

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜJTEK!

Székely proletárok!

A magyar szovjet-kormány megszervezi a nemzetközi Vörös Hadsereget, hogy az orosz testvérekkel szoros szövetségben, Magyarország dolgozó népét felszabadítsa minden imperialista járom alól, mint ahogy a meg nem szállott terület népét máris megszabadította a kapitalista világrend zsarnokságától.

Székelyek, kiknek földjét, erdeit, bányáit és munkaerejét a kapzsi nagytőke elrabolta, kiknek szüleit, testvéreit odahaza a legaljasabb király aljas cselédjei botozzák, most itt a rég várt alkalom, hogy fegyvert ragadva feltört markotokba, lesujtsatok a gazok fejére!

Székely proletárok, állunk be mindannyian a nemzetközi forradalmi vörös hadseregbe! Jelentkeztek I., Lovarda-utca 1. szám alatt a székely szovjet toborzó-bizottságánál!

A magyarországi tanácsköztársaság addig is, míg felszabadul dolgozó népünk, Budapesten külön ügyosztályt állít fel a székely ügyek elintézésére, mely Budapestről a székely dolgozó nép számára előkészíti a kizsákmányolás helyett az új, boldog világrendet.

Éljen a proletárdiktatura!

Testvéri üdvözléssel

a Székely Szovjet.

Bivó

1919

MÁJUS 1.

Korvin csöndje

I.

*Először Horváthot vezették köztük el,
Strucz Károly megbotlott, a bitóhoz közel,
Lászlót pribék vitte, belécsimpaszkodott,
Korvin nyugodtan ment, elküldte a papot.*

*Azt írják, a tisztek mellett költő is állt,
ki izgatott szemekkel leste Bali Mibályt,
a dolgát avatott kézzel végző bakót,
kivel a Kúria akkor akasztatott.*

*Korvin kuszált haja, sovány gyermekfeje
bét perc elmúltával ráhullott mellire,
a reggel fakó lett, akárba volna est,
s vércsöpp irta volt: „Consummatum est”.*

2.

A halál
az örök Csend.
Ki tudja,
hátha
erre a Csendre
van ma szükség,
amelyről
visszapattannak
a hazug,
az átkozódó szavak,
mint a falról
a teniszlabdák.
Ez a Csend
hangosabban szól,
mintha
élve beszélnek.

Együtt forog
a földdel,
amelyről leszakadtam.
A földdel,
amelyen
ott virraszt
a várakozás:
Evolutio
vagy revolutio?
Feltétlenül az utóbbi.
Felnézek az égbe,
halott szemem
a szemhéjam alól
ellát a csillagokig.

3.

A nagy
fekete kutya,
Hektor,
akivel az irtáson
kergetőztem,
vonít,
értem vonít.
Mennyivel
érthetőbb
a vonítás
a szavaknál.
Nem,
a szavak
adnak erőt.
A vonítás
felszáll a holdig,
amely
egykedvűen néz le,
mit érdeklí őt,
a kihűltet,
hogyan forog-e,
vagy megállt
a föld.
Mintha
fölegyenesednének
a kivágott jegenyék
és gyökeret eresztenének
a rögökbe.
Idáig
ér
a vonítás,
megtölti
a Csöndet.

A Tanácsköztársaság társadalmi és tömegbázisa

A március 21-i hatalomátvétel szocialista jellegéből természetesen adódott, hogy a hagyományos uralkodó elit, a nagy- és középbirtokosok, valamint az ipar és a forgalom nagy- és középtökei létrejöttének pillanatától szemben álltak a Tanácsköztársasággal. Prominens képviselőik már az első napokban külföldre menekültek és április közepén megalakították a bécsi *Magyar Nemzeti Bizottságot*, más néven *Antibolszevista Komitét*. Az ABC koalíciós jellegű szervezet volt, amelyben egykori munkapártiak, alkotmánypártiak, konzervatív függetlenségi, néppártiak és keresztényszocialisták, sőt az 1918-as Károlyi-párt jobbszárnyának mérsékelt demokratái is képviselték magukat. A történelmi tradícióknak megfelelően mindeme irányzatok élvonalában, s így az ABC élén is 80-90 százalékban arisztokraták álltak, s a nagy- és középpolgárság ezúttal is háttérben maradt. *Gróf Károlyi Gyula* személyében arisztokrata-nagybirtokos politikus került a május 5-én megalakult aradi (majd szegedi) ellenkormány élére is. A bécsi és szegedi ellenforradalmi centrumok (május végétől koordináltan és viszonylagos összhangban) elsősorban az antant hatalmak fegyveres támogatásának megszerzésére törekedtek. Korábbi konzervatív merevségükhöz viszonyítva ugyanakkor nagyfokú rugalmasságról tettek tanúbizonyságot a belpolitikai szövetséges keresése terén is. A hatalom teljes vagy részleges visszaszerzésének érdekében nemcsak a kispolgári és paraszti demokratizmus, hanem a szociáldemokrácia külföldön tartózkodó vezetőivel is készek lettek volna együttműködni.

Amilyen magától értetődő volt a hagyományos elit azonnali szembefordulása a forradalommal, ugyanolyan természetesnek tekinthető az ipari munkásság támogatása. Viszonylagos szervezettségénél és városokba (mindenekelőtt Budapestre) koncentrátságánál fogva ez a réteg lényegesen nagyobb erőt képviselt annál, mint ami statisztikai méreteiből következett volna. 1919 tavaszára ráadásul a szocialista ideológia vonzáskörébe kerültek olyan városi proletárrétegek (napszámosok, szolgálók, cselédek) is, amelyeket ez korábban nem, vagy alig jellemezett. A szakszervezeti tagok száma 1918 végétől ugrásszerűen emelkedett. Eltérően a *szociáldemokrata párttól*, amely elsősorban a szakképzett és régebb óta szervezett munkásságra támaszkodott, az 1918 novemberében létrejött *kommunista párt* bázisa inkább a munkásság szakképzetlenebb rétegeiből és a társadalom perifériájára szorultakból (*hadirokkantak, leszerelt és munka nélküli katonák*) verbuválódott. A szociáldemokrata és kommunista munkásság 1919 elején számos kérdésben egymással is szemben állt. A két munkaspárt egyesülésével azonban – legalábbis időlegesen – kialakult egyfajta munkásegység, ami a forradalom szempontjából igen kedvező volt.

Olyan egyértelműséggel mint a régi elité és a városi munkásságé, egyetlen más társadalmi réteg politikai beállítottsága sem jellemezhető. A forradalomhoz való viszony ugyanis az egyes osztályokon és rétegeken belül is jelentős mértékben különbözött.

A Tanácsköztársaság szocializálási és termelésirányítási rendeletei a közep- és kistulajdonosok jelentős részét egzisztenciálisan ugyanúgy tönkretették vagy tönkremenéssel fenyegették, mint a nagybirtokosokat vagy a nagytökéseket. Igaz, az ipar szocializálása elvileg csak a 20 főnél több embert foglalkoztató üzemekre terjedt ki. Ezt azonban – különböző okokból – igen sok helyen nem tartották be. A gyakorlatban egy-két fős borbélyüzleteket és suszterájokat is államosítottak, s néhol még a segéd nélküli önálló iparosmesterek közös üzemekbe szervezésével is kísérleteztek. Az ipari üzemek mellett köztulajdonba vették a pénzügyintézeteket, gyógyszerárakat, szállodákat és mozikat is. A kereskedéseket formálisan nem szocializálták, csak „zár alá vették”, azaz felleltározták a készleteket, meghatározták az árakat, s kontrollálták a bevételt. A kereskedő szempontjából azonban gyakorlatilag alig volt különbség szocializálás és „zár alá vétel” között. A lényeges szempontjukból az volt, hogy szuverén tulajdonosokból az állam ellenőrzött alkalmazottjai lettek. Mindezek és még néhány egyéb intézkedés (például az ékszerelkobzások vagy munkáscsaládok beköltöztetése polgári lakásokba) következtében a városi közep- és kistulajdonosok többsége ellenségesen figyelte az új rend kibontakozását. A fővárosi zsidó kispolgárság vezetője, *Vázsonyi Vilmos* – noha hazai bázisához hasonlóan aktív ellenforradalmi tevékenységet nem fejtett ki – mindvégig külföldön tartózkodott. A vidéki kisiparosok, segéd nélküli vagy egy-két segéddel dolgozó önálló mesteremberck, sőt néhol még a kiskereskedők közül is – legalábbis az első hetekben – ugyanakkor többen a forradalom hívei közé tartoztak, s helyenként a munkástanácsok és direktóriumok munkájában is aktív szerepet vállaltak. A kistulajdonosok forradalmi szerepvállalása első sorban természetesen azokon a helyeken volt megfigyelhető, ahol betartották a szocializálási rendeleteket, s nem került sor túlkapásokra.

Az értelmiségi rétegek közül legegységesebben a progresszív művészek és tudósok, a vidéki tanárok és tanítók, valamint a munkásmozgalomhoz korábban is kötődő szakszervezeti és betegbiztosítási funkcionáriusok támogatták a forradalmat. A forradalom központi és vidéki vezérkarainak számos tagját ezek az értelmiségi csoportok adták. A régi államigazgatási szakemberek, rendőr- és csendőrtisztek, továbbá a különböző vallások papjai ezzel szemben kezdettől az ellenforradalmi táborhoz tartoztak. Képzettségüknek, illetve hivatásuknak megfelelően utóbbiak főleg a propaganda-munkában, a főszoigabírók, jegyzők és csendőrpáncsnokok pedig a konkrét ellenforradalmi cselekmények szervezésében és irányításában jeleskedtek. Mivel a Tanácsköztársaság új államapparátust szervezett, s az egyházak gazdasági és ideológiai hatalmának teljes felszámolására törekedett, e csoportok élesen ellenforradalmi magatartása természetesnek tekinthető.

A középrétegeken belül külön csoportként vehető számba a háború alatt felduzzadt, s a frontokon társadalmi-nemzeti elhivatottságtudatára ébredt tartalékos és tényleges tiszti állomány. Hagyományos beállítottságának megfelelően ez a csoport ugyanúgy szemben állt mindazzal, amit a Tanácsköztársaság képviselt, mint az uralkodó osztályok, egyházak vagy a régi államigazgatás. Az a körülmény azonban, hogy a Tanácsköztársaság vállalta a szomszédos államok hadseregeivel való szembeállást, választásra kényszerítette őket antibolszevizmus és honvédelem között. „Abban, hogy ősi földünket nem engedjük, találkozhatik a kommunista a nacionalistával” – fogalmazódott meg sokuk fejében már közvetlenül a hatalomátvétel után.¹

Ez a választási kényszer természetesen más értelmiségi, sőt közép- és kispolgári rétegek esetében is fennállt, egyiküknél sem olyan kikerülhetetlenül azonban, mint a haza védelmét hivatásuknak választó tisztek, illetve a megszállt területekről érkező ún. menekültek esetében. Mindkét lehetőség mellett sokan döntöttek, amiből az a furcsa helyzet adódott, hogy a Vörös Hadsereget ugyanazon katonatiszti kaszthoz tartozó emberck irányították, mint amelyből a szegedi nemzeti hadsereg, illetve *Lehár ezredes* ausztriai különítményének vezetése is toborzódott. (Az 1938 és 1945 közötti magyar hadsereg 35 vezérezredéséből 1919-ben tizenöten teljesítettek szolgálatot a Vörös Hadseregben.²⁾ Közbenső út, tehát honvédelem és antibolszevizmus egyidejű aktív szolgálata, amint ezt *Kratochwill* ezredes és a székely hadosztály példája bizonyítja, az adott helyzetben nem létezett. Az érdekelt hatalmak ugyanis a Tanácsköztársaság megdöntése esetén sem akartak hallani határkiigazításról vagy székely köztársaságról, amit *Kratochwill*-ék a Budapest ellen vonulás fejében kértek.

A parasztság és a Tanácsköztársaság viszonyát alapvetően a földkérdés rendezése határozta meg. A Forradalmi Kormányzótanács április 3-i rendelete – amint ez ismeretes – minden közép- és nagybirtokot köztulajdonba vett. (Egy későbbi rendelet és az országos gyakorlat szerint közép- és nagybirtokoknak általában a 75 kat. holdon felüli gazdaságok minősültek.) A köztulajdonba vett földek szétosztását, parcellázását – részben elvi, részben gyakorlati okokból – ugyanakkor megtiltotta, s a szocializált birtokokon állami gazdaságok és termelőszövetkezetek szervezését írta elő. Hogyan reagáltak erre a parasztság különböző rétegei?

Legfelső csoportjukat, a kisajátítás által érintett 75 holdon felüli ún. gazdagparasztságot ugyanúgy feltétlen forradalomellenesség jellemezte, ahogy a többi, tulajdonától megfosztott társadalmi réteget is. Igaz, ez a paraszti réteg az összparasztságnak alig 2–3 százalékát tette ki. Ám falun belüli presztízsük miatt véleményük ennél sokkal többet jelentett. A parasztság alsóbb rétegei normális körülmények között mint természetes vezetőikre tekintettek ezekre a nagygazdákra. Ez alól csak a szociáldemokráciához vagy az agrárszocializmushoz kötődő szegényparasztság volt kivétel.

A birtokos parasztság alsóbb rétegeit, az ún. kis- és középparasztságot, amely az összparasztság mintegy egyharmadát tette ki, a szocializálás nem érintette. Ez az új rendszerrel való együttműködés mellett szólt. A szocializálás alsó határának kiterjesztésével és a kisbirtokok termelőszövetkezetekké egyesítésével kapcsolatos tervek, nyilatkozatok és rémhírek ugyanakkor őket is erősen nyugtalanították. A polgársághoz és a parasztság más rétegeihez hasonlóan idegenkedtek a Tanácsköztársaság internaconalista és antiklerikális propagandájától és frazeológiájától is. A földkérdés imént jellemzett rendezése mellett a legnagyobb nyugtalanságot és elégedetlenséget vidéken az egyházpolitikai intézkedések (egyházi iskolák állami kezelésbe vételc, papi tanárság felszámolása, szerzetesrendek feloszlata, törckvés az iskolai hitoktatás megszüntetésére) váltották ki. A forradalmi vezérkar és a parasztság merőben más mentalitására és kommunikációs nehézségeire igen jellemző, hogy amikor a kormányzótanács megszüntette a földadót, akkor a kisgazdák ezt nem a támogatás jeleként fogták föl, hanem a teljes kollektivizálás kezdőlépéseként értelmezték. Mivel azonban közvetlenül nem, csak potenciálisan érezték magukat fenyegetve, az első hetekben túlnyomó többségüket távolról sem a nyílt szembefordulás jellemezte, hanem inkább a forradalom helyhatalmi szerveibe való beépülés szándéka és a rendszer

„élének” mintegy a tompítására való törekvés, továbbá – amennyiben rendelkeztek készletekkel – a városokban jelentkező élelmiszerhiány kiaknázása (batyuzás, üzérkedés).

A parasztság mintegy kétharmadát, s az össznépeség valamivel több mint egyharmadát kitevő szegényparasztság vagy agrárproletariátus maga is több rétegre tagozódott. Körülbelül $\frac{2}{5}$ részük földtelen napszámos, s $\frac{1}{5}$ részük ún. uradalmi cseléd volt. A szegényparasztságnak az a néhány tízezer főre becsülhető része, amely már a háború előtt is szervezett vagy a szocialisztikus eszmeáramlatok és mozgalmak szimpatizánsa volt, illetve amely a polgári demokratikus forradalom idején került a szociáldemokrata vagy kommunista ideológia vonzáskörébe, az ipari munkássághoz hasonlóan sajátjaként fogadta és üdvözölte a Tanácsköztársaságot. A falvak és vidéki városok tanácstagjainak és direktórium vezetőinek jelentős hányadát ők adták, s a munkássághoz hasonlóan a Vörös Hadsereg harcaiból is kivették a részüket. Különösen áll ez a tiszántúli agrárproletariátusra, amely a felszabadító háborúban közvetlenül is érdekelt volt. Egészen bizonyos, hogy a nagy- és középbirtokok szocializálásának földosztással egybekötött megvalósítása a szegényparasztság passzívabb és a falu hagyományos rendjét és hierarchiáját természetesnek tartó részét (ez volt a többség) is aktivizálta és a forradalom mellé állította volna. Ennek elmaradása viszont csalódottá tette őket. Kérényeik és panaszos leveleik ma is megrendítő olvasmányok. A földmunkások és napszámosok elégedetlenségét fokozta, hogy noha ők nyári időszakban nem nyolc, hanem napi tizenkét órát dolgoztak – indokolatlanul alacsony napszám béreket állapítottak meg számukra. A felnőtt férfiak hivatalos órábérére alig volt több 2 koronánál, miközben az ipari szakmunkások 4–8,50-es, az ipari segédmunkások pedig 2,50–6,50-es órábérék mellett dolgoztak.³ A földet váró szegényparasztsók csalódottsága a forradalomban vezető szerepet vállalt öntudatosabb agrárproletárok hangulatára, illetve a Tanácsköztársasághoz való viszonyukra is visszahatott.

Az uradalmi cselédek helyzete előnyösebb, s hangulatuk ezért kedvezőbb volt. A föld utáni vágy bennük nem, illetve alig élt, s így csalódnuk is kevésbé volt miben. Bérszintjükkel, amely a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt jelentősen emelkedett, általában elégedettek voltak.

Összegezve az eddigieket megállapíthatjuk, hogy a Tanácsköztársaságot egyértelműen támogató munkás, kisiparos, paraszti és értelmiségi rétegek már a forradalom győzelmekor is csak a lakosság statisztikailag kisebb hányadát tették ki. Ezen belül eléggé jelentős különbségek mutatkoztak vidékenként, illetve településtípusonként. A forradalom viszonylag szilárd bástyái Budapest, a munkáslakta nagyvárosok és a bányavidékek voltak. Az agrárkörzetek, elsősorban a Duna–Tisza köze és a dunántúli megyék jelentős része ezzel szemben inkább az ellenforradalom hátszágának a szerepét töltötték be. A agrárvidékek közül főleg egyes tiszántúli kerületekre, így például a komolyabb agrárszocialista múlttal rendelkező Viharsarokra számíthatott a proletárhatalom. Ezek a részek azonban már április végén a román hadsereg ellenőrzése alá kerültek. Ily módon elég hamar kialakult a Budapest és vidék, illetve ipari körzetek és agrárterületek közötti ellentét, amely szinte végigkísérte a 133 napot.

Persze – legalábbis az első hetekben – a külső és belső ellenforradalmi irányzatok sem rendelkeztek jelentős társadalmi bázissal. A szegényparasztság csalódott volt, a kis- és középparasztság pedig nyugtalankodott és

idegenkedett az új rendszertől. Am egyelőre az ellenforradalmat sem támogatta aktívan. A Tanácsköztársaság megbuktatásának, illetve a fegyveres ellenforradalomnak a gondolata március–áprilisban tulajdonképpen csak a földbirtokosokat, gazdagparasztoakat, főszolgabírókat, jegyzőket és a katonatisztek egy részét foglalkoztatta. Ők már ekkor igen sok ellenforradalmi akciót kezdeményeztek. Ezek hatósugara azonban szinte sohasem terjedt túl egy-egy település közigazgatási határán, s számottevő bázisuk sem volt. A forradalom helyi hívei így különösebb nehézség nélkül, általában egy-két óra alatt felszámolták őket. Talán az egyetlen kivétel e tekintetben a kecskeméti tisztek és nagygazdák április végi puccskísérlete volt, amely már ekkor több ezer kecskeméti és Kecskemét környéki parasztot maga mellé állított. Ez a kecskeméti direktórium egyedülállóan radikális politikájával magyarázható, amelynek középpontjában a totális kollektívizmus és a teljes szociális egyenlőség azonnali megvalósítása állt.

Ez a forradalmi szempontból viszonylag kedvező helyzet május végére, június elejére jelentős mértékben módosult. A Tanácsköztársaság tömegbázisa leszűkült, az ellenforradalomé pedig megnőtt, illetve kialakult. Az egyes rétegek hangulat- és magatartásváltozásának okai sokrétűek és különbözőek voltak, de így vagy úgy, végső soron valamennyi összefüggött egyfelől az ország adottnak tekinthető igen súlyos gazdasági és külpolitikai-katonai helyzetével (háborús leromlás, gazdasági blokád, fegyveres intervenció), másfelől a kormányzótanács rendeletekben rögzített belpolitikájával.

A Felvidék kiürítése júniusban különösen a katonatisztekre, menckültekre és az értelmiségre hatott deprimálóan. A Vörös Hadsereg területvédő szándékával és lehetőségével kapcsolatos feltételezések a visszavonulás elrendelésével szertefoszlottak, s a korábbi döntéskényszer honvédelem és antibolsevizmus között ezzel megszűnt. A tisztek túlnyomó többsége és más rétegekből is sokan ettől kezdve határozottan a szegedi kormány felé fordultak. Megnövekedett a szegedi hadseregbe jelentkezők száma, s ugyanekkor, június végén, határozták el magukat budapesti összeesküvő tiszti csoportok is a fegyveres puccsra. A Vörös Hadsereg vezérkara ezt követően a Tanácsköztársaság-ellenes összeesküvések és puccstervek valóságos melegágyává vált.

Az olvasó Magyarország konzervatívizmus, illetve szélsőjobboldali radikalizmus irányába tett fordulatát nagyon jól tükrözi három könyvnek ezekre a hónapokra eső elkészülte és ezek későbbi tömegsikere. *Bangha Béla* jezsuita páter 1920-ban két kiadást megért politikai munkájára (*Magyarország újjáépítése és a kereszténység*), *Szabó Dezső* először 1918 májusában megjelent bestsellersikerű regényére (*Az elsodort falu*) és *Szekfű Gyula* történeti-politikai áttekintésére (*Három nemzedék*) gondolunk. A később hatalomra kerülő ellenforradalom ún. „keresztény-nemzeti” ideológiáját, amelyben a keresztény jelző a természettudományos alapokon álló szabadgondolkodó hagyománnyal, valamint a forradalmak antiklerikalizmusával és ateizmusával, a nemzeti pedig a társadalmi fejlődés érdek- és osztályelvű magyarázatával, illetve a munkáspártok internacionalizmusával való szembenállásra utalt, igen nagy mértékben e három könyv alapozta meg.

A kiábrándulás és a forradalomtól való elfordulás jelei mutatkoztak a művészek és alkotó értelmiségiek progresszív köreiből is. A pacifista *Babits Mihály*, aki a forradalom győzelme után egyetemi katedrát kapott, értetlen-

nül állt a Tanácsköztársaság által alkalmazott forradalmi terror jelensége előtt, s édesanyjának küldött májusi leveleiben már ilyen gondolatokról tudósított: „Ezek az állapotok előbb-utóbb úgyis elmúlnak...”, illetve: „Ezek rossz hónapok, de nem tarthatnak soká.” „Az én világnézetem – írta utóbb – a proletárdiktatúra alatt teljesen konzervatív irányban toltódott el.”⁶ Móricz Zsigmondot, aki kezdetben lelkes riportokkal támogatta az „új világot”, mindenekelőtt a földosztás elmaradása és ezzel összefüggésben a parasztság hangulata kedvetlenítették el. S a példákat, amelyek a polgári demokráciához való visszafordulás jeleként értelmezhetők, még folytathatnánk.

A kis- és középparasztság magatartásváltozása alapvetően anyagi helyzetének és lehetőségeinek a megváltozásával függött össze. A részben legális, részben földalatti szabadkereskedelem, amelyből a parasztság készletekkel rendelkező része eleinte jelentős hasznot húzott, májusra visszafejlődött, júniusra pedig szinte teljesen megszűnt. Ennek egyik oka az iparcikkek gyorsan fokozódó hiánya, a másik pedig a megbízhatónak hitt régi pénz (ún. kék pénz) forgalomból való eltűnése volt. A nagyvárosok, elsősorban Budapest lakossága ugyanakkor nélkülözött. Ezért – és a harcoló hadsereg ellátása érdekében is – a Tanácsköztársaság rekviráltatni kényszerült. Az érintett paraszti rétegek válasza a rekviráló katonasággal és vörösörökkel való szembeszegülés, készleteik elrejtése vagy feletetése, sőt helyenként megsemmisítése volt. Az aktív ellenforradalmi szerepvállalás felé sodorta a birtokos parasztságot az a körülmény is, hogy a tanácsokba és direktóriumokba még április elején bejutott képviselőik többségét május folyamán rendre kitessékelték a helyhatalmi szervekből.

A megváltozott helyzetet jól tükrözte a különböző jellegű ellenforradalmi megmozdulások elszaporodása. Május 15. és június 15. között az országos és vidéki sajtó kb. kétszer annyi ellenforradalmi felkeléssel vagy összecsukléssal foglalkozott, mint a megelőző két hónapban együttvéve. S ezek a megmozdulások már nem néhány tucat, hanem több száz, sőt nemritkán több ezer elégedetlenkedőre támaszkodtak. Az ellenforradalmi akciók hatósugara és időtartama ugyancsak növekedett. A legjelentősebb vidéki ellenforradalmi felkelés, az ún. Duna melléki vagy Kalocsa környéki, június 18-tól június 25-ig tartott, két megye több járására kiterjedt; a lakosság 10–45 százaléka (együttesen tízezres nagyságrendű tömeg, s jelentős részben szegényparasztok) vett részt benne. A Duna melléki ellenforradalmat elfojtani éppen ezért csak a Vörös Hadsereg több ezredének összehangolt támadásával sikerült. Az eleve ellenforradalmi rétegek és a vidéki lakosság jelentős részének „egymásra találását” figyelhetjük meg több dunántúli akcióban, például a május végi, június eleji Mura vidéki felkelésben is, amelyet például a bécsi Antibolsevista Komité pénzelt. A régi uralkodó elit és a hagyományosan hozzájuk kötődő rétegek, illetve a birtokos parasztság érdekei és céljai persze távolról sem estek teljesen egybe. Szövetségük alapja voltaképpen csak az antibolsevizmus volt. A Tanácsköztársaság megdöntése után követendő politikát már merőben különbözően képzelték el. Az egészében konzervatív, s alapvetően a forradalmak előtti viszonyok helyreállítására törekvő nagybirtokosokkal és nagytőkészekkel, továbbá a status quo helyreállítása mellett diktatorikus elképzeléseket is képviselő katonatisztekkel szemben a birtokos parasztságban határozottan demokratikus vágyak és

törekvések is munkáltak. Az ellenforradalom különböző csoportjai perspektivikusan, tehát egymással is, szemben álltak. A forradalom bukása után ezek a különbségek azonnal nyilvánvalóvá is váltak.

Június elejére a proletárdiktatúra osztálybázisának, a városi munkásságnak a politikai arculata is megváltozott. A munkásság – amint azt az SZDP első számú vezetője, a Tanácsköztársaságot eleve elutasító *Garami Ernő* írta – 1919 tavaszán azt hitte, hogy „... csak akarnia kell és mindent elérhet”.⁵

Ahogy egyre nyilvánvalóbbá vált a Tanácsköztársaság nemzetközi elszigeteltsége, s ahogy fokozódtak a belső nehézségek, úgy foszlott szét a munkásság kezdeti optimizmusa is, s adta át helyét a csalódásnak és kiábrándulásnak. A június eleji dunántúli vasutassztrájkot az *Antibolsevista Komitè* sugallta, s a MÁV tisztviselelő rétege kezdeményezte. A forgalmat azonban a fizetését „fehér pénzben” kapó, s ezért nélkülelő egyszerű vasutasság bénitotta meg. A katonaság által leginkább felélt Duna–Tisza közi mezővárosokban május végétől szinte állandósultak az ellátatlan lakosság, valamint a direktóriumok és a katonai parancsnokságok összetűzése. A népgyűlések iránti érdeklődés csökkent, a szakszervezeti és párthelyiségek elnéptelenedtek. Ennek kontrasztjaként a templomok látogatóinak és az egyházi körmenetek résztvevőinek a száma szembeszökően nőtt. A kiábrándulás és a Tanácsköztársaságtól való elfordulás elsősorban a mozgalomba frissen bekapcsolódott munkásrétegeket jellemezte. Számos régi szervezett munkás sem látott azonban más kiutat, mint a diktatúra feladását, s a korábbi koalíciós, illetve szociálreformista politikához való visszatérést. A június eleji országos pártkongresszus küldöttéi a legtöbb kommunista és baloldali szociáldemokrata nevét törölték a hivatalos jelölőlístaról, s helyükre a Forradalmi Kormányzótanács politikáját opponáló jobboldali mérsékelt szociáldemokrata vezetők neveit írták be. A birtokos parasztság és a szegedi, illetve bécsi ellenforradalmi centrumok elképzelése közötti különbségeknél is határozottabban kell azonban utalnunk a forradalomtól, pontosabban a diktatúra adott formájától elforduló munkásság és a jobboldali polgári erők célkitűzése közötti eltérésre. A városi munkásság szervezett része és a szegényparasztság öntudatos magja sem június–júliusban, sem a forradalom bukása után nem került az ellenforradalom úszályába. A június 24-i budapesti tisztí puccshoz mindössze egyetlen gyár munkásai csatlakoztak. A Duna melléki ellenforradalom június végén nyugati irányban azért nem terjedt tovább, mert a szekszárdi szociáldemokraták – miután a velük ekkor már élesen szembenálló kommunista direktórium elmenekült – megvédték a várost a támadó parasztoktól. S *Böhm Vilmos*, amikor július közepén az antanthatalmak képviselőivel tárgyalt Bécsben a diktatúra felszámolásáról és a demokráciához való visszatérés módozatairól, az ottani nagybirtokos ellenforradalmárok közös koalícióra vonatkozó javaslatát a leghatározottabban elutasította.

Az Észak-Magyarország kiürítése utáni napokban a Tanácsköztársaság felső vezetése egy-két bátortalan lépést tett bázisának megerősítésére, illetve visszaszerzésére. Feloldották a mindedig érvényes és a forradalmi törvényéseket non stop munkára kényszerítő szesztilalmat; visszaállították a földadót és hozzájárultak néhány holdas kisparcellák juttatásához a szegényparasztságnak; intézkedéseket hoztak a pénzkérdés megoldása és a közellátás megjavítása érdekében. Mindezek végrehajtására azonban már nem kerülhetett sor. Ezért, s a továbbra is kedvezőtlen külső feltételek mi-

att a belső erőviszonyokon nem sikerült javítani. Mindezek alapján – nem vitatva, hogy a Tanácsköztársaságot végső soron a külső ellenség döntötte meg – megalapozottnak tartjuk azt a véleményt, hogy a proletárdiktatúra június–júliusra belsőleg, társadalmi bázisát tekintve is megingott.

JEGYZETEK

1. **Czepléd** (hetilap), 1919. március 23–24.
2. Szakaly Sándor: A második világháborús magyar katonai felső vezetés összetétele. Valóság, 1983/8. 86. p.
3. Tanácsköztársasági törvénytár. Szerk.: Pongrácz Jenő Bp. 1919. II. köt. 32–33. p. és III. köt. 48–50. p.
4. Sipos Lajos: Babits Mihály és a forradalmak kora. Bp. 1976. 75. és 88. p.
5. Garami Ernő: Forrongó Magyarország. 2. kiad. év és hely nélkül. 63–64. p. Idézi Hajdu Tibor: A polgári demokratikus forradalomtól a proletárforradalomig. In: A Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulója. Bp. 1980. 76. p.

IRODALOM

- Hajdu Tibor: A magyarországi Tanácsköztársaság. Bp. 1969.
L. Nagy Zsuzsa: Forradalom és ellenforradalom a Dunántúlon. 1919. Bp. 1961.
Romsics Ignác: Duna–Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–19-ben. Bp. 1982.

A Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének tisztikara

Az első világháború befejezését követő magyarországi forradalmak és ellenforradalmak története iránt érdeklődő olvasóban előbb-utóbb megfogalmazódik a kérdés: kik voltak azok a katonák, katonai vezetők, akik a forradalmakban, ellenforradalmakban részt vettek, kik voltak azok a parancsnokok, tisztek, akik a polgári demokratikus népköztársaság, majd a Tanácsköztársaság, illetve az ellenforradalom hadseregeit megszervezték, irányították?

Ennek a mindenki által megfogalmazható kérdésnek a megválaszolása nem is olyan egyszerű, mint amilyennek azt hinnénk. Hogy miért, arra talán elegendő a következőkben utalni. Hetven évvel a magyarországi polgári demokratikus forradalom, majd az azt követő Tanácsköztársaság létrejötte után sem rendelkezünk olyan feldolgozással, amely a népköztársaság, illetve a Tanácsköztársaság hadserege tisztikarának az összetételét elemezte volna. Nem készültek még olyan részletes feldolgozások sem, amelyek azt vizsgálták volna, hogy miként szerveződött meg a Vörös Hadsereg vezetése. A polgári demokratikus időszak történetét, a magyar Vörös Hadsereg harcait feldolgozó, elemző tanulmányok, monográfiák és dokumentumkötetek a jelzett kérdést nem tárgyalják. A legtöbb munka megelégszik a legmagasabb katonai beosztásokat betöltött – katonai képzettséggel csak a legritkább esetben rendelkező! – vezetők neveinek felsorolásával, forradalmi tevékenységük minősítésével, méltatásával.¹

A magyar Vörös Hadsereg parancsnoki, illetve tisztikaráról mind ez idáig nem készült átfogó összeállítás, részletes feldolgozás. A kérdés iránt érdeklődő olvasó mindössze egy, mindenki által haszonnal forgatható összeállításra támaszkodhat.² Ez az összeállítás nem ad ugyan képet a magyar Vörös Hadsereg tisztikarának társadalmi, katonai-szakmai összetételéről, de a hiányos forrásanyagok ellenére is szinte naprakészen nyomon követi a hadsereg magasabb parancsnoki posztjain bekövetkezett változásokat.

Rövid tanulmányomban nem vállalkozhatom részletes, mindenre kiterjedő és a vita lehetőségét kizáró képfestésre a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének tisztikaráról, de arra igen, hogy felvessem e kérdés kutatásának szükségességét, a kutatómunka irányát és célját.

A magyarországi polgári demokratikus forradalom győzelme után hatalomra került kormányok, illetve ezen kormányok hadügyminiszterei – részben a wilsoni békeelvok, részben saját pacifista felfogásuk megvalósítása, továbbá a frontokról hazatérő fegyveres tömegek esetleges radikálisabb megmozdulásainak megfékezése érdekében – megkérdőjelezték a hadsereg létének szükségességét, illetve jelentőségét.³ Hangsúlyozták, hogy a polgári demokratikus Magyarországnak nincs szüksége nagy, általános hadkötelezettségen alapuló hadseregre. A felállítandó hadsereg feladatát elsősorban a belső béke és rend fenntartásában látták. Erre pedig elegendőnek mutatkozott egy önkéntesekből álló, kis létszámú hadsereg is. Ennek és a fegyveres tömegek forradalmi

megmozdulásainak a megakadályozása érdekében már a *Károlyi Mihály* vezette kormány időszakában megindult a milliós nagyságrendű hadsereg lefegyverzése. Ez egyébként a fegyverszüneti egyezmény előírásai között is szerepelt.⁴

A hadsereg szinte teljes egészének a lefegyverzése érzékenyen, mondhatni léteben érintette a hivatásos, de részben a tartalékos tisztikart is. Az mindenki számára egyértelművé és világossá vált, hogy Magyarországnak nem lehet szüksége olyan nagy hadseregre, mint amilyennel korábban rendelkezett. A létszámában kisebb, fegyverzetében gyengébb, önkéntesekből álló hadseregnek pedig jóval kevesebb tisztre volt szüksége, mint amennyi a kormány rendelkezésére állt. A Károlyi Mihály vezette kormány már 1918 novemberében megkezdte a tisztikar – elsősorban a hivatásosok – létszámának csökkentését, akkor, amikor a majdani zsoldoshadsereg körvonalai még csak kirajzolódóban is alig voltak, és a szükséges tiszti létszám sem volt még ismeretes. Az 1918 november–decemberében meghozott és végre is hajtott intézkedések – a tábornoki kar valamennyi tagjának nyugállományba helyezése, a vezérkar, a hadmérnök és tűzértörzskar megszüntetése, hivatásos és tartalékos tisztek felülvizsgálat nélküli elbocsátása stb.⁵ – oda vezettek, hogy amikor a felállítandó hadsereg tiszti szükségleteit megállapították – mintegy 8500 fő –, kiderült, hogy csak körülbelül 7500 tiszt áll a kormány rendelkezésére. Ennek a 7500 főnek is csak alig negyven százalékát tették ki a hivatásos tisztek!

A „kell” és a „van” közötti különbség pótlása természetesen nem okozott volna megoldhatatlan problémát a kormánynak, hiszen hivatásos tisztek ezrei, tartalékos tisztek tízezrei voltak állás és munka nélkül. Voltak közöttük olyanok, akik egyetemekre, kereskedelmi akadémiákra iratkoztak be, mások polgári foglalkozások után néztek, míg mások a megszállt területeken élő családjaikhoz utaztak.

A hiányzó tiszti létszám pótlására azonban nem került sor, mivel a fegyverben álló hadsereg alacsony létszáma ezt még nem indokolta és a közhangulat sem kedvezett a hadsereg fejlesztésének. Nem szabad elfelejteni ugyanakkor azt sem, hogy a demarkációs vonalak állandó „beszűkülése” jelentős tiszti tömegeket választott le a polgári kormányzat ellenőrzése alatt álló területekről. Ennek egyik oka az volt, hogy a megszállás alá kerülő területeken – felsőbb utasításra – a különböző katonai parancsnokságok jelentős tiszti létszámmal visszamaradtak és csak a csapatokat vonták vissza. Ennek a ténynek 1918–1919 telén még nem volt igazán jelentősége, de 1919 tavaszán a Vörös Hadsereg szervezésének és fejlesztésének időszakában már komoly gondokat okozott.⁶

A hadsereget, a tisztikart tekintve, ez volt a helyzet 1919 márciusában, amikor a külső és belső körülmények hatására a *Kommunisták Magyarországi Pártja* és a *Magyarországi Szociáldemokrata Párt* átvette a hatalmat és létrejött a *Magyarországi Tanácsköztársaság*.

A Tanácsköztársaság kormányának, a Forradalmi Kormányzótanácsnak az első intézkedései közé tartozott a Vörös Hadsereg felállításának az elrendelése.⁷ A Vörös Hadsereget osztályhadseregként, a proletariátus hadseregként kívánták megszervezni, de egyelőre nem nélkülözhatték a korábbi korszak hadseregének, többszöri „szűrőn” átesett hivatásos állományát sem.

A polgári demokratikus időszak gyakorlatának megfelelően, a Vörös Hadsereget is önként jelentkezőkből kívánták létrehozni és a lehetőségekhez mérten proletár parancsnokok vezetésére bízni. A hadseregszervezésnek ez a le-

hetősége 1919 áprilisának közepéig, a viszonylagos béke időszakaig járható-
nak is tűnt. Az antant hatalmak jóváhagyásával és tevőleges támogatásával
megindult román, majd csehszlovák támadás azonban illuzorikussá tette a had-
sereg ilyen formában történő felállítását, a parancsnoki és a tisztikar gyors
„proletarizálását”.

1919 májusának első napjaira katasztrófáissá vált a hadihelyzet. A gyen-
gén felfegyverzett, kis létszámú – legtöbbször csak a nevükben – vöröscsa-
patok sorra-rendre vonultak vissza a keleti frontról. A legjobban felszerelt,
legtüdőképesebb *székely különítmény* (a volt 38. hadosztály) kisebb elhárító
harcok után visszavonult, majd parancsnokának, *Kratochvíl Károlynak* a ve-
zetésével megadta magát a román csapatoknak. A hadosztály tisztjeit, kato-
náit a románok internálták, többségük 1920-ban térhetett vissza Magyaror-
szágra.

A végveszélybe került Tanácsköztársaság vezetése ekkor az ország népéhez,
elsősorban a munkássághoz fordult. Felhívására ezrek jelentkeztek a Vörös
Hadseregbe, közöttük a voltak hívatásos és tartalékos tiszték százai is.⁸ Ezek a
volt tiszték alkották a későbbiek során – a már korábban is a Vörös Hadse-
regben szolgálatot vállalt hívatásos és tartalékos tisztekkel együtt – a hadse-
reg magasabb parancsnoki, illetve tisztikarát.

Felmerülhet a kérdés, vajon miért jelentkeztek, vállaltak szolgálatot a had-
seregben azok a tiszték, akik annak ellenére, hogy katonáikkal együtt éveket
töltöttek az első világháború harctereinek első vonalaiban, a népköztársaság,
illetve a Tanácsköztársaság hetoiben, hónapjaiban „nem kívánatos” személyek-
nek nyilvánítottak?

Megítélésem szerint a kérdésre adandó választ röviden három pontban le-
hetne összegezni:

1. A Tanácsköztársaság politikai és katonai vezetése egyaránt vállalta a ha-
za védelmét, amely a nacionalista eszméktől áthatott tisztikar többsége számá-
ra az *integer Magyarország védelmét* jelentette. A hadseregben szolgálatban
állt, illetve szolgálatot vállalt tiszték többsége a demarkációs vonalakon kívül
cso, illetve a román, a cseh, valamint a szerb hadsereg által megszállt terüle-
tekről származott. Ezek a tiszték a Tanácsköztársaság *jogos önvédelmi harcai-
ban szülőföldjük védelmét*, illetve az elfoglalt magyar területek felszabadítá-
sát látták.

2. Oriási *katonai karrier* lehetősége csillant meg a fiatal századosok, őrna-
gyok, alezredek előtt, mivel a polgári demokratikus kormányzatok nemcsak
a tábornokokat, de 1919. január 1-jével az ezredek többségét is nyugállo-
mányba küldték. Olyan katonai beosztások nyíltak meg ezzel a Vörös Hadse-
regben szolgálatot vállalt tiszték előtt, amelyekre a többségnek általában hosz-
szú éveket kellett volna még várnia „normál” körülmények között.

3. Egyéni egzisztenciális problémák. A szolgálatot vállalók *megéltetésüket*
hivatásuk gyakorlásától várhatták csak. A munka és részben az élelmiszerek
hiánya is a katonai pályafutás továbbfolytatására kényszerítette a zömmel va-
gyontalan, a katonáskodáson kívül máshoz nemigen értő tiszteket. A Tanács-
köztársaság leverése után felállított tisztügyi igazolóbizottságok előtt a Vörös
Hadseregben szolgált tiszték *szinte mindegyike* a jelzett okokat hozta fel ment-
ségül. Az igazolóbizottságok ezeket az érveket általában *méltányolták* is.

A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadserege tisztikara összetételének a
vizsgálatakor lényegesnek tartom meghatározni a tiszték származását, katonai-

szakmai felkészültségüket. Mivel a kérdés ilyen irányú megközelítéséhez – a hivatásos tisztikart véve alapul – *elegendő adat* állt a rendelkezésemre, úgy vélem, érdemes néhány lényegesebb szempontot kiemelni.

A magyar Vörös Hadsereg parancsnoki és tisztikara tagjainak születési helyét és időpontját vizsgálva, azt tapasztaljuk, hogy a *tisztek több mint ötven százaléka a szomszédos országok, illetve az antant csapatai által megszállt területekről származott.* Ez, amint azt már korábban jeleztem, meghatározta a tisztoknak a Tanácsköztársaság honvédő harcaihoz való viszonyát. Az életkori megoszlást tekintve azt tapasztaljuk, hogy a Vörös Hadsereg parancsnoki és tisztikara tagjainak tekintélyes része az 1881 és 1888 közötti években született. Ez azt jelenti, hogy a magasabb parancsnoki posztokat betöltött *tisztek átlagos életkora 32–38 év között mozgott!* Ez azért is kiemelendő, mert ez az az életkor, amelyik az ember szellemi és fizikai teljesítőképességének leghasznosabb időszaka.

A tisztikar családi hátterének, a származás kérdésének a vizsgálata azért is fontosnak látszik, mert több írásban is találkozhatunk olyan utalásokkal, hogy a hivatásos tisztek a monarchia uralkodó osztályának a köréből kerültek ki, és ez egyben meghatározta ellenforradalmi beállítottságukat, a proletárdiktatúrához való viszonyukat. Ez a megállapítás, úgy vélem, túlzottan leegyszerűsíti a dolgokat. Tény, hogy a hivatásos tisztek döntő többsége – egy része ezt hangoztatta is – csak mint katona és nem mint a szocialista eszmék elkötelezett híve teljesítette kötelességét, de emiatt nem tekinthető egyben ellenforradalmárnak. *A Vörös Hadseregben szolgált volt hivatásos tisztekről elmondható, hogy döntő többségükben az Osztrák–Magyar Monarchia kispolgári, értelmiségi családjaiból származtak* – gyakorlatilag ugyanazon körből, rétegből, amelyből a Tanácsköztársaság vezetőinek a többsége is, azzal a különbséggel, hogy a tisztek között szinte kimutathatatlan volt a zsidó származású. A kispolgári, értelmiségi családokból kikerült tisztek számára a katonatiszti hivatás – legtöbbször gyermekfejjel történt választása –, a tisztikarban való társadalmi hierarchiában való előrelépést jelentette. A tisztikar hivatás feladása számukra 1919 tavaszán ennek a társadalmi emelkedésnek a megállását, esetleg visszacsúszást jelentett volna. *(1919. március–áprilisában még nem volt előrelátható, hogy a Tanácsköztársaság mindössze 133 napot él majd meg!)*

Ha azt vizsgáljuk, hogy a Vörös Hadsereg tisztjei között milyen arányban találjuk meg a közös hadseregben, illetve a volt honvédségben szolgálatot teljesített tiszteket, akkor azt tapasztaljuk, hogy ez az arány kb. ötven-ötven százalékos. Ez mindenképp a volt honvédtisztek számára kedvező, összevetve az egykori közös, illetve honvéd hadsereg arányait. Megjegyzendő ugyanakkor az is, hogy a volt közös tisztek szinte kivétel nélkül magyarországi illetőségűek voltak, és ismert az a tény is, hogy a polgári demokratikus időszakban a volt honvéd-, illetve a magyarországi közös alakulatok össze-, vagy egybeolvadtak.

A magyar Vörös Hadsereg tisztikarának rendfokozati megoszlását vizsgálva – értelemszerűen a volt rendfokozatokra kell gondolnunk, hiszen közzismert, hogy az orosz Vörös Hadseregben meghonosodott gyakorlatnak megfelelően, a magyar Vörös Hadseregben is eltörölték a tisztikar rendfokozatokat –, azt látjuk, hogy a tisztikar többsége századosi, őrnagyi rendfokozatot viselt. Kevesebb volt az alezredesti rendfokozatú tiszt és szinte elenyésző az ezredek száma. Ez a már korábban jelzett nyugállományba helyezési „programnak” volt köszönhető. Ugyanakkor azt is el kell mondani, hogy ezek a rangban és élet-

Fela proletárság védelmére!

Testvér! Segíts!

GPA
JUGOSLAVIA

POŠTAK BUDAPEST

16

korban egyaránt fiatal tiszték maguk mögött tudva a világháború négy esztendejének több tíz hónapos első vonalbeli szolgálatát, sok esetben a vezérkari képzettséget és szolgálatot, komoly szakmai háttérrel biztosítottak a Vörös Hadsereg, általában és elsődlegesen politikai szempontokból kiválogatott legmagasabb beosztású parancsnokainak!

Nem tartanám célravezetőnek a magyar Vörös Hadsereg tisztikarának nemzetiségi megoszlását vizsgálat tárgyává tenni; amennyiben ugyanis a tudományosság talaján maradunk – ami alapkövetelmény –, azt tapasztalnánk, hogy az internacionalista egységek-alegységek tisztjeit leszámítva – a tisztjeinek több mint kilencven százaléka magyarnak vallotta magát.

Az eddig elmondottakban azt igyekeztem felvázolni, hogy miért is vállalták a volt hivatásos tiszték a számukra idegennek tartott Tanácsköztársaság szolgálatát, és milyen környezetből jöttek. A továbbiakban azt szeretném érzékeltetni, hogy a többségükben őszintén a haza védelmét vállaló tiszték miért fordultak el a Tanácsköztársaságtól, néha szembe is azzal.

Ismeretes, hogy a Vörös Hadsereg elhárító, majd támadó hadműveleteinek a heteiben a volt hivatásos tiszték teljes lelkesedéssel vették ki részüket a harcokból, ugyanakkor 1919 júliusának közepétől azt láthatjuk, hogy egyre többen jelentenek beteget, válnak ki különböző ürügyekre hivatkozva a szolgálatból, sőt vannak, akik a Szegeden megalakult ellenforradalmi kormány, illetve hadserege⁹ szolgálatába lépnek, elhagyják a Vörös Hadsereget.

Az okokat keresve, úgy vélem, az első helyen kell megemlíteni azt a tényt, amely *Stromfeld Aurélt* is lemondásra „kényszerítette”. Ez a sikeres felvidéki felszabadító hadjáratot követő – politikai megfontolásokból történő – visszavonulás. Stromfeld példája az általa irányított és személye által befolyásolt főparancsnokság tisztjeiben is hasonló reagálásokat váltott ki. A jelentős részben a megszállt területekről származó tiszték a visszavonulásban a megszállt területek felszabadításába vetett hitüket veszítették el.

Döntő súlya – ha nem a legmeghatározóbb szerepe! – volt annak a ténynek is, hogy Szegeden létezett már egy másik kormány – amellyel talán az antant is hajlandó lett volna tárgyalni – és annak szerveződő hadserege. Ez a hadsereg pedig már csak külső jegyei miatt is közelebb állt a volt hivatásos tisztékhez, mint a Vörös Hadsereg. A szegedi hadsereg iránt érzett „vonzalom” 1919 júliusában olyan méreteket öltött, hogy egyesek – például *Werth Henrik* – felajánlották szolgálataikat.

Az el- és szembefordulás kérdését vizsgálva nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényezőt sem, hogy a volt hivatásos tiszték és a zömmel katonai ismeretek és tapasztalatok nélküli politikai megbízottak között állandó ellentétek feszültek. A politikai megbízottak katonai-szakmai kérdésekbe avatkoztak, a volt hivatásos tisztékben a szabotórt, az ellenforradalmárt látták. A legkisebb gyanúsán vélt jelre parancsnokokat tartóztattak le, váltottak fel. Ez az ellentét, kölcsönös bizalmatlanság különösen az 1919. június 24-i ellenforradalmi kísérlet után erősödött meg. E feloldhatatlannak tűnő ellentét veszélyességét hangsúlyozta többek között a Hadügyi Népbiztosság 31. (osztályi személynegyű) osztálya vezetőjének, *Schranz Ödön* volt alezredesnek, túlzásoktól ugyan nem mentes, *Szántó Béla* hadügyi népbiztos számára készített 1919. július 10-i feljegyzése.¹⁰

A Vörös Hadsereg 1919 júliusának közepétől egyre passzívabbá váló tisztikara a Tanácsköztársaság bukása után, szinte teljes egészében beleolvadt a nemzeti hadseregbe, majd az újjászerveződő honvédségbe. A beilleszkedés,

ha nem is zavarmentesen, de rövid idő alatt megoldódott. A volt „vörös” és „fehér”, hivatásos és tartalékos tisztekből kialakult az egységes „magyar királyi honvéd tisztikar”. Mondhatjuk ezt annak ellenére, hogy még az 1920-as évek második feléből is vannak adataink arra nézve, hogy az egykori „vöröstitisztek” pályafutását, katonai karrierjének alakulását nagyobb „figyelemmel kísérték”, mint a Vörös Hadseregben nem szolgáltakét.¹¹

A forradalmak alatti magatartás igazolására alakult bizottságok általában nem találtak különösebb kivétneivalót a Vörös Hadseregben eltöltött hetekben, hónapokban, már csak azért sem, mert a tisztek szinte kivétel nélkül kényszerre hivatkoztak és mindig volt, aki ezt igazolta is. Ugyancsak visszatérő védekezés volt még a haza védelmének a felelőse, amelynek *őszinteségében nincs okunk kételkedni*.

Felmerülhet a kérdés, vajon miért volt szüksége a szerveződő új hadseregnek a Tanácsköztársaság alatt szolgálatot vállalt tisztekre? A válasz az adatokat, tényeket figyelembe véve, egyszerűnek tűnik. Az első világháborúban szolgált hivatásos tisztikar főhadnagyainak-alezredeseinek a döntő többsége a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében szolgált. A kisebb rész tartotta magát távol a szolgálattól, illetve volt hadifogságban, külföldön, vagy a Nemzeti Hadseregben. Ugyanakkor tény az is – ezt a későbbi katonai pályafutások ékesen bizonyítják –, hogy a Vörös Hadseregben szolgált hivatásos tisztek katonai-szakmai felkészültsége *messze meghaladta a „szegedi” indittatásúékat*. Hangsúlyozandó tény az is, hogy a Szegeden megalakult Nemzeti Hadsereg tisztjeinek zöme nem hivatásos, hanem tartalékos tiszt volt. Ezek nagy részére a hadsereg a későbbiekben nem tartott igényt. Az újjáalakuló hadseregnek fiatal, haditapasztalatokkal rendelkező hivatásos tisztekre volt szüksége, hiszen idősebb ezredesek, tábornokok fölös számban is jelentkeztek szolgálattételre.

Ebben a szükségben látom az egyik okát annak, hogy az ellenforradalmi rendszer katonai bíróságai igen kevés hivatásos tisztet ítéltek rangvesztésre, nyugdíjazásra, illetve súlyosabb büntetésként börtönre. Hogy több esetben is mennyire tolerálták a Népköztársaság hadseregében, illetve a Vörös Hadseregben viselt tisztségeket, arra példaként említhető *Tombor Jenő, Julier Ferenc, Bartha Albert* esete. Horthy Miklós kormányzó mindhárom tisztnek, saját kérésére, a tényleges állományban az előléptetését elrendelte – „kivételesen és kegyelemből” – és az így ezredessé kinevezetteket 1924-gyel nyugállományba helyezte, a teljes nyugdíj folyósítása mellett.¹²

Természetesen voltak olyan katonai vezetők is, akiknek a Vörös Hadseregben vállalt tevékenységüket nem bocsátották meg, így *Stromfeld Aurélnak, Kerekes Józsefnek*.

Körvonalaiiban sem tűnne teljesnek az általam felvázolt kép, ha nem tennék említést név szerint is azokról a hivatásos tisztekről – a teljesség igénye nélkül –, akik a Vörös Hadseregben teljesített szolgálat után, az ellenforradalmi rendszerben a katonai felső vezetés tagjaivá lettek. Ezeknek a tiszteknek a többsége 1919 augusztusáig, a Tanácsköztársaság bukásáig szolgált a Vörös Hadseregben, a politikai és katonai vezetés megelégedésére.

Solarcz Hugó, mint a 29. dandár parancsnoka harcolt 1919-ben a Vörös Hadsereg soraiban, később mint vitéz *Sónyi Hugó* gyalogsági tábornok, a honvédség főparancsnoka 1936 és 1940 között.

Stojakovics Döme, 1919-ben a Vörös Hadsereg hírszerző- és kémelhárító-szolgálatának főnöke, később vitéz *Sztójay Döme* néven altábornagy, berlini magyar követ, majd 1944-ben miniszterelnök és szolgálaton kívüli viszonyban vezérezredes.

Erb Gusztáv, 1919-ben a Vörös Hadsereg főparancsnokságán Stromfeld Aurél mellett teljesített szolgálatot, később vitéz *Hennyey Gusztáv* néven hadtestparancsnok, gyalogsági felügyelő, majd a Lakatos-kormány külügyminisztere, szolgálaton kívüli viszonyban vezérezredes.

Fleischbacher Rudolf 1919-ben a Vörös Hadsereg főparancsnokságán szolgált, az ellenforradalmi korszakban vitéz *Andorka Rudolf* néven a 2. vkf. osztály (hírszerzés, kémelhárítás) vezetője, majd 1939 és 1941 között madridi magyar követ.

Knausz Ferenc, a Vörös Hadsereg délszláv nyilvántartásának a vezetője 1919-ben, 1941 és 1944 között vitéz *Szombathelyi Ferenc* vezérezredesként a honvéd vezérkar főnöke.

Bengyel Sándor 1919-ben századosként hadosztály-, majd hadtest vezérkari főnök a Vörös Hadseregben (Stromfeldhez hasonlóan aranyórárt kapott a felvidéki hadjáratért!), később *Győrffy-Bengyel Sándor* néven vezérezredes és 1941–1942-ben közellátásügyi tárca nélküli miniszter.

A felsoroltakon kívül jól ismert nevek még a következők (az ellenforradalmi korszakban valamennyien altábornagyok, vezérezredesek, 1919-ben a Vörös Hadsereg tisztjei): *Béldy Alajos*, *Beregyfő Károly*, *Csatay Lajos*, *Lakatos Géza*, *Lenz Albin*, *Miklós Béla*, *Módly Zoltán*, *Nagy Vilmos*, *Németh József*, *Révy Kálmán*, *Siegler Géza*, *Veress Lajos*, *Vörös János*...¹³

Az eddigiek összegzésként, úgy vélem, elfogadhatjuk azt a megállapítást, miszerint a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének parancsnoki és tisztikarát az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének és a volt magyar királyi honvédségnek az alacsonyabb rendfokozatú hivatásos és tartalékos tisztjei alkották. A Vörös Hadseregben történt szolgálatvállalásukat elsősorban a *baza védelme* inspirálta. Számukra a proletárdiktatúra politikamentesnek képzelt szolgálata a katonai pályafutás további biztosítását, a megélhetést jelentette. A parancsnoki és tisztí tekintély korlátozását eltűrték, de nem fogadták el. Amikor választási lehetőségük nyílt, látva az általuk addig szolgált – de nem szeretett és csak szükségből elfogadott – rendszer reménytelen helyzetét, a régi, számukra megszokott és elfogadott társadalmi rendet képviselő ellenforradalom mellé álltak. A Vörös Hadseregben eltöltött hetek, hónapok életüknek csak apró epizódjai maradtak.

JEGYZETEK

1. A polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság történetét feldolgozó irodalomból a teljesség igénye nélkül:
Hajdu Tibor: Tanácsok Magyarországon, Bp. 1958., uő: Az őszirózsás forradalom, Bp. 1963. uő: A Magyarországi Tanácsköztársaság, Bp. 1969., **Hetés Tibor:** Munkás-
 ezredek előre!, Bp. 1960., **Diptai Ervin:** A Magyar Tanácsköztársaság, 3. jav. kiad. Bp. 1979., uő: Vöröskatonák előre!, A magyar Vörös Hadsereg harcai, 1919. 2. kiad. Bp. 1979., A Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulójára. Tudományos ülésszak, Budapest, 1979. március 6–7. Szerk.: **Köpeczi Béla,** Bp. 1980., A magyar Vörös Hadsereg 1919 (Válogatott dokumentumok), Bp. 1959., **Siklós András:** Az 1918–1919. évi magyarországi forradalmak. Források, feldolgozások. Bp. 1964.
2. **Fogarassy László:** Kik vezették az 1919-es Vörös Hadsereget? Borsodi Szemle, 1971/1. szám. 70–78. old.
3. Többek között ezt a nézetet hangoztatta a Károlyi-kormány hadügyminisztere, **Linder Béla,** a budapesti helyőrség tábornokai és tisztjei előtt mondott beszédében 1918. november 2-án, a parlament előtt. Akkor hangzottak el a sokat idézett szavak: „Nem kell hadsereg többé! Soha többé katonát nem akarok látni!” Idézi: **Liptai Ervin:** Vöröskatonák előre! A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919. Bp. 1979. 19. old.
4. A fegyverszüneti feltételekről, illetve a feltételek kialakulásáról részletesebben: **Ormos Mária:** Padovától Trianonig, 1918–1920. Bp. 1983. 26–75. old.
5. A felsoroltakról a következő rendeletek intézkedtek: A vezérkari testület megszüntetése. 33.655/eln. 1.—1918. számú hadügyminiszteri rendelet. Rendeleti Közlöny a magyar hadsereg számára. (Szabályrendeletek, 1918/107. szám 711. old.) A továbbiakban RK/Szab., A tűzértörzskar és a hadmérnöktörzskar megszüntetése. 33.679/eln. 1.—1918. RK/Szab. 1918/110. szám 719. old. Saját kérelemre történő nyugállományba helyezések felülvizsgálat nélkül. 34.229/eln. 2.a.—1918. RK/Szab. 1918/110. 720. old. Kényszer-nyugdíjazás. 1973/eln. 31.—1919. RK/Szab. 1919/9. szám 34. old. Tisztikar apasztása. 4162/eln. 31.—1919. RK/Szab. 1919/16. szám 74–75. old. Tisztikar apasztása. 4163/eln. 31.—1919. RK/Szab. 1919/18. szám 80–81. old.
6. **Schranz Ödön** volt alezredes a Hadügyi Népbiztosság 31. (Tisztii, személyügyi) osztálya vezetőjének 1919. július 10-i jelentése **Szántó Béla** hadügyi népbiztosnak. Az eredeti jelentés másolata birtokomban.
7. A Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 24-én rendelte el a Vörös Hadsereg felállítását. A 12 pontból álló rendelet teljes szövegét közli: A magyar Vörös Hadsereg 1919. (Válogatott dokumentumok). Bp. 1959. 2. számú dokumentum, 81–82. old.
8. Megjegyzendő, hogy a későbbiek során a volt hivatásos tisztek számára, a Vörös Hadseregben jelentkező égető tiszti hiányokra való tekintettel kötelezővé tették a jelentkezést.
9. A magyar Nemzeti Hadsereg felállításáról a Szegeden székelő ellenforradalmi kormány hadügyminiszterének — Horthy Miklósnak — 1919. június 6-án kelt 40/1919. 1. számú rendelete intézkedett. A rendelet szövegét közli: Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez 1919–1938. Szerk.: **Hetés Tibor—Morva Tamásné** Bp. 1969. 1. számú dokumentum, 57. old.
10. Schranz Ödönnek a 6. számú jegyzetben idézett jelentése.
11. Ilyen jelentés olvasható például **Berger Károly** (később Beregfy) vezérkarhoz beosztott századosról. Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi Minisztérium elnöki C. osztály 1920. I. tétel, 105.785.
12. Az előléptetésekre és a nyugállományba helyezésekre, visszamenőleg érvényes hatállyal 1930-ban, **Gömbös Gyula** honvédelmi miniszter előterjesztésére került sor. Hadtörténelmi Levéltár Kormányzói Elhatározások 1930. február 12. (85titk./K.I.—1930.)
13. A felsorolt személyek katonai pályafutásának részletezését lásd: Szakály Sándor: Az ellenforradalmi Magyarország (1919–1944) hadseregének felső vezetése. Adattár I. rész A—K. In.: Hadtörténelmi Közlemények 1984/2. és Adattár II. rész L—Z. In.: Hadtörténelmi Közlemények 1984/3. szám.

A 6. vörös hadosztály és vezetői

E sorok írója és *Szabó Ferenc, a Magyar Tanácsköztársaság* megalakulásának ötvenedik évfordulóján, egymástól független kutatásaik alapján közzétették a 6. vörös hadosztály történetét. Szabó Ferencet elsősorban a tiszántúli események eddig feltáratlan aktái érdekelték, de a 6. vörös hadosztály további történetével is foglalkozott, míg e sorok írója elsősorban Salgótarján 1919. májusi felmentésének körülményeit kutatta. Már 1969-ben megállapítottam, hogy a salgótarjáni események igazi és méltatlanul agyonhallgatott hőse *Rab Ákos alezredes*, a 6. hadosztály parancsnoka volt.¹

Rab Ákos 1878-ban született Debrecenben református családból. A Ludovika Akadémiát *Stromfeld Auréllal* egyidőben végezte, el, utána a magyar királyi honvédségben teljesített szolgálatot. Az első világháború elején, mint a 23. nagyszombeni honvéd gyalogezred századosa indult el a frontra és a háború folyamán megkapta a III. osztályú vaskoronarendet, a III. osztályú katonai érdemkeresztet, a katonai bronz érdemérmét, a Károly-csapatkeresztet, a jubileumi emlékérmét és az emlékkeresztet.²

Földes Péter is megemlékezett Rab Ákosról *A tülso partról* című regényében, amely *Stromfeld Aurél* életének idáig legjobb szépirodalmi jellegű feldolgozása, habár itt-ott kissé merészen módosít a történelmi tényeken. Rab Ákos jellemzése azonban megfelel a valóságnak: bohém természetű, de komoly felkészültségű és kötelességtudó katonatiszt volt. Szerette a bort, sört, és természetesen a víg társaságot is, tickos irodalmi ambícióknak hódolt és valamelyes rokonságban is volt *Zajzoni Rab István* erdélyi íróval. A mozgósításkor bevonult a 23. honvéd gyalogezredhez *Nagy Endre*, a közismert író. Rab Ákos, aki mint dilettáns irodalmár, amellet járatos olvasó, nagyra becsülte a beérkezett írókat, *Nagy Endrét* kiemelte a rajvonalból és maga mellett adott neki kényelmesebb és kevésbé életveszélyes beosztást. Talán ez volt *Nagy Endre* szerencséje, különben talán írotársa, *Bányai Elemér* sorsára jutott volna, aki a kárpáti harcokban halt hősi halált. *Nagy Endre* később viszonzásul, amikor Rab Ákos egy ízben Budapesten töltötte hadszíntéri szabadságát, bevezette őt *Ady Endre* társaságába, és a nagy költőnek, mint hamisítatlan erdélyi hőst mutatta be. (*Ady* és *Nagy Endre* még nagyváradi újságíró korukból ismerték egymást.) Rab Ákos igen jól érezte magát *Ady Endre* baráti körében, az írók és művészek között. Hogy *Nagy Endre* egyáltalán nem túlzott, amikor *Ady*-nak, mint jeles katonát mutatta be mulató kedvű tollforgató barátját, ennek bizonyítéka, hogy Rab Ákos nevével az első világháborús tárgyú feldolgozásokban már találkozunk, habár 1918-ban még csak zászlóaljparancsnok és alezredes volt.³

Az őszirózsás forradalom után létrejött népköztársaság hadseregében Rab Ákos nem vállalt szolgálatot, mert nem volt se kedve, sem pedig türelme a katonatanácsai politika ellen Don Quijote-i jellegű szélmalomharcot folytatni. Amikor azonban kiküldötték a Tanácsköztársaságot, és Rab a napilapokból ér-

resült az emlékezetes Vix-féle jegyzékről, azonnal jelentkezett a Várban a Hadügyi Népbizottságon, és följajánlotta szolgálatait *Tombor Jenő* alezredesnek. Tombor ezt közölte a szervezési főcsoportot vezető Stromfeld ezredessel, aki kapott az alkalmon, mert Rab Ákost, illetve katonai eredményeit jól ismerte. Azonnal magához hívatta, és megbízta a 23. hadosztály parancsnokságával, amely átalakult 6. vörös hadosztállyá.⁴ A 6. hadosztály ebben az időben a székely hadosztály jobbszárnyához csatlakozva, a román frontot tartotta Vaskohtól délre, Soborsinig, innen pedig a Maros-vonalat őrizte egészen a Tiszába való torkollásáig.

A 23., illetve 6. hadosztály csapatait a szegedi katonai kerületi parancsnokság állította ki, amelyek a Károlyi-kormány idejében a legfegyelmetlenebb alakulatok közé tartoztak. A hadosztály-parancsnokság Kétegyházán alakult meg, de rövidesen Békéscsabára költözött, és ott is maradt addig, amíg a románok meg nem közelítették Békéscsabát, és nem került sor a kiűritésre. A Tanácsköztársaság kikiáltása után Szegeden továbbra is megfért egymással a francia és magyar helyőrség, a francia parancsnokság csak a tengerészszázlój távozását követelte, ami meg is történt. Ennek az volt az oka, hogy a tengerészek megkísérelték a francia garnizon lefegyverzését. Aradon viszont az ottani francia parancsnokság védelmi készütségbe helyezte csapatait, de egyúttal tudtára adta a magyar helyőrségnek, hogy mind a katonák, mind pedig polgári lakosok fegyverekkel együtt szabadon elvonulhatnak.

Aradon történt, még a Károlyi-kormány idején, hogy az ottani 33. ezrednek egyik zászlóalja megtagadta az indulást Soborsinra, illetve csak azzal a feltétellel volt hajlandó felváltani az ott álló szegedi bakákat, ha a katonák teljesen új felszerelést kapnak. *Fellner Andor*, az ezred főbizalmija hasztalanul nógatta őket, hogy térjenek jobb belátásra, a bizalmi férfiak által fellázított katonák nem hajlottak a szavára. Erre kijelentette, hogy ő „az egész helyőrség nevében ünnepelesen megígértette, hogy a fegyelmet fönn fogják tartani. Mint szocialista ragaszkodik adott szavához, és ha a katonák továbbra is ellenkeznek, szemük láttára, föbe lövi magát”. Amikor még ez a felszólítás sem használt, Fellner a zászlóalj katonái előtt előrántotta revolverét és agyonlőtte magát.⁵ Fellner Andor 21 éves, zsidó vallású, frontot megjárt vasmunkás volt. Böhm Vilmos hadügyminiszter külön parancsban nemzeti hősnak nyilvánította Fellnert, és temetésére személyesen utazott el Aradra.⁶ Ez alkalommal az *Érdekes Ujság* közzétette Fellner főbizalmi fényképét, ezzel is demonstrálva, hogy ebből a fajtából kellene több a néphadseregbe. (Mert a bizalmi férfiak közt annyi volt a selejtes elem – főleg olyanok, akik az I. világháborút front helyett irodai szolgálatban vészték át –, hogy a tanácskormány ezt az intézményt megszüntette, és helyette politikai megbízottakat küldött ki a párt útján a hadsereg alakulataihoz.)

A 6. hadosztály parancsnokának vezérkari főnöke, *Bengyel Sándor* százados, akkori politikai hovatartozása bizonytalan volt. Az első politikai megbízott, *Abt Albin* testőrfőhadnagy a budapesti katonatanácstól került a 6. hadosztály-parancsnoksághoz, amikor pedig e beosztásban *dr. Münnich Ferenc* tartalékos főhadnagy váltotta fel, a székely hadosztályhoz helyezték át, aki a proletárdiktatúra könyörtelen alkalmazásának a híve, azonban sem az iratokban, sem emlékezéseiben nem maradt nyoma annak, hogy az északi visszavonulásig súrlódásai lettek volna a 6. hadosztály katonai vezetőivel. (Ilyenre volt példa másutt! *Békési alezredes*, a 4. hadosztály parancsnoka áprilisban *Hochfelder* politikai megbízott eltávolítását követelte – hatásköri túlkapásai miatt –, ami meg is történt.)

Maga Münnich Ferenc is – aki Rab hadosztályparancsnok működésével meg volt elégedve – április 22-én ezt a jelentést küldte a Hadügyi Népbiztosságnak: „*Csapatparancsnokok egybehangzó jelentése és személyesen szerzett meggyőződésem szerint az eddigi rendkívüli nagy veszteségek oka a teljes fegyelmetlenség... A parancsadás és vezető azért hiányzik, mert hirtelen átmenet folytán a volt tisztek parancsoló tekintélye nincs meg. A legénység több ízben ignorálja és inzultálta őket. Az annyira jól bevált továbbszolgáló altiszti és egyéb altiszti vezetés teljesen megszűntnek mondható... A fegyelem annyira súlylyedt, hogy alosztályok harci beavatkozás nélkül a frontot önhatalmúlag elhagyják.*” A másnapi helyzetjelentés szerint a 101. dandár egyes csapatainál a fegyelem teljesen felbomlott, a katonák sem biztosító szolgálatot, sem egyéb munkát nem voltak hajlandók teljesíteni. Haza akartak menni, részben parancsnokaikat arra kényszerítették, hogy fizessék ki leszerelési illetékeiket, azután elszéledtek.⁸ A hadosztály-parancsnokságnak sokkal erősebb demoralizáló behatásokkal kellett küszködnie, mint 1848-ban Görgeynek a Schwechattól Budáig tartó retirálás idején. Azokban a katonailag kiképzetlen nemzetőr-zászlóaljakban, amelyeket mint harcokra alkalmatlanokat hazazavart, legalább szalmalángszerű lelkesedés volt, a 6. vörös hadosztály katonáiban ez is hiányzott. Legfeljebb azokban volt meg, akik a Viharsarokban katonai szolgálatra jelentkeztek, és a visszavonuló fronttal Szolnoknak vették útjukat. Az egykori agrárszocialista és agrárdemokrata mozgalmak földművesproletár tömegeinek ifjúsága jelentkezett abban az időben, amikor a Hadügyi Népbiztosság már bizalmas jelentés birtokában gyanította, hogy az orosz Vörös Hadsereggel az összeköttetés felvétele nem fog megvalósulni.⁹

A 6. hadosztálynak Szolnok felé való elkanyarodása folytán keletkezett űrt a 2. hadosztály töltötte ki a Csongrádról Szentesen át felvonuló csapataival, de az utóbbi intakt egységeinek beavatkozása nem tudott változtatni a helyzeten: a Tiszántúlt ki kellett üríteni. A 6. hadosztály eddigi harcainak jellemzésére jól illlett *Petőfi* versének címe: „Vesztett csaták, csúfos bukások”. A tiszteken és továbbszolgáló altiszteken kívül csak egyes csapattöredékek teljesítették kötelességüket...

Május 2-án a tanácskormány mind a három ellenséges országnak fegyverszüneti ajánlatot tett. Ezzel összefüggésben 15 órakor Tombor alezredes telefonon közölte a főhadiszállással Gödöllőre költözött Stromfelddel, hogy a 6. hadosztály közvetlen parancsot kapott a Hadügyi Népbiztosságtól, hogy tárgyaljon az ellenséggel arról, hogy a csapatok vagy fegyverrel, vagy fegyver nélkül hazatérhessenek békegarnízonjaikba.¹⁰ A szerbek szóba sem álltak a magyar hadikövettel, a románok viszont szigorú fegyverszüneti feltételeket akartak szabni, amelyek lényegében Magyarország gazdasági kifosztását jelentették volna. Csehszlovák részről viszont azt hangoztatták, hogy ők nem viselnek háborút, tehát tárgyalásokra nincs szükség, mert ők csak a békekonferencia által már jóváhagyott új határvonalat szállják meg. Tehát az ellenségeskedések is megszűnnek, ha a magyarok visszavonják csapataikat a határvonal mögé. Ez pedig nem kevesebbet jelentett volna, mint a május 2-án már ostrom alá vett Salgótarján szénbányáinak átadását és az Ipoly vonalát őrző csapatok hátravételét Vácra.

Salgótarján elfoglalására – mint a félhivatalos cseh forrásnak számító *Ježek ezredes* könyvéből tudjuk – a II. csehszlovák dandár 8 zászlóaljjal és 3 üteggel indult meg. A bányavidéket védő salgótarjáni csoport-, illetve 29. dandárparancsnokságnak mindössze 4 zászlóalj és egy üteg állott rendelkezésére, te-

hát gyalogságban kétszeres, tüzérségben pedig háromszoros túlerővel állott szemben. A felmentés céljára nem állott más csapat rendelkezésre, mint a 6. hadosztály, amely mint hadseregtartalék Nagykovácsán csoportosult. (Az 1. és 4. hadosztály a tiszántúli harcok után lényegében felbomlott, és újrafeltöltése a mozgósított budapesti munkászászlóaljakkal legkevesebb tíz napot vett igénybe.) A szülőföldjüket vesztett tiszántúli katonák jobb belátásra tértek, és hajlandók voltak harcolni, kivéve a főképp román önkéntesekből toborzott IV/101. zászlóaljat, amely az északi arcvonalra való szállítás közben Szolnokon megtagadta az engedelmességet azzal, hogy a keleti arcvonalon akar maradni. Szamuely népbiztost a fegyelem helyreállítása végett kiküldték Szolnokra.¹¹ Ellenben a hatvani ellenforradalomban részt vett iglói géppuskások készek voltak újból szolgálatot teljesíteni, mire Rab hadosztályparancsnok beosztotta őket a 46. szegedi gyalogezred géppuskászázadaiba.¹² Később a renitenskedő román vöröskatonák is jobb belátásra tértek és mint az I/33. zászlóalj részt vettek a Hernád menti harcokban. (Itt említjük meg, hogy a 101. gyalogezredben vegyesen voltak magyar és szlovák anyanyelvű katonák, míg a többi gyalogezred állománya túlnyomórészt magyarokból állott.)

A salgótarjáni fronton május 7-re elesett Szécsény, Szarvaskő és Pétervására. Másnap már Salgótarjánra kerülhetett volna sor, ámde május 8-án odaértek a 6. hadosztály élcapatai, akik megállították a II. dandárt, a folytatólagosan megérkezett zöm pedig május 10-én úgy verte vissza az utolsó támadást, hogy egyúttal Szécsényt is fölszabadította. 11-én Salgótarján és környéke teljesen felszabadult az ellenfél nyomása alól, a 6. hadosztály elfoglalta Füleket és Rapot, a 3. hadosztály pedig visszavette elhagyott Ipoly menti állásait.

A győzelem hatására a Vörös Hadsereg főparancsnoksága május 14-én külön parancsban dicsérte meg a salgótarjáni csatában részt vett csapatokat, kiemelve a 2., 6. és már a honctói harcokban is kiválóan szerepelt 8. sz. páncélonvat szereplését, és név szerint fejezte ki elismerését Rab Ákos hadosztályparancsnoknak, Bengyel Sándor vezérkari főnöknek és Münnich Ferenc politikai megbízottnak.¹³

Ugyanakkor a vezérkar hírszerző osztálya megtudván, hogy a bácskai fronton szerb-francia támadás készül, a 6. hadosztály további előnyomulását leintette, és elrendelte csapatainak Kecskemétre való szállítását, hogy a 4. hadosztállyal együtt a várt antanttámadást visszaverje. Május 18-án azonban megújult a csehszlovák támadás Salgótarján ellen. Most azonban, okulva a kudarcon, erre a célra *Letovský* altábornagy parancsnoksága alatt külön csoportot létesítettek, amelynek keretében nemcsak a II., hanem a IV. és III. dandár csapatait is bevetették. Az időpont is jól volt megválasztva, mert a 6. hadosztály csapatainak elszállítása a déli frontra már nemcsak megkezdődött, hanem javában folyt. Stromfeld azonnal visszairányította Hatvanból a 46. dandárt Salgótarján felé, hogy a 3. hadosztály-parancsnokság alá rendeltén állítsa helyre a vasúti összeköttetést, és vágja ki a bekerítésből a 80. dandárt. A 46. dandár idejében történt beavatkozásaival sikerült megnyerni a második salgótarjáni csatát is, mivel az 5. vörös hadosztály egyidejű akciója miatt a Letovszkó-csoport balszárnya erősen le volt kötve, és nem tudott a bányavidéken harcoló zöm segítségére csapatokat eltozni. A 46. dandár május végéig maradt ezen a frontszakaszon, 30-án tevékenyen részt vett Losonc elfoglalásában, majd ennek megtörténte után vasúton a Hernád völgyébe küldték, ahol ismét a 6. hadosztály hadrendi kötelékébe lépett. A Bácskából várt antanttámadás elmaradván, május utolsó napjaiban a 6. hadosztály-parancsnokságot Miskolcra

irányították a 101. dandár csapataival, egyúttal a 46. dandár visszaérkeztéig alája rendelték az 1. hadosztály három ütegét és a 32. gyalogezredét. Itt május 30-án azzal mutatkoztak be, hogy elfoglalták Frankhegyet és Szikszót.

Tekintettel arra, hogy a személyi kultusz időszakában nagyszabású történelemhamisítás folyt a salgótarjáni harcokkal kapcsolatban, sőt még a szépirodalom másod- és harmadrangú képviselőit is, *Rákosi Mátyást*, az akkoriban jelentéktelen népbiztost Salgótarján megmentője gyanánt igyekeztek népszerűsíteni, érdemes ezzel a kérdéssel külön is foglalkozni. Ezt az érdemet Rákosi ugyanis az ellenforradalmi bíróság előtt is magának tulajdonította, pedig ezt a levéltári iratanyag cáfolja. Vegyük csak sorra a tényeket. Rákosi Mátyás saját bevallása szerint, csak május 3-án érkezett Salgótarjánba (*Hevesi Gyula* szerint 4-én vagy 5-én), és azonnal távozott is onnan, amikor a 6. hadosztály csapatai beérkeztek (tehát május 9-én). Ami az ottani munkások mozgósítását illeti: a salgótarjáni munkás-tartalékszázalaj szervezése már korábban, április 21-én megindult. Amikor május 2-án jelentés érkezett, hogy a csehek támadnak, a munkászázalaj (mintegy 1600 fő) fegyverbe is lépett. A salgótarjáni csoportparancsnoksághoz április végén megérkezett Hevesi Gyula népbiztos, zsebében azzal a kinevezéssel, amely szerint őt, mint politikai megbízottat az ottani csoport-, illetve az azzal azonos 29. dandárparancsnoksághoz osztották be. Rákosi Mátyásnak a *Népszava* április 27-i száma szerint politikai megbízotti minőségben a déli frontra volt beosztása. Hogy miért kellett Rákosinak is Salgótarjánba kerülnie, akinek pedig a 2. hadosztály-parancsnokságnál lett volna dolga, azt az aktákból nem lehetett kideríteni. Rákosi még azt is állította, hogy a dandárparancsnok szándékosan az ellenség kezére akarta játszani Salgótarját, ezért elmozdította helyéről, és maga véve át a dandárparancsnokságot, győzelmesen visszaverte a támadó csehek! Nem mozdított el ő senkit és nem vett át semmilyen parancsnokságot, amire különben nem is lehetett volna joga. *Radwaner* alezredes, a dandárparancsnok még május 6-án is a helyén volt, a következő napon pedig *Köller alezredes* váltotta le.¹⁴ Ha Radwaner dandárparancsnok (vagy vezérkari főnöke, Folkusházy alezredes) valóban szabotált volna, a két politikai megbízottnak már a gyanú felmerülése esetén módjában lett volna az ügy kivizsgálásáig őrizetbe vétetni, sőt katonai forradalmi törvényszék elé állítani őket. Erre a célra rendelkezésükre állt a terrorcsapat! Nyilvánvaló, hogy egy salgótarjáni munkás-tartalékszázalaj (tehát milícia jellegű alakulat) fegyverbe állása, vagy akár további zászlóaljak egyenkénti Salgótarjánba küldése csak késleltethette, de nem akadályozhatta meg a fontos szénbányák elvesztését. Erre az idejében beiktatott egész 6. hadosztályra volt szükség!

Rákosi Mátyás azért távozott olyan rövid idő múltán Salgótarjánból, mert az ottani munkásoknak nem kellett. Erről a következő távirat tanúskodik:

A hadsereg-főparancsnoknak, Gödöllő.

Salgótarjáni bányász- és vasas küldöttség járt nálam azzal a panasszal, hogy teljesen bizalmatlanok Hevesi (sic) és Rákosi népbiztosok személyére vonatkozólag, szintúgy Mauthner és Baumann politikai megbízottak személyére vonatkozólag. Kérik azoknak a felváltását és helyükre régi, ismert vasas elvtársakat küldeni. Panaszolják továbbá, hogy amíg a rajvonalba nincsenek géppuskák, addig lent a községben a terrorcsapatnak elegendő gépfegyver áll rendelkezésére. Kérik azonnal a hadsereg-főparancsnokság intézkedését.

Haubrich népbiztos.

A táviratot május 9-én továbbították Gödöllőre.¹⁵

Ha Hevesit a följelentés után nem hívták vissza, akkor nyilván azért, mert bebizonyult, hogy nem az ő hibájából nem kerültek ki a géppuskák a rajvonalba. Volt az ügynek más folytatása is: amikor a 6. hadosztály felvonult Salgótarján védelmére, Rab hadosztályparancsnok ezt a terrorcsapatot tűzvonalba küldte, amikor pedig a parancsot nem teljesítette, nemcsak hogy lefegyverezte, hanem még a borkabátot is lehúzatta róluk, visszaküldvén őket Budapestre.¹⁶

Ezzel a kérdéssel azért foglalkoztunk ilyen részletesen, mert a salgótarjáni csoport, illetve a 80. dandár csapatai az első salgótarjáni csata folyamán a 6. hadosztály-parancsnokság alárendeltségébe jutottak, amikor pedig újból kiváltak belőle, a 46. dandár egy ideig még itt harcolt. Csak a teljesség kedvéért: a II. salgótarjáni munkászászlóalj csak május 18-án alakult meg, amikor Salgótarján állítólagos megmentője már Budapesten pihente ki hadszíntéri és hadseregszervezési „fáradalmait”.¹⁷

Most tehát térjünk át véglegesen a Hernád menti offenzívára. Május 31. és június 4. közt a 6. vörös hadosztály előrenyomulása sikeresen folyt, május 31-én Jánosd–Aszaló, június 1-én pedig Puka–Selyeb–Forró–Hernádszentandrás vonalon állott. Ellenfele, a 6. legionárius hadosztály (június 1-ig *Rossi* olasz, azután pedig *Chabord* francia tábornok parancsnoksága alatt) jól védekezett, sőt ellentámadásba is indult. Június 4-én a helyzet már-már válságos volt, másnap azonban beérkeztek Hernád völgyébe a Losoncra eltoló 46. dandár csapatai, mire június 5-én a 6. vörös hadosztály Buzitánál áttörte a frontot, 6-án pedig a lakosság örömmujongsága mellett bevonult Kassára. Elsőnek a 46. gyalogezred 12. százada érkezett oda. Zengett az *Internacionálé*, a *Himnusz*, a *Szózat* és a *Rákóczi-induló*.

A kassai lakosság nemzetiszínű zászlókkal fogadta a vöröscsapatokat, a katonák kivánságára pedig pótlólag vörös lobogókat is kitűzött.¹⁸ Éjszaka azonban *Cséri Sándor* politikai megbízott utasítására a piros-fehér-zöld lobogókat bevonták,¹⁹ ami nagyon vegyes visszhangot váltott ki. *Hírossik János*, a június 9-én Kassára érkezett kormányzótanácsi biztos pedig egy tiltakozó küldöttség előtt a magyar nemzetiszínű zászlók kitűzését egyenesen ellenforradalmi tüntetésnek minősítette, pedig mi sem állott távolabb Kassa lakosaitól, mint az ellenforradalmi provokáció.²⁰

Kassára megérkezett *Domján Béla* százados is, az 1. hadosztály politikai megbízottja, aki Kassa első vörös városparancsnoka lett, majd az 1. hadosztállyal Eperjesre távozva, ott vette át ezt a funkciót. Utóda Kassán *Zsoldos Péter*, a 6. hadosztály politikai megbízottjának helyettese lett. Visszatért Kassára *Molnár Miklós* is, akit még a Károlyi-kormány Abaúj-Torna megyének és Kassa városának kormánybiztos-főispáni teendőivel bízott meg, és a helyi szociáldemokrata pártszervezet oszlopos tagja volt. Most már mint a városi Éldektórium elnöke vonult be újból a városházára. Rab Ákos hadosztályparancsnok a Dessewffy-palotába költözött, amely előtte (majd utána is) a Magyar Tanácsköztársaság elleni hadműveleteket vezető antanttábornokoknak is főhadiszállásul szolgált. Kassára érkeztek még Böhm hadsereg főparancsnok és Sromfeld vezérkari főnök is.

Június 9-én a 101. ezred bevonult Eperjesre, a következő napon pedig az 1. hadosztályhoz tartozó MÉMOSZ-zászlóalj elfoglalta Bártfát.²¹

Június 10-én diszszázad vonult ki a kassai pályaudvarra *Garbai Sándor* (a Forradalmi Kormányzótanács elnöke), valamint Kun Béla és Szántó Béla nép-

biztosok fogadására, akiket Kassa lakossága lelkesen ünnepelt. Kíséretükben volt *Nyístor György* népbiztos, *Gárdos Mariska*, *Kéthly Anna*, *Timár Szeréna*, *Vincze Sándorné*, *Jászai Samu* és nagy meglepetésre egy olasz újságíró: *Odino Morgari*, a szocialista *Avanti* szerkesztője. Kun Béla ez alkalommal nagy beszédet tartott, amelyben a világforradalom közeli győzelmét ígerte. Az utána következő szónokok közt ott volt *Antonín Janoušek* cseh kommunista is, aki beszédében hangoztatta, hogy a cseh munkásság a magyar és orosz proletariátussal összefogva, segíti megdönteni a nemzetközi tőke uralmát.²²

Kassa és Abaúj-Torna megye területén a teljhatalmú katonai parancsnoklást és toborzást a 6. hadosztály parancsnoksága vette át, amely az említett ügyek intézését *Erdelac Emil* századosra, a hadosztály anyagi csoportfőnökére bízta. Neve után ítélve, bácskai szerb vagy bunyevác származású ember lehetett.²³

Egyetlen disszonáns esemény zavarta meg a 6. hadosztály diadalútját: június 11-én nyugatról jövő legionárius osztagok a Sároskőszegen biztosítás nélkül letáborozó II/101. zászlóaljat váratlanul meglepték és mintegy 100 fő veszteséget okoztak, főleg halottakban.²⁴ Átmenetileg az összeköttetés is megszakadt Eperjessel, ezt azonban egy páncélvonat helyreállította. A Sároskőszegre küldött segítség azonban már későn érkezett: az ellenfél még bántatlanul tudott visszavonulni. Ez is egyik oka volt annak, hogy a 6. hadosztályt nem rendelték hadseregtartalékba, hanem az első vonalban hagyták.

A Kassa környéki harcok után Rab, Bengyel és Münnich ismét hadseregparancsban kapott név szerinti dicséretet, sőt Rab Ákos ez alkalommal aranyórárt kapott ajándékba a tanácskormánytól. (Még hozzá Stromfelddel egyidejűleg!)

Érdemes megemlíteni, hogy az északi hadjárat idején *Jön az orosz testvér* című röplappal buzdították harcra a vöröskatonákat, amelynek fontosabb részeit szó szerint idézzük:

„Proletárkatonák! Akik hadba szállottatok a mi földünkért, a mi munkás Magyarországunkért, rajongó szeretettel, édes büszkeséggel, soha el nem múló hálával gondol rátok a magyar proletáraszony, a sápadt proletárgyermek... Katonatestvérek! A ti győzelmetek a proletárfegyelemnek, a proletárkitartásnak a győzelme. Ez a ti fegyelmetek, a ti kitartásotok lesz a világszabadság megmentője, mert harcra orosz testvéreink hatalmas seregei, diadalútjukban leverve a fehér gárdákat, óriási léptekkel jönnek segítségünkre...

Proletárkatonák! Harcos orosz testvéreink százezres serege most ereszkedik le a Kárpátokon...

Katonatestvérek! Nem bátrálhattok meg, rajtatok függ a világ proletárjainak a szeme, bennetek van a szenvedő emberiség reménye.

Szovjet-Oroszországot legyőzni nem lehet, ezt megmutatta a hozzánk siető orosz Vörös Hadsereg. Hát lehet olyan erő, hát van olyan hatalom, amely az egyesült orosz és magyar Vörös Hadseregeket le tudná győzni? A két diadalmas proletárhadsereg, ha egyesül, elsöpri a föld színéről a rabló tőke uralmának minden bástyáját, és mint a föld mélyéből előtörő tűzfolyam, elpusztítja a dolgozó emberiség minden rabszolgatartóját!...

Jön az orosz testvér, egyesül a két diadalmas hadsereg, és innen a mi felszabadult földünkről kezdi meg fel nem tartóztatható diadalútját a világszabadság!

Proletárkatonák, tartsatok ki!”²⁵

Ez a röpirat mindenképpen többet ártott a vöröskatonák moráljának, mint bármilyen más, ellenforradalminak, vagy szociáldemokratának minősített agitáció. Mert nagyon könnyű elképzelni, hogy mit érezhetett az egyszerű katonára, akit hivatalosan jóváhagyott röplapokkal először azzal hitegetnek, hogy a keleti szövetséges csapatai már özönlének át a Vereckei- vagy Uzsoki-szoroson – és reá rövidesen a Budapestről frontra érkezett újságokból Clémenceau és Kun Béla jegyzékváltásainak történetéről és várható következményeiről értesül. A *Szlovák Tanácsköztársaság* kikiáltása (1919. június 16-án Eperjesen) ugyanazt a látszatot keltette, hogy a magyar tanácskormány mégsem veti alá magát a békekonzferencia döntésének, hanem folytatja a háborút, hogy a Dunamedence kellős közepén fenntartsa a szocializmus szigetét, ámde ezek az illúziók is eloszlottak.²⁶ Ha a felfegyverzett magyar proletariátus önként feladta a birtokba vett északi területeket, nem várhatta el a szlovák, cseh, román, szerbhorvát és osztrák proletariátustól, hogy pusztá kézzel siessen fellázadni tulajdon burzsoa kormányai ellen. A breszt-litovszki béke reprizéről álmodó Kun Béla nem okult a Nyugaton sokkal jobb hangzású névvel bíró Károlyi Mihály esetén, akit az antant olyan inkorrekt módon becsapott.

Ugyancsak melléfogott Kun Béla, amikor ellenezte a III. hadtest csapatainál – így a 6. hadosztálynál is – megindult mozgalmat a nemzetiszínű hadijelvények rendszeresítésére. A tanácskormány tagjainak álláspontja e tekintetben megoszlott: a szociáldemokrata Böhm és a kommunista Landler a nemzetiszínű jelvények bevezetését – Kunnal ellentétben – helyeselte. Sőt, előkerült adat, hogy a Robespierre-radikalizmust képviselő Szamuely Tibor szintén támogatta ezt a gondolatot.²⁷ Ezen nincs mit csodálkozni, hiszen a francia konvent hadseregében is megfért egymással a trikolór és a vörös zászló. Münnich a nemzeti színek használatát nemcsak hogy ellenezte, hanem támogatói és kezdeményezői közül Landlert és Domján Béla politikai megbízottjaként személy szerint is megtámadta. A 6. vörös hadosztály politikai megbízottjainak többsége, köztük *Jász Dezső*, Münnich mellé állott. Mind a ketten közel fél évszázad múltán kiadott emlékezéseikben ezt a magatartásukat utólag is helyesnek vallották, habár valamennyi európai állam, amely 1945 után a szocialista társadalmi rend alapjára helyezkedett, Albánia kivételével nemzeti színeit megtartotta.

Julier hadtest-vezérkari főnök javasolta, hogy az elfoglalt területekről toborzott csapatok részére nemzetiségi (tehát szlovák) zászlót is rendszeresítsenek a vörös mellett.

Münnich Ferenc részt vett a szlovák Vörös Hadsereg szervezési munkálataiban, de tévesen mondja a *Viharos út* címen megjelent memoárjaiban, hogy a Szlovák Tanácsköztársaság hadügyi népbiztosa lett. Ezt a funkciót *Vavrica János* és *Kovács Gyula* töltötte be, Münnichet a szlovák Vörös Hadsereg főparancsnokává nevezte ki a szlovák tanácskormány. A június 28-i kassai tiltakozó gyűlésen is ilyen minőségben szólalt fel. Az a közlése viszont, hogy ötezer fegyveresnek elegendő katonai felszerelést szerzett, illetve küldetett Kassára, megfelel a valóságnak.²⁸

Valószínűleg ezzel a szervezéssel függött össze az 1. vörös hadosztály azon, június 18-án kelt javaslata, hogy a Sáros, Zemplén stb. vármegyékben toborzottakat Szikszón egy kiképzőezredben vonják össze, *Lehoczky ezredes* parancsnoksága alatt.²⁹

Június 25-én Böhm, Landler, Bokányi és Vántus Kassán időztek, az utóbbi két népbiztos fölkeresték a fronton tartózkodó katonákat is.³⁰ Június 29-én meg-

jelent a Kassai Vörös Újságban a szlovák Vörös Hadsereg plakát útján is közölt mozgósítási parancsa. Kun Béla azonban a Pozsonyban kiürítésről tárgyaló *dr Agoston Pétert* nem hívta vissza, az egyezséget aláírták, és július elején megkezdődött a vöröscsapatok visszavonulása a békekonferencia által megjelölt határok mögé. Velük együtt ment a szlovák tanácskormány miskolci emigrációjába. Kassát utóvédként július 4-én, 15 óra után, a 12. sz. páncélvonat hagyta el.³¹

A két hadsereg ki-, illetve bevonulása közti interregnum alatt rendfenntartó polgárőrség alakult Hegedűs nyugalmazott tábornok vezetésével, aki ezt a funkciót a június 6-i vörösbevonulás idején is betöltötte, ezúttal azonban Landler hadtestparancsnok egyenes felkérésére. Ő volt az egyedüli tábornok a Tanácsköztársaság idején, aki hivatalos megbízást vállalt. Később Magyarországra távozott, ahol reaktiváltatta magát, és *Károly király* második hatalomátvételi kísérlete idején különös szerepet játszott. Ekkor aztán véglegesen nyugdíjazták. Budepestre került a kassai színtársulat szubrettje, *Biller Irén*, aki a csehszlovák csapatokkal újra bevonuló *Hennocque* tábornoknak virágcsokrot nyújtott át. (Biller volt másfél évtizeden át Budapest egyik legünnepeltebb primadonnája, akinek színházi pályafutására *Sam Fengel* dél-amerikai kávéültetvényessel kötött házassága tett pontot.) Ugyancsak Budepestre került *Hennocque* tábornok hadtestének tábori káplánja, *Anton Straka*, aki rövidesen kilépett az egyházi rendből és megnősült, majd a magyar fővárosban a csehszlovák követség kultúrattaséjaként a kulturális kapcsolatok ápolása terén fejtett ki hasznos tevékenységet. Egy másik kilépett katolikus pap, *Vécsey Zoltán*, kulcsregényében *Vrana Tóni* név alatt kedélyes színekben örökítette meg.

Az események eddigi leírásaiból látjuk, hogy a magyar Vörös Hadsereg politikai vezetésében éppen Kun Béla és a budapesti munkástanács küldöttségének kassai látogatása idején zavarok keletkeztek a külpolitikai konstelláció hatására. A katonai vezetés viszont zökkenőmentesen dolgozott. A 6. hadosztály június 11–23. között nehéz, hegyes-erdős terepen jól harcolt, a Kassa ellen irányuló támadásokat visszaverte, majd maga is támadott. A harcok utolsó napján elérte Szomolnok–Szepesremete–Gölnichánya–Margitfalva vonalát. Bal szárnyát a 10. dandár fedezte, tőle északra a 2. dandár és az 1. hadosztály állott. Háta viszont kelet felé gyengén volt fedve. Rab Ákos éppen Igló elfoglalása felől intézkedett, amikor megérkezett a harcok beszüntetését elrendelő parancs. Ez állította szembe a tanácskormánnyal. Ezzel a körében hozott ítélet indokolása is foglalkozik: „Szándékában állott hadosztályával Budapest ellen vonulni és a diktatúrát letörni. Stromfeld azonban – vallomása szerint – leintette, mert még túl korainak találta azt.” Azt is javára írták, hogy „... midőn a 101. vörös tüzérezred tisztikarát ellenforradalmárság gyanúja miatt letartóztatták, vádolt Gödöllőre sietett, Böhmöt teljes nyomatékkaal követelte azonnali szabadon bocsátásukat. A vita hevében, miként ezt Julier vkt. a lezredes magától Böhmöt hallotta, annyira elragadtatta magát, hogy a jelenlevő politikai megbízott revolvert fogott a vádlottra.”³²

Böhm erről az incidensről nem ír, de Julier beszámol róla: „Július közepén történt (valójában azonban előbb – szerző megjegyzése), hogy a 6. hadosztály egyik tüzérezrede tisztikarát az ezred politikai megbízottja letartóztatta, mert a tisztikar egy megbeszélés alkalmával azt a fogadalmat tette, hogy amennyiben a Tisza mentén magyar csapatok (fehérgárdák) állnának, azok ellen nem fog barcolni. A letartóztatás kénye miatt a hadosztály parancsnoka és a had-

Magyarország a vöröshadsereg diadalmas útjának térképén, 1919. május-június. A térkép a vöröshadsereg mozgását mutatja a nyugati és déli területekről a keleti és északi irányok felé.

osztály politikai megbízottja, egy kommunista tartalékos tüzérfőhadnagy (Münnich) annyira összeveszték, hogy az utóbbi revolvért rántott, és a hadosztályparancsnokot le akarta löni. Az ügyet a hadsereg-parancsnokság a tisztikar javára intézte el, amennyiben a tisztikart visszahelyezte állásába, az ezred politikai megbízottját pedig hatalmi túlkapás miatt elcsapta. Sajnos azonban a revolveres hadosztály politikai megbízott pár nap múlva Gödöllőre, a hadsereg-parancsnokság politikai osztályának élére került, biztos tudomásom szerint Landler ellenére, de Kun Béla akaratára. Ez a politikai megbízott mindenbe beavatkozott, és csak erőlyes fellépés által lehetett őt némileg féken tartani.”³³

Rab Ákosra nézve azzal zárult az incidens, hogy rendelkezési állományba helyezték: nem annyira a 101. tüzérezred tisztjeinek a pártfogása, mint inkább azon terve miatt, hogy csapataival együtt Budapestre szándékozott vonulni, hogy elkeresse a tanácskormányt. Ezt a tervét abban az időben, amikor hadosztálya az északi területek feladása után Tápiószelén és környékén állomásozott, közölte Münnichhel is. Münnich azt vállaszolta, hogy ezt még meg kell gondolnia, és azonnal jelentette Kun Bélának azzal, hogy Rab Ákost át kell helyezni a hadsereg-parancsnoksághoz, és ott figyelni, hogy kivel érintkezik, mert nyilván nem önállóan tervezi a fegyveres puccsot. Kun Béla helyeselt, viszont Böhm Vilmos, akinck Münnich szintén beszámolt, csak fejét csóválta. Nem tartotta másnak, mint Rab könnyelmű kijelentésének, hozzátéve, hogy amíg ő a helyén van, addig baj nem lehet. Ezután történt a 101. tüzérezred tisztikarának azon gyűlése, amelyen az ominózus határozatot hozták, majd letartóztatásuk (Münnich emlékezése szerint az ő rendeletére), amely után Böhm a hadosztályparancsnokot, a politikai megbízottat és a letartóztatott tiszteket Gödöllőre rendelte, hogy az esetet személyesen kivizsgálja. A revolveres incidens Böhm különvonatán történt, ahol a főparancsnok legszívesebben tartózkodott. Ha Münnich revolvere elsült volna, Böhmöt találta volna el, mert a döntő pillanatban közbük vetette magát.³⁴ Münnich nehezményezi, hogy a 101. tüzérezred tisztjeit visszahelyezték előbbi beosztásukba: erre azért került sor, mert a tiszteket biztosították, hogy a Tiszántúlon fehárgárdák nincsenek, csak román csapatok, úgyhogy a tisztek hajlandók voltak harcolni.³⁵

A júliusi hadjáratban a hadosztály már *Polyákovits Gergely* alezredes parancsnoksága alatt harcolt, aki Rab Ákos eltávolításaig a 101. dandár parancsnoka volt. A vezérkari főnök most is Bengyel Sándor volt. A 6. hadosztály csapatai, beleértve az összes tüzérséget is, jól harcoltak, de a fegyverneki túlerejű román ellentámadás idején igen súlyos veszteségeket szenvedtek. Amikor ezeket a Tisza mögé való visszavonulás után számba vették, kiderült, hogy a fogyatékos halottakban, sebesültekben, eltűntekben és foglyokban 1960 fő!³⁶ A hadosztály katonái egy nappal a tanácskormány leköszönése előtt megtagadták a további küzdelmet, elsősorban azzal az indoklással, hogy a többi csapatost nem támogatta őket kellőképpen, és már többször hiába kérték pihentetésüket. El is vonultak Budapest felé, ahonnan a hadsereg-parancsnokság Martonvásár környékére akarta szállíttatni őket, ez azonban a román megszállás folytán elmaradt.

Ekkor vált szét a Rab–Bengyel–Münnich – ezen annyira különböző egyéniségekből álló – hármas életútja is. A legnagyobb karriert Münnich futotta be, aki Jugoszlávián keresztül hagyta el az országot: moszkvai emigrációjából megtérve, rendőr altábornagyként kapcsolódott be a közéletbe, és általánosan ismert pályafutását nyugalmazott miniszterelnökként fejezte be. A vezérkari főnök, fölveve a Györffy nevet is, mint Györffy Bengyel Sándor lépett be a

Nemzeti Hadseregbe, ahol nemcsak tábornoki rangot ért el, hanem még a II. világháború alatt, mint közellátási tárca nélküli miniszter fejezte be életét. Aki pedig a legtehetségesebb volt, Rab Ákos nem jutott többé történelmi szerephez. A hadosztály-parancsnokságból történt eltávolítása után Siófokra ment nyaralni, ahová már előzőleg Stromfeld is visszavonult.

1919. augusztus 17-én bevonult Siófokra a Prónay-különítmény egyik osztaga, amely egyenesen a Ballaton hullámaiból húzva őt ki, letartóztatta, és Stromfelddel együtt Budapestre, a Margit körüti katonai fogházba szállította.³⁷ A magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság ügyésze vádat emelt ellene jogosulatlan toborzás, közcsendháborítás és hivatalos hatalommal való visszaélés büntetése miatt, egy *Páldy László* nevű állítólagos volt főhadnagy írásbeli följelentésére támaszkodva. Ez rovott múltú, a 6. vörös hadosztálytól eltávolított egyén volt, akit nem vettek át a Nemzeti Hadseregbe, és sem megtalálható, sem a főtárgyaláson kihallgatható nem volt. A budapesti hadosztálybíróóság a tanúk kihallgatása után megállapította, hogy a Rab Ákos ellen felhozott vádak alaptalanok, ezért a vádlottat tényálladék hiányában fölmentette. A tanúként beidézt és kihallgatott Bengyel százados megesketésétől a bíróság eltekintett. A jogi ügyekben nem járatos olvasó kedvéért meg kell jegyezni, hogy pusztán az a tény, hogy valaki a Tanácsköztársaság kikiáltása után katonai szolgálatát a tanácskormány lemondásáig szabályosan ellátta, az ellenforradalom igazságügyi gyakorlatában nem volt büntetendő cselekmény. A Vörös Hadseregbe való toborzás viszont igen, ezt azonban nem Rab hadosztályparancsnok, hanem a helyi direktóriumok végezték, Rab csupán a bevonult emberanyaggal rendelkezett.³⁸

Rab Ákost az 1920. december 14-én kihirdetett felmentő ítélet után a Nemzeti Hadseregben nem reaktiválták. Pörének iratanyaga Budapest 1945. évi ostroma alatt elpusztult, csak az ítélet hiteles másolata Tabódy Zsolt ezredes pörének irataiban lelhető fel. Tabódy nagyon enyhe büntetést kapott, ezredesi nyugdíját meghagyták. 1945-ben pedig altábornaggyá is előléptették. Sírja megtalálható a budai Farkasréti temetőben.

Miután Rab Ákost felmentették, egy bécsi magyar emigráns lap közzétette egy budapesti bizalmas katonai akta szövegét, amely szerint vele együtt Tombort, Stromfeldet, Julicrt és sok más, a proletárdiktatúra alatt exponált katonatisztet eltiltottak az egyenruha viselésétől.³⁹ Életének nem egészen öt év múltán, váratlan furdőszerencsétlenség vetett véget: 1925-ben, 47 éves korában, úszás közben a vízbe fulladt.⁴⁰ Fénykép sem maradt utána,

JEGYZETEK

1. **Szabó Ferenc:** A Vörös Hadsereg szervezése és harcai a Viharsarokban. (Lásd: A Tanácsköztársaság Békés megyében 1919, Békéscsaba 1969. 209–269. l. A sorok írójának eredeti, a mostaninál valamivel rövidebb dolgozata: Irodalmi Szemle (Pozsony) 1969. 3. 251–257. l.)
2. Hadtörténelmi Levéltár VKF Tabódy Zsolt ny. ezredes pörének iratai. 375. sz. ügyirat: Rab Ákos alezredes pörének ítélete. (Továbbiakban: Tabódy-pör 375.)

3. **Szentimrei Jenő:** Virágok Ady koszorújához. Korunk (Kolozsvár) 1957. 11. 1142—1448. I. Rab Akost említi még. Bernátsky Kornél: Elmények és meglátások 1914—1925 (Pro domo et mundo). Bp. 1926. 25. l.
4. Tabódy-pör 375.
5. **Böhm Vilmos:** Két forradalom tüzében. (Wien 1923.), 206—207. l.
6. **Juhász Nagy Sándor:** A magyar októberi forradalom története (Bp. 1945), 450—451. l. Fellner méltatása megjelent a Budapesti Közlöny hivatalos lap 1919. március 15-i számában, rendelet formájában.
7. A magyar Vörös Hadsereg 1919. (Válogatott dokumentumok) Budapest, 1959. 177. l. (Továbbiakban MVH)
8. Idézett április 23-i helyzetjelentés.
9. A székely különítményparancsnokság Debrecenben április 16-án kelt bizalmas jelentése a HUNB 5. osztályának bécsi ügynök jelentése alapján. Eszerint az antantmissziók véleménye szerint a földművesosztály a jelenlegi viszonyokkal nem ért egyet, mert a termés fölött maga akar rendelkezni. Tudják, hogy a szoros összeköttetés az orosz szövettel nincs meg, amiből arra következtetnek, hogy a magyarok nem lesznek képesek ellenállást kifejteni egy esetleges támadással szemben. Az orosz—magyar közvetlen kapcsolat felvételét Petljura nagy-ukrán kormányának hadserege zárja el, amely szövetségre törekszik a lengyelekkel. (HL TI 5. doboz)
10. A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai, VI/A. kötet. 386. l.
11. **Breit József:** Az 1918 19. évi forradalmi mozgalmak és a vörösháború története. A III. kötet kézírata a Hadtörténelmi Levéltárban, 143. l. Hivatkozás: Hadsereg-főparancsnokság 5103 hdm, tehát a jelentés május 10-én kelt.
12. Tabódy-pör 375.
13. MVH 1919, 237.
14. 126/13 hdm. sz. parancs a salgótarjáni csoportparancsnokság iratai között, közölve MVH 1919, 227. Radwaner távozása és a 29. dandárparancsnokság Szolnokra helyezése után alakult a 80. dandárparancsnokság, amely a salgótarjáni csoportot átvette.
15. HL TI 124. doboz, Zámory-Geher Gyula hárvatéka. fol. 942. A távirat kezdetén a címzés előtt: Magyar Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztossága — Karhatalmi Főparancsnokság. Haubrich aláírása után: „Azonnal való leadás végett. 919/V. 9. Farkas Tivadár, népbiztos titkárja”.
16. Tabódy-pör 375. — Böhm szerint (380—381. l.) a terrorcsapat tagjait a hadsereg-főparancsnokság küldte ki a 6. hadosztályhoz, de a kommunista Minnich (helvesen Münnich) politikai megbízott nem volt velük megelégedve.
17. A salgótarjáni harcok eddig legrészletesebb leírása **Balázs József** ~~írója~~ némi Közlemények (a továbbiakban HK) 1954. évi 3—4. számában. **Hevesi Gyula** Egy métrök a forradalomban (Bp. 1959. 271—272 l.) című írásai is foglalkozik ezekkel az eseményekkel, Némi kritikával ma is használhatók.
18. **Mayer Vilmos:** a 46/10 század parancsnokának a szerzőhöz intézett levele. Emlékezőre írt lásd: HK 1959. I. 97—124. l.
19. **Jász Dezső:** Tanácsmagyarországtól a Pireneusokig. Bp. 1969. 28. Csérib városparancsnoknak nevezl. ami téves beállítás.
20. **Vécsey Zoltán:** A síró város. Kosiče—Kassa 1931. III, 127—133. oldalon írja le a bevonulással kapcsolatos eseményeket. Szerinte a nemzeti zászlók bevonását Hirossik János rendelte el. Mivel Hirossik csak június 9-én érkezett Kassára nyilvánvaló, hogy ez Csérib intézkedése volt. Hirossik csak szankcionálta.

21. **Molnár Miklós:** Kassától Kosićéig. Történelmi adatgyűjtemény az 1918–1919. évi forradalom, vörösuralom és a csehszlovák állam megalakulása idejéből. E hat vas-kos kötetnyi kéziratban összegyűjtött minden kassai vonatkozású újsághírt, cikket és tanulmányt, és közbeiktatta saját emlékezéseit is. Az (mlített) személyek Kassára érkezését az V. kötetben regisztrálja. (A továbbiakban: Molnár)
22. Molnár, V. 160–165. 1.
23. Molnár V. 215–216. 1.
24. HL TI 611/13. hdm. (62. doboz) Julier is említi, az alakulat megnevezése nélkül.
25. A röpirat teljes fakszimiléja megjelent: 1919 — Borsodi emlékek. (Miskolc, 1959. MSZMP Borsod Megyei Bizottsága), 96–97. 1.
26. „Kassát, a Felvidéket visszahódítani véres küzdelem után, azután az antant parancsára onnan ismét visszavonulni és ezen kudarc után kormányon maradni, lehetetlenné tette az állapotot. Vagy az antantra nem kellett volna hallgatni, és folytatni az előrenyomulást, vagy engedni, de ebben az esetben beismerni a szovjet bukását és átengedni a helyet egy tiszta szocialista kormánynak. E két alternatíva között a lehetetlen utat választották.” (Károlyi Mihály: Az új Magyarorszáért. Bp. 1968. 317–318. 1.)
27. Molnár V. 581. 1.
28. **Münnich** könyve: Bp. 1966., 74. 1. Molnár V. 548–549. 1. Uo. 580–588. 1. emlékezéseiben említi, hogy ellenállás szervezése ügyében, június 28-án, vagy 29-én Julierrel is tárgyalt.
29. HL TI 63. doboz (III. hadtest iratai). A tiszai hadjárat idején a II 16. zászlóalj kérte a szlovák Vörös Hadsereghez való áthelyezését, erre azonban már nem maradt idő.
22. Molnár, V. 160–165. 1.
23. Molnár V. 215–216. 1.
32. Már idézett ítélet Rab Ákos pörében.
33. **Julier Ferenc:** Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén. Magyarság, 1927. július 13. (9. közlemény).
34. **Münnich Ferenc:** A Magyar Tanácsköztársaságról. (Tanulmányok gyűjteménye) Bp. 1969. 244–246. 1. Ugyanebben a könyvben említi (35. 1.), hogy Böhm egy kommunista tartalékos tisztnek a III. hadtest parancsnokává való kinevezését a tisztnek tiltakozására visszavonta. Valószínűleg Münnichről van szó, mert többször megtörténik, hogy írásaiban célozgat rá, de nem nevezi meg magát. Münnich nyilván téved, amikor azt írja, hogy Böhm vonta vissza egy kommunista tartalékos tisztnek hadtestparancsnoki kinevezését, mert ha ez a pozíció Landlernek a hadsereg-főparancsnokság élére kerülésével megürült, csak Landler intézkedhetett. (Bokányi Dező lett utódja a III. hadtestparancsnokságon.)
35. Erre bizonyíték Julier 1919. július 25-én kelt lemondó levele, amelyből idézzük: „Sikerült azonban azt a hitet, hogy velünk szemben fehérgárda áll, a parancsnoki karban és a legénységben eloszlatni, részben írásbeli tájékoztatással, részben tájékoztató megbeszélések által, amelyeket az I. hadtest összes parancsnokaival és azokivül sok magasabb parancsnokkal folytattam.” (Teljes szöveg a **Breit József** „A vörös háború” című tanulmányában.
36. **Kerekes József** ny. vezérezredes kiadatlan emlékiratai. (Bp. Egyetemi Könyvtár. 6596. kéziratári szám. Uo. írja: a 2. hadosztály vesztesége 35 tiszt, 1020 katona, 7. hadosztályé 42 tiszt, 207 sebesült katona, 556 eltűnt. A 6. hadosztály veszteségét somnásan 1960 főben tünteti fel.)
37. **Kozma Miklós:** Az összeomlás 1918–1919. (Bp. 1934.) 394–395 1.

38. Böhm Vilmos tudomása szerint a Nemzeti Hadsereg tisztjeinek 90 százaléka előzőleg a magyar Vörös Hadseregben is szolgált. Szakály Sándor, mint szakértő, hasonló megállapításra jutott. Böhm hibásan „Raab”-nak írja Rab nevét.
39. A Nemzeti Hadsereg titkálból, Világossá (Wien), 1921. január 12. 30–31. l.
40. Néhai Sromfeld Aurélné Földes Péter író útján levélben tolmácsolt közlése, Rab elhalálozásának helyét nem közölte.

Adalékok a salgótarjáni munkásezred történetéhez *

Az 1919. március 21-én győzelemre jutott *Magyar Tanácsköztársaság* intézkedései között szerepelt a Vörös Hadsereg szervezéséről kiadott rendelet. A forradalmi fegyelmen alapuló új proletárhadsereget – osztályjellegének megfelelően – elsősorban a szervezett munkásság soraiból kell toborozni, mondta ki a rendelet, s továbbá azt is, hogy a „*Vörös Hadseregen belül, mint annak tartaléka, munkás-tartalékszázaljak. csapattestek állítandók fel.*”

A gyári munkás-tartalékszázaljak felállítását a kommunisták kezdeményezték. Két szempont: védelmi és gazdasági indokolta törekvésüket. Egyrészt úgy látták, hogy a Tanácsköztársaság fegyveres erejének megerősítésével nem lehet addig várni, míg a Vörös Hadsereget megteremtik; másrészt az üzemek, gyárak forradalmi szellemű, fegyelmezett munkásaiból olyan különleges munkás-katonai alakulatok megteremtésére törekedtek, amelyek a termelés folytatása mellett mindenkor gyorsan mozgósíthatók a Tanácsköztársaság védelmére.

A toborzás április elejétől folyt, majd a román, illetve a cseh intervenció csapatok támadásának megindulása felrázta az ország népét, és felgyorsult a hadsereg szervezése. Budapesten 1919. április 27-ig tizenkét gyári munkásezred alakult és megmozdultak a nagy iparvidékek munkásai is.

Salgótarján az élen járt ebben.

A megyében a munkásság fegyveres alakulatainak szervezése április 6. után indult meg. Április 6-án Salgótarjánban járt *Kun Béla* hadügyi népbiztos *Landler Jenő* kíséretében és fegyverbe szólította a szénmedence munkásait.¹

Április elejétől a Salgótarjánban székelő dandárparancsnokság (amely a Vörös Hadsereg májusi átszervezése után a 80. dandár nevet nyerte), 1919. április 23-án délelőtti helyzetjelentésében a 3. hadosztály-parancsnokságnak a következőket jelentette: „*A helyben lévő acélgyár és bányamunkásokból 2 munkákszázaljal alakult, kik parancsnokul egy tényleges századost óhajtanak. A zlj. létszáma 200 fő. Századparancsnokul egy szakképzett munkást választottak maguk közül.*”²

A következő napi, április 24-i iratok is tartalmazzák adalékokat a témához. A dandárparancsnokság az alábbi jelentést küldte a 3. hadosztály-parancsnokságnak: „*Kérem Burián János elvtársat (volt törzsőrmestert) a dandárparancsnoksághoz mint politikai megbízottat véglegesen kinevezni. Nevezett a vas- és fémmunkások szakszervezetének tagja, és helybeli munkásőrszolgálat felállítására körül buzgón tevékenykedett. Burián elvtárs f. hó 21-től a helybeli munkás- és katonatanács megbízatása folytán látja el a politikai megbízási teendőket.*”³

*A Magyar Tanácsköztársaság 70. évfordulójára emlékezve a Hadtörténelmi Levéltár űrizetében lévő, a Magyar Tanácsköztársaság katonai iratai elnevezésű gyűjteményből teszünk közzé néhány, eddig még publikálatlan iratot, amelyek jól kiegészítik a Nógrád megye történetét feldolgozó monográfia vonatkozó fejezeit. (Nógrád megye története 2. kötet, 1849–1919. Salgótarján, 1969.)

A munkásság szervezése oly ütemben haladt, hogy két nap múlva április 26-án már a Hadügyi Népbiztosság 6. osztálya – mely a Vörös Hadsereg szervezését irányította – a következő táviratot küldhette a dandárparancsnokságnak: „A salgótarjáni acélgyárban a munkásság körében egy munkás-gárda felállítása van folyamatban. Ezen egység a Vörös Hadsereg kötelességébe »Salgótarjáni acélgyári zászlóalj« elnevezés alatt sorolandó be. A zászlóalj hadrendje a következő: egy gyalog zlj., négy gyalogszázaddal (a létszámnak megfelelően folytatólagosan több egység is felállítható), egy géppuskaszázad 8 géppuskával. Ezen egységek felállítása a rendelkezésre álló személyzet létszámához és az anyag mérvéhez fokozatosan hajtandó végre. A géppuskás szd. szervezésre a 2669/eln.=1919. számú rendelet megfelelő melléklete mérvadó. A zászlóalj parancsnokául Winkler Károly volt százados elvtársat nevezem ki. Nevezett útbaindítása innen elrendeltetett. Lövegek jelenleg nem állnak rendelkezésre. A kiképzett tüzér elvtársak a 60. ddr. parságnak volnának átadandók. A zászlóalj katona-közigazgatási tekintetben, valamint hadrendileg a 60. ddr. csoport parancsnokságnak, harcászatiilag pedig a 13. ho-nak rendeltetik alá. A zászlóalj kiegészítésére, egyéb jelentésére stb. a Vörös Hadsereg kiegészítésére vonatkozó eddigi határozványok mérvadóak. Mibelyt a zlj. felállítása annyira haladt, hogy a demarkációs vonalon szolgálatot tehet, egy vadász ezredbeli erős létszámú zlj-at váltson fel, mely utóbbi átírányítás végett a hadügyi népbiztosság 5. osztálynak a létszámokkal jelentendő. Hüb. 8808/eln. 6. 1919.”¹⁴

A helyzet azonban nem volt ilyen egyértelmű. A munkások felfegyverkezése és felhasználása tekintetében éles ellentétek, viták voltak a kommunisták és szociáldemokraták között. (Lásd erről részletesen a *Nógrád megye története* 2. kötet 257. és azt követő oldalakon leírtakat.)

Az ellentétek lényegét egy, a 3. hadosztály-parancsnokság és a dandárparancsnokság két szakközege közti beszélgetésben a következőképpen foglalták össze: „... a helybeli munkászászlóalj körül bajok vannak. A munkástanács azt mondja, hogy fognak harcolni. A munkászászlóaljnál felállított katonatanács pedig azt mondja, hogy tekintettel a zöm kiképzetlenségére, nem harcolhatnak...”¹⁵

A dandárparancsnokságnak a 3. hadosztály-parancsnoksághoz küldött jelentése ez utóbbi nézetet tükrözte: „Jelentem, hogy a salgótarjáni acélgyári munkászászlóalj ezer fő létszámmal a mai napon a kiutalt felszereléssel felszereltetett.

A ddr. parancsnokság a zlj. megalakított tanácsával a zlj. alkalmazhatóságát illetőleg összeköttetésbe lépett és a megbeszélés eredményét alábbiakban jelenteti: a munkás zlj. ezer fő létszámból csak körülbelül csak száz ember van olyan, aki az elmúlt világháborúban is részt vett, ezenkívül még egynéhány olyan van, aki ezelőtt 10–20 évvel katona volt. A többi teljesen kiképzetlen ember, aki fegyvert egyáltalán nem képes használni és soha katona nem volt. Ily körülmények között a zlj. harcban egyáltalában nem alkalmazható, mert senki sem vállalhatja a felelősséget, hogy a kiképzetlen emberek babár csak egy pillanatig is helyüket megállani képesek volnának. Lelkesség és a kötelességtudás nem hiányzik, de így kiképzetlenül nincs semmi kilátás a legcsekélyebb eredményre sem. Azok akik az elmúlt világháborúban részt vettek, tekintettel csekély számukra, kilátástalannak tartják a harcban való részvételt. Ez ideig 7–8 évig voltak katonák, sok viszontagság után családjaiknak megmaradtak és most újból ki lennének

H. S. salgotarjan dör apr 1881 85 23 8/20, m ; 3, 1 no parsag: bp , =
helyzet jelentos salgotarjan 1919 apr no 23, an del 81 h: kcr ,
helyzet valtozatlan . i a helyben leveo acél gyar es banya
munkasokol 2, munkas Zsuzsaly alakult , kik parancsnokul egy
szuleses szazades tohajanak . i a ZLJ Letszama 200, foe szazad
parancsnokul egy szakkepzett munkast valasztottak maguk kozuel
leteszer : 1, soe vadasz ezred 1, soe ZLJ 622, i romai 2, i 661
romai 4, i ZLJ 613, romai 2/68 tuzeresztaly 157, i 3, no tav
osztaly 91, vadasz mueszaki SZd 230, eletmzesesi raktar 22 foe ,
= dand parsag hdm hdm 113/d +

H. S. salgotarjan dör apr 1919 apr 23 8/35, m : tejpert
dand parsag hdm 113/1 3, no par vetem

Handwritten notes and signatures, including a stamp that reads "Küldéshez kértetve" (Requested for forwarding).

H. S. salgotarjan dand par 129 11 23 8/30, m ;

dand parsag: eger , = helyzet valtozatlan :-

= dand parsag hdm 113/n +

567

téve a megsemmisülésnek, családjuk pedig minden támasz nélkül marad-
na. Ők vonakodás nélkül hajlandók volnának harcolni, de csak úgy, ha
mindenki részt vesz a küzdelemben. Miután társaik kiképzetlensége követ-
keztében ez nem lehetséges, ők sem hajlandók ilyen kilátástalan harcba
lépni. Ha ellenben a társaik is ki lesznek képezve, ami legalább egy hónapi

763

TÁVIRAT.

= dandár parancsnokságnak salgotai

118/6

Küldés helye:		Küldés módja:		Küldés időpontja:		Küldés célja:	
Küldés időpontja:		Küldés módja:		Küldés célja:		Küldés helye:	
Küldés módja:		Küldés célja:		Küldés helye:		Küldés időpontja:	
Küldés helye:		Küldés időpontja:		Küldés módja:		Küldés célja:	

ss bpest huenb 2575 · 86 26 10/1 20.- m =

= a salgotarjani acélgyárban a munkásság körében egy munkás
 gárda felállítására van folyamatban. Ezen egység a voerdes
 hadsereg kötelékébe "salgotarjani acélgyári zászloalj"
 elnevezés alatt sorolando be. A zászloalj hadrendje,
 a következő: egy gyalog zlj, négy gyalog századdal
 (a létszámnak megfelelően folytatolagosan több egység is
 felállitható), egy puskás század 8 puskával.
 Ezen egységek felállítása a rendelkezésre álló személyzet
 létszámához és az anyag mérévhez fokozatosan hajtando végre.
 A puskás szd szervezésre a f. e. 2665/eln 6
 1919 szamu rendelet megfelelőe melléklete mervado.
 A zászloalj parancsnokaul winkler karoly volt százados

időbe kerül, legnagyobb készséggel fognak küzdeni. Ezen jelentés alapján a ddr. parság intézkedést kért, hogy mi történjen a munkás zlj.-nak kiadott felszereléssel és fegyverzettel. Nem volna-e célszerű azt az itteni hiányok pótlására felhasználni, a felesleget pedig visszazállítani a munkás zlj. tanács tagjainak.

A tanács tagjainak aláírása:

Percze István
 Licska Béla
 Kirner Gyula
 Kerekes József
 Vlacsil Béla
 Katona László
 Kovács Pál

Malombegyi Gyula
 Andrásko Ede
 Ferencz Sándor
 Papp Gyula
 Miterbad(?) Pál
 Dubinyi Sándor
 Itábu(?) Gusztáv
 Pindroch József.

A vita eldöntésében lényeges szerepe volt *Hevesi Gyula* népbiztosnak, aki elrendelte a bányákban, az üzemekben a munka beszüntetését és a munkások felfegyverzését.⁷ Emellett május 2-án kinevezte a munkászászlóalj politikai megbízottjává a kommunista *Gólián Andrást*,⁸ akinek döntő szerepe volt abban, hogy a zászlóalj fokozatosan harci bevetésre került.

A dandárparancsnokság május 3-i 7.30-kor leadott távirata már azt a tényt közli, hogy... „a füleki csoport... fővédelmi vonalában... a salgótarjáni munkászászlóalj részei már fel vannak állítva.”⁹

A május 6-i (1.30') helyzetjelentés ezt tartalmazza:

„... A munkásokból eddig két gyalogszázad alakult és egy műszaki század, amelyek kint vannak a vonalban, ma estig állítólag még két munkászászázad fog megalakulni.”¹⁰

Ezt követően – amint a helyzetjelentések tanúsítják – a zászlóalj katonái részt vettek a Salgótarján megvédelésért vívott harcokban.¹¹

Május 12-től... „az acélgyári és üveggyári munkászászadokat... Salgótarján nagyállomáson hadosztálytartalékként” vonták össze a 6. hadosztály parancsára.¹² Ezt erősítette meg május 16-án a 80. dandárparancsnokság parancsa is. „A munkászászlóalj a 80. dandár kötelékébe lép és egyelőre Salgótarjánban lesz elhelyezve.”¹³

(203)

TÁVIRAT.

Elvétel időpontja: _____
Vadász száma: _____

Elvétel helye: _____
Küldés módja: _____
Küldés időpontja: _____

elvtársat nevezem ki. nevezett utbanindítása innen el
rendeltetett, levegek jelenleg nem állnak rendelkezésre
a kikepzett tüzér elvtársak a 60. ddr. paragnak voltak
átadandók. a zászlóalj katoná - közigazgatási tekintetben
valamint hadrendileg a 60. ddr. csoport parancsnokságnak. a
harcszatilaq pedig a 3. ho. -nak rendelleteik alal
a zászlóalj kiegészítésére, egyéb jelentésére stb. a vöröses
hadserő kiegészítése vonatkozó eddigi határozványok
mervadok. minelyt a ZLJ. felállítására anyira haladt, hogy
a demerkációs vonalon szolgálatot tehet. egy vadász
szredbeli vöröses Letszamu ZLJ - at váltson fel, mely utobbi
atirányítás vegett a haduegyinepbiztosság 5. osztálynak a
Letszamokkal jelentendoe = huenb, 8808/ eln. 6 1919 +

704

Az ezt követő napok irataiból érdekes helyzet rajzolódik ki.

A 3. hadosztály-parancsnokság május 19-én a következő táviratot küldte a 80. dandárnak: „Közlöm a bdsparáság 518/18 hdm számú rendeletét a Salgótarjában szervezés alatt álló munkás zlj.-ak további szervezés, kiképzés és fegyelmezés végett Pásztó környékére áthelyezendő. A zlj.-ak mozgásra kész egységek legyenek. Végrehajtás jelentendő. Amennyiben a ddr-parság ezen áthelyezés végrehajtását az ott levő szerelvényekkel nem biztosíthatná ez a ho-nak sürgősen jelentendő. = 3. ho 94 al4 hdm.”

A távirat hátlapján Köller dandárparancsnok telefonon leadott jelentése szerepel: „A megváltozott helyzet következtében a munkászászlóalj nem küldhető Pásztó környékére”, mivel „... a 2 munkászászlóalj addig, amíg ide más tartalék nem jön, ... itt nem nélkülözhető.”¹⁴

S hiába volt az ezredparancsnok, Winkler kérése is, hogy „... legalább egy-két beti egységes és intenzív kiképzésnek vettessenek alá”¹⁵, hiába a hadosztály utasítása – a hadműveleti helyzet döntött: a május 19-én megújult ellenséges támadás visszaverésére, Salgótarján felmentésére minden fegyverre, minden alakulatra szükség volt. Salgótarján felmentése – május 23. – után kerülhetett sor az első vonalból való visszahívásra és a kiképzésre; amint ezt a 80. dandárparancsnokságnak a munkásvezred-parancsnoksághoz Kisterenyére 1919. május 23-án küldött parancsa tartalmazza: „A Salgótarjáni munkásvezred a 3. ho.-parság parancsára Kis-Terenén, esetleg Kis-Terenne közvetlen közelében egyesítendő.

A zlj.-ak kiképzése azonnal a legnagyobb eréllyel megkezdendő. Első sorban a raj, szakasz és század kötelékek szilárdítandók meg. Azután a felderítő és biztosító szolgálatra helyezendő a súly. Emellett a lövészetben való kiképzés nem hanyagolandó el.

A kiképzési időszak nem határozható meg, mert a jelenlegi helyzetben minden pillanatban akcióba jutbat az ezred.

A kiképzés módja ennek megfelelően alkalmazandó.

A zlj.-ak jelenlegi barcértékéről szóló jelentés még f. hó 24-én ide beérkezzék.

Folkusházy
dandárparancsnok.”

Az ezredparancsnok, Winkler válasza a következő volt:

„Kisterenye 1919. május hó 24-én.

Fenti rendeletet tudomásul vettem.

A zlj.-ak kiképzési foka legutolsó jelentésem óta nem változott, azonban a hangulat a legutóbbi események és az általános helyzet alakulása folytán igen kedvező.

Winkler
ezd.-parancsnok.”¹⁶

A kiképzés időszakáról tudósít az alábbi távirat: „A hadseregparáság 526/17.-hdm. számú rendeletére: a salgótarjáni munkásvezred II. zászlóalja az I. zászlóaljba beolvasztandó és egy új II. zászlóalj állítandó fel. Zászlóaljparancsnokot a hadseregparancsnokság már igényelt. A kiképzett géppuskások különválasztása után egy géppuskásszázad felállításához még hiányzó katonák és felszerelés igénylendő. Az új II. zászlóalj felállításának előhaladását a salgótarjáni munkásvezredparság a 80. ddr. prsg. útján időnként jelentse. Veszik: 80. dandár és salgótarjáni munkásvezred parság. = 3. ho. prsg. 100.a /8. szám/ hdm. 1919.”¹⁷

JEGYZETEK

1. HL MTK 80. ddr. 96/hdm. sz. 100/1—5. lt-i j.
2. HL MTK 80. ddr. 113/1.hdm. sz. 100/18.—147. lt-i j.
3. HL MTK 80. ddr. 114/13.hdm. sz. 100/19.—164. lt-i j.
4. HL MTK 80. ddr. 118/6.hdm. 12. 100/23.—203. lt-i j.
(A távirat hátoldalára Radványer ddrpk a következőt írta: „A munkástanács hasonló táviratot kapott. A zlj. jelenleg felállítás alatt áll.”)
5. HL MTK 80. ddr. 121. hdm. sz. 101/1.—1. lt-i j.
6. HL MTK 80. ddr. 120/29.hdm. sz. 100/25.—254. lt-i j.
7. HL MTK 3. no. 78/2. Op. sz. 91/5.—18. lt-i j., és
HL MTK 80. ddr. 123. hdm. sz. 101/3.—34. lt-i j.
8. HL MTK 80. ddr. sz. n. 101/10.—166. lt-i. j.
9. HL MTK 80. ddr. 123/15. hdm. sz. 101/3.—46. lt-i j.
10. HL MTK 80. ddr. 126/11. hdm. sz. 101 6.—103. lt-i j.
11. Egy érdekesség ezekből a napokból: „... Somoskőnél a salgótarjáni acélgyári munkásszázad 3 mozgókonyhát zsákmányolt. Ezek közül az egyik századnak 6-án elhagyott konyhája volt.”
12. HL MTK 80. ddr. 131/13. hadm. sz. 101/11.—189. lt-i j.
13. HL MTK 80. ddr. 135/15. hrm. sz. 101/15.—241. lt-i j.
14. HL MTK 80. ddr. 139/22. hdm. sz. 101/19.—299. lt-i j.
15. HL MTK 80. ddr. 138/29. hdm. sz. 101/18.—283. lt-i j.
16. HL MTK 80. ddr. 143/18. hadm. sz. 102/2.—45. lt-i j.
17. HL MTK 80. ddr. 147/15. hdm. sz. 102/7.—140. lt-i j.
18. HL MTK VHP Hadrendek 66—70. dobozok.
Itt jegyezzük meg, hogy a munkásalakulatok felhasználása tekintetében lényeges változás következett be a májusi fordulat után. (Május 3-án a Forradalmi Kormányzótanács elrendelte a proletariátus általános mozgósítását.) A Vörös Hadsereget átszervezték és ennek során munkásezredekkel megerősítették, amelyeknek utánpótlását a gyári munkásezredek adták. Május folyamán 9 munkásezredet (2., 5., 6., 7., 8., 9., 11., 14., 22. hadrendi számmal) osztottak be a fronton harcoló egységek közé, többségüket a III. hadtest köteleikébe.
19. HL MTK VHP 615/60. hdm. sz. 68/5.—5. lt-i j.

A Vörös Hadsereg összeomlása, 1919.

Ágoston Péter, az 1919-es tanácskormány három külügyi népbiztosának egyike, a *Forradalmi Kormányzótanács* különleges megbízottja, 1919. július 6-án a következőket jegyezte fel mai napig is kiadatlan naplójában: „*Pozsonyban aláírtam a fegyverszüneti szerződést, és megállapodtam a franciákkal a hadifoglyok kiadása tekintetében. Mittelhauser tábornoknak nem ment a fejébe, hogy mi velük fegyverszünetet kössünk. Ha pedig ezt mégis megtesszük, akkor bizonyára azért, mert az osztrákokat akarjuk támogatni, hogy a tanácsrendszert ott megcsináljuk. Úgy látszik sejtelve sincs arról, hogy a Vörös Hadsereg most nagyon gyenge és ezértadtuk át azokat a nagy felvidéki területeket. . .*”¹

Ágoston Péter tévedett. Az északi – a felvidéki – hadjárat során a fiatal magyar Vörös Hadsereg szervezetileg is összekovácsolódott és a III. hadtest katonái, melyek nagyobb részt a budapesti gyárak munkásai közül kerültek ki, a cseh hadcróvel szemben komoly harci sikereket értek el. A *Landler Jenő* vezette hadtest – 50 zászlóalj és 24 üteg – rövid hetek alatt 2836 m²-nyi területet szerzett vissza Magyarországnak. Június 28-án azonban *Kun Béla* sugallatára a kormányzótanács Budapesten egy olyan határozatot hozott, miszerint a felvidéki, a *Vörös Hadsereg* által felszabadított területeket haladéktalanul ki kell üríteni, illetve a csapatokat vissza kell vonni eredeti, májusi kiindulási vonalaira. Kun bízott *Clemenceau* ígéretében, illetve az első világháború győztes hatalmainak párizsi békekonferenciája ígéretében, miszerint a kiürített felvidéki területek ellenében az antanthatalmak kötelezik a románokat, az általuk elfoglalt tiszántúli területek átadására.²

A Felvidékről visszarendelt csapatok katonáit a kormányzótanács határozat alaposan megroppantotta. A katonák zöme érthetelenséggel fogadta *Kun Béla* javaslatát és még kevésbé volt hajlandó indítóokait magáévá tenni. Hogy lehet önként lemondani egy fegyverrel visszaszerzett területről, amikor ennek állítólagos ellenértékét távoli országok miniszterei csak kilátásba helyezték? Nem, lázongásokra nem került sor: a csapatok parancsnokainak vezetése alatt végrehajtották a visszavonulást, de mind az egyszerű vöröskatonában, mind pedig tisztjeikben nőtt a kétely a tanácskormány illetve a mögötte álló egyesült szociáldemokrata–kommunista pártvezetéssel szemben. *Böhm Vilmos* hadseregfőparancsnok július 10-én le is mondott. Ennek okát visszaemlékezéseiben bőven megmagyarázza.³ *Stromfeld Aurél*, a Vörös Hadsereg kiváló vezérkari főnöke, már előzően, július 1-én otthagyta a gödöllői főhadiszállást, és tudunk több hadosztályparancsnokról is, akik a számukra elfogadhatatlannak minősült visszavonulással kapcsolatban, tiltakozásuk jeléül, szintén önként váltak meg posztjuktól.⁴

Nem tartozik ugyan ide *Kun Béla Clemenceau*-val szembeni magatartásának magyarázata, de hadd jegyezzük meg – ha úgy tetszik, *Kun Béla* védelmére, – hogy ő a francia miniszterelnök ígéretében qísősorban a Tanács-

köztársaság időnyerési lehetőségét nézte. Valahogy úgy, ahogy ezt *Lenin* tette, amikor is, 1918 tavaszán Brest-Litovszkban, területi concessziók alapján, békét kötött a központi hatalmakkal. De az is lehetséges, hogy Kunt befolyásolták, „megijesztették” azok a jelentéscs, amelyek a Felvidéken sikerrel előrenyomuló *Vörös Hadsereg*, a Landler-féle III. hadtest belső politikai képéről tudósítottak. Kassa és Eperjes a bevonuló magyar csapatokat ugyanis nemcsak érthető lelkesedéssel, hanem nemzetiszínű zászlókkal fellobogózott házakkal is várta. A vörös lobogó mellé, az internacionalizmus jelképe mellé, számos egységnél követelni kezdték a nemzetiszínű zászlók rendszeresítését! Maga Landler Jenő hadtestparancsnok is tett e vonatkozásban pártoló javaslatot, amelyet Kun Béla azonban kategorikusan elutasított.⁵ Kun és közvetlen környezete kizárólag a nemzetköziség talaján álltak. A világhorradalom küszöbönálló kitörésében hittek és annak gyors győzelmében. Illetve abban, hogy az orosz *Vörös Hadsereg*, amely ezekben a nyári hetekben a Kárpátok előterébe kerülve a Dnyeszter bal partján állt, hamarosan hathatós katonai segítséget nyújthat a Tanácsköztársaságnak.

Július közepén a *Kormányzótanács* súlyos helyzetbe került. Noha a felvidéki, felszabadított területeket átadta a cseheknek, a Tiszántúlt nem sikerült birtokba venni. Ezért Budapesten elhatározták, hogy fegyverrel szereznek érvényt kívánságuknak, és a *Vörös Hadsereget* felkészítik egy románok elleni, tiszántúli offenzívára. Július 12-én a kormányzótanács elrendelte az általános védkötelezettséget. Ugyanakkor megkezdődött a Felvidékről visszavont csapatok Tisza-vonalon való felvonultatása.⁶ Egyet kell értenem és egyet is értek a pozsonyi dr. *Fogarassy Lászlóval*, az 1919-es korszak hadtörténetének kiváló kutatójával, amikor őt idézvén kijelentem, hogy a román királyi hadsereg ellen felsorakozó vörösseregtettek ekkor tulajdonképpen a „belső bomlás”, a harci erények bomlásának küszöbén álltak.⁷ A hadosztályoknál és a dandároknál ugyanazok a körtünetek ütöttek fel feüket, mint amelyek alig egy évvel azelőtt, 1918 októberében, az osztrák–magyar császári és királyi hadseregben voltak tapasztalhatóak. Landler Jenőnek – július 18. óta – a *Vörös Hadsereg* új főparancsnokának, több munkásezredet (például a 8. és a 14. ezredet) fel kellett oszlatnia, mert katonai értékük szinte a nullára süllyedt. Más egységek ugyan még „álltak”, de fegyelmük (például a 11. ezrednél) csapnivalóan rossz volt. Volt olyan dandár is (például a 80. nemzetközi dandár), amelynek katonái fosztogató körutakat tettek a falvakban és füttyültek parancsnokaik, illetve politikai biztosaik utasításaira. Mivel a hátorzági, a személyi állomány kiegészítésével, feltöltésével foglalkozó intézmények működése akadózott, a 7. munkásezredet, mint ilyet, törölni kellett a tiszai sereg hadrendjéből. Landler a támadásra felsorakozott csapatok mögött tartalékok felett szinte nem is rendelkezett! A hajmáskéri táborban ugyan megtalálható volt a 8. hadosztály zöme, de ezek vezetői egyszerűen megtagadták a parancsot: a románok elleni offenzívában nem kívántak részt venni. A pécsi bányász-zászlóaljából kialakított 52. ezred katonái pedig kijelentették: ők a Tanácsköztársaság ügyét csak Baranya megye felszabadításában, szűkebb pátriájuk visszaszerzésében kívánják szolgálni.⁸

Ennyi példából is kitűnik, hogy a román királyi hadsereg ellen felsorakozott vöröscsapatok csak „papíron” képezték komolyabbnak vehető katonai erőt. Bár említsük fel, a tiszai seregnek a későbbiekben voltak kiváló képességű csapatai is. Például a vöröstüzérek és azon gyalogzászlóaljok katonái, amelyeknek személyi állománya zömükben az ellenségtől megszállt

magyar területekről származtak. Ezeket az egységeket főleg az motiválta, hogy fegyverekkel szűkebb hazájuk visszaszerzését szolgálják. A korabeli hadtörténelmi irodalomból is tudjuk: jól harcoltak! A tiszai offenzíva első szakaszának sikerei főleg az ő számlájukra írandók. Helytállásuk viszont nem volt elégséges ahhoz, hogy az egész tiszai sereg harci morálját megemlje.

A tiszai offenzíva haditervét *Julier Ferenc* vezérkari alezredes dolgozta ki. Ugyanaz, aki a III. hadtesttel a felvidéki hadjáratot végigcsinálta és ott a mostani, tehát a júliusi Vörös Hadsereg főparancsnokának, Landler Jenőnek vezérkari tisztje volt. Ismerték egymást. Miként mondani szokás: a Felvidéken együtt szagolták meg a puskaport. Az együttműködés a két ember között jó volt, jóllehet tudjuk, Landler elsősorban politikus volt, kommunista, míg Julier, hivatásos tisztként, nem viseltetett szimpátiával a kommunizmus iránt. Számára a *Tanácsköztársaság* politikai berendezkedésével és ideológiájával egy idegen világ volt és maradt. Julier elsősorban hazafias érzésből kötelezte el magát a Vörös Hadseregnek.⁹

A tiszai offenzíva előkészítése és lefolyása nem tartozik ezen fejtegetések tárgyához. Csak megemlítem, hogy a Tanácsköztársaság ellenségei, az antanthatalmak Duna-medencei képviselői jó előre tudomást szereztek az offenzíváról, illetve annak előkészítéséről. A tiszai védelmet ellátó román hadsereg parancsnoksága is megfelelő felvilágosítással rendelkezett. Nem Julier volt tehát az „áruló”, ahogy azt később, 1945 után, tulajdonképpen a mai napig, igaz az utóbbi időben már nem olyan nagy határozottsággal, a magyarországi katonái és történeti irodalom állítja.¹⁰ *Franchet d'Esperay* tábornok július 21-én *Foch* marsallhoz, Párizsba címzett levelében a Vörös Hadsereg támadásának megkezdése után megnyugtatólag így írt: „A magyar offenzíva már a kezdetben össze fog omlani!” Román erősítések vannak útban a tiszai frontoz. Majd hozzáfűzte: „Biztosíthatom Önt, hogy a magyar szovjeteknek legfeljebb 2–3 hét életet adok. Ha offenzívánk nem hozná meg esetleg a Kun kormány végét, a tartthatatlan belső állapotok ezt mindenesetre megbojzák. . .”¹¹

Július 20-án indult meg a Vörös Hadsereg tiszai offenzívája. A román királyi csapatok a magyarokénál nagyobb erővel rendelkeztek. Felszerelésük és fegyelmük is sokkal jobb volt. *Liptai Ervin* hadtörténész 1960-as felmérése szerint gyalogság vonatkozásában a románok két és félszeres túlsúlyban voltak. Tüzérségük és lovasságuk túlsúlya pedig kimondottan nyomasztó volt.¹² Ennek ellenére a Vörös Hadsereg – több helyen átkelven a Tiszán, sőt nem egy helyen mélyebb hídfőállást is kiépítve –, sikerrel harcolt a románok ellen. A *Vágó Béla* vezette III. hadtest csapatai például Szabolcs és Tiszaeszlárnál a felvidéki hadjárat bravúrját ismételték meg.¹³ Július 24-én azonban döntő változásokra került sor. Tartalékok beérkezése, illetve bizonyos átcsoportosítások lehetővé tették Mărdărescu tábornoknak, a román csapatok tiszántúli parancsnokának, hogy megállítsa, majd ellentámadásban visszavesse a magyarokat.¹⁴ Ez olyannyira jól sikerült, hogy a románok hat nap múlva Tiszaeszlárnál és Tiszadadánál már át is kelhettek a folyam jobb partjára. A Vörös Hadsereg csapatait sürgősen vissza kellett parancsolni. Julier a kudarcért saját magát, illetve a rossz haditervet okolta. Benyújtotta lemondását, amit azonban Landler nem fogadott el. Cegléden, július 31-én, Vágó Béla különvonatában, összeült a Vörös Hadsereg legfelsőbb vezetősége. Landleren kívül részt vettek ezen *Pogány József*, *Bo-*

kányi Dezső, Hamburger Jenő és Kun Béla és persze Julier, aki a vezérkar szemével nézve a kialakult hadihelyzetet, mindenféle offenzíva leállítását és a csapatok defenzív felhasználását javasolta.¹⁵

Másról is esett szó. Politikai ügyekről. A Tanácsköztársaság további sorsáról. Felvetődött a gondolat, ha a kormányzótanács lemondana és a hatalmat egy mérsékeltőbb politikai csoportosulásnak átadná – vajon az anant hajlandó lenne-e érdemileg Budapesttel tárgyalni és az intervenció román csapatokat leállítani? Kun azonban a feltétel nélküli harc mellett tört pálcát. A Vörös Hadsereget ismét offenzívába kell hajtani – hangoztatta Bokányival és Julierrel szemben. Ez ideig a románok csak kis erővel jöttek át a Tiszán. Ha ezeket visszavetnénk, a folyam vonalát hosszabb ideig lehetne tartani! A ceglédi haditanács el is rendelte a Vörös hadsereg ismételt támadását – de közben, július 31-ére, a csapatok belső bomlása ijesztő méreteket öltött.

Julier visszaemlékezéseiben megírja, hogy amíg július 25-e után a Tiszán átkelt vöröscsapatok visszavonulása aránylag még rendezettebb körülmények között folyt és így a hadianyag jó részét is sikerült megmenteni – ez az állapot július utolsó napján gyökeresen megváltozott. Valami „megpatlant” a katonák lelkében! Fegyelmük bomlóban volt; harci kedvük a nulla „értékére” süllyedt. „*A csapat semmi áron nem akart többet barcolni!*” – e rezümével jött Julier július 31-én vissza a Tiszától.¹⁶ Kun Béla is hasonló végredményre jutott. A ceglédi haditanács után gépkocsijával beszáguldotta a tiszai front egy részét. Szajolnál, ahol egy rögtönzött beszédben lelket kívánt verni a katonákba, csak süket fülekre talált. *Münnich Ferencnek*, a *Vörös Hadsereg* politikai biztosának visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a vöröskatonák odamondogattak Kunnak: „*Mi már eleget barcoltunk! Harcoljanak most maguk, elvtársak!*”¹⁷ Legjobb esetben is mérhetetlen közöny uralta a vöröskatonák lelkét. Csalódtak vezetőikben, csalódtak a nemzetközi szolidaritásban, hiszen – hogy csak egyetlen példát mondjunk! – a július 21-ére beharangozott, a Tanácsköztársaság megsegítését célzó „nagy internacionalista proletártüntetés”, illetve sztrájk Európa-szerte elmaradt, illetve itt-ott jelentéktelen helyi megmozdulásokra zsugorodott.

Több munkásezred nyíltan kimondta: hazamegy, nem harcol tovább! Más helyeken a csapatok önkényesen elhagyták állásaikat. Már csak békét kívántak. Hiába vette át a ceglédi haditanács határozata alapján Vágó Béla az I. és IV. hadtest még meglévő csapatai felett a parancsnokságot és intézkedett egy offenzíva előkészítésére. A katonai gépezet csődöt mondott. Augusztus 1-én, a reggeli órákban, Szolnoktól délre a Tisza mögött, magyar részről szinte semmiféle egység nem állt. Még folyammegfigyelésről sem lehetett már beszélni! A román királvi hadsereg meg éppen ezen a napon tett előkészületeket a Tisza-vonalon való átkelésre. Szolnoktól délre. . .

Papíron ekkor a Vörös Hadseregnek még 23 zászlóalja és 4 tüzéruteg volt. Ezekből kaparta össze Vágó azokat a csapatokat, amelyekkel augusztus 1-én Szolnoknál ellentámadást indított a románok ellen.¹⁸ A város egy részét sikerült is visszafoglalni, de a siker helyi siker maradt. A többi frontszakaszon a románok, ha kezdetben óvatosan is, de folytatták nyugati – budapesti – irányban az előnyomulásukat.

Kun Béla közben Budapesten a Tanácsköztársaság likvidálásával volt elfoglalva. Augusztus 1-én délután a *Budapesti Központi Munkástanács* ülésén jelent meg. Az előbbi két nap fronton tapasztalt látványai valószínűleg mélyen befolyásolták hangulatát, érzelmeit és helyzetmegítélését. Becsü-

letére legyen mondva, volt bátorsága szembenézni a tényekkel és azokból a helyzet adta következményeket levonni. Egy kevesek által ismert korabeli dokumentumból idézünk! A *Budapesti Központi Munkástanács* augusztus 1-i üléséről készült jegyzőkönyvből. Ekkor már Kun Béla mögött volt a pártvezetőség és a kormányzótanács ülése, ahol a hatalomról való lemondást eldöntötték. Kun mellett csak *Szamuely Tibor* tartott ki. A *szakszervezeti tanács* is túlnyomó többségben a diktatúra feladása mellett szavazott. Maradt tehát Kun számára a *Budapesti Központi Munkástanács* informálása. A kormányzótanács lemondását illetve a szakszervezeti kormány megalakítását *Rónai Zoltán* közölte a jelenlévőkkel. Ezután lépett az emelvényre Kun Béla. A fennmaradt jegyzőkönyv szerint így kezdte beszédét:

„Hangom nincs már, csak a hitem van meg, hogy az a proletariátus, amely cserben hagyott nem engem, nem a vezéréit, hanem cserben hagyta önmagát, az a proletariátus, amely mégsem hibás, mert a kapitalizmusból, ebből az mocskos, ebből a ronda kapitalizmusból nem lehetett mást csinálni, mint azt a mocskos és ronda rendszert, amely ebben az országban volt. Én elvtársak, azt mondom, nagyon mérlegeltem, nagyon gondolkodtam rajta, mit tegyek, és most itt hidegen és nyugodtan mégis megállapítom: megbukott a proletárdiktatúra Magyarországon. Megbukott a proletárdiktatúra gazdaságilag, politikailag, és katonailag megbukott. . .”

A továbbiakban Kun szenvedélyesen kifejtette: vágya az volt, hogy a proletárdiktatúráért a barikádokon harcoljon együtt a tömegekkel. Inkább a halál – mintsem a diktatúra feladása! *„Erre gondoltam, elvtársak!”* – mondotta a gyűlésnek. *„Am mit csináljunk? Barikádokra álljunk ki magunk, tömegek nélkül?”*¹⁹ Ez a kb. 30 perces Kun-beszéd, amely nem mentes az ellentmondásoktól, becsületet őszinteségében érdemel figyelmet. Hiszen a mi századunkban egy kézen meg lehet számolni azon politikusok számát, akik szembe mertek nézni politikai kísérletük *totális* csődjével és ezt nyilvánosan és őszintén a levont következtetésekkel együtt el is mondták!

Augusztus 2-án *Haubrich József* vasmunkás lett Böhm Vilmos és Landler Jenő után a Vörös Hadsereg főparancsnoka. Rá már csak a hadsereg roncsai maradtak. Első intézkedései között ott találjuk a felvidéki hadjárat óta vajúdó „zászlóügy” rendezését. *Haubrich* elrendelte, hogy a *Fegyveres Erők* (figyeljük: már nem *Vörös Hadsereg!*) harci lobogója ezentúl csak az egyik oldalon legyen vörös színű. A másik oldalnak nemzetiszínűnek kell lennie. A többi katonai intézkedések nem sok eredményt hoztak. *Haubrich*, aki a szakszervezeti, úgymond, *Peidl-kormányban* ideiglenes jelleggel egyben a hadügyi tárcát is vezette, hamarosan elvesztette a hadsereg felett az uralmat. Pedig *Julier* kitarzott mellette, sőt *Stromfeld Aurél*, ez a derék katona is egy időre visszajött dunántúli maga választott magányából, hogy *ha szükséges, a románok Budapest irányában történő előnyomulása megakadályozásában segítséget nyújtson*. De csapat, ami felett a gödöllői főhadiszállás rendelkezhetett volna, már nem akadt! *Mărdărescu* katonái augusztus 4-én vonultak be – puskalövés nélkül – Budapestre. Augusztus 6-án a *Peidl-kormányt* a fővárosban egy kis ellenforradalmi csoport puccszerűen eltávolította a hatalomból. Jellemző a kialakult helyzetre, hogy a szakszervezeti kormány még egy szakasznyi katonát sem tudott védelmére felvonultatni!

Mi lett a még megmaradt vöröscsapatokkal?

Augusztus első hetében a román királyi hadsereg által ellenőrzött területeken Mardaescu csapatai hat kombattáns hadosztályt kényszerített fegyverletételre. Így kb. 40 000 katona és 1235 tiszt esett fogságba. Csak kevés egységnek – például a 2. dandárnak, amely Vácon keresztül jutott el a Dunántúlra –, sikerült a fogságbacstól megmenekülni. A Dunántúl egy részén augusztus közepe óta ekkor már a *Horthy Miklós* vezette *Nemzeti Hadsereg* volt az úr. *Kozma Miklós* *Az összeomlás* című 1933-ban kiadott visszaemlékezéseiben megírja többek között, hogy dunántúli előrenyomulásuk során még Fajsznál csatározásra került sor egy vörösjárőr és a *Moravek–Ostenburg*-különítmény katonái között.²⁰ *Kirschner Béla* pedig egy régebbi tanulmányában részleteket közöl a Budapesttől nagy távolságban lévő sátoraljújhelyi direktórium megszűnésének körülményeiről. Itt a tanácsköztársasági közigazgatási szervezet augusztus 3-án értesült Kun bukásáról, illetve a Peidl-kormány megalakulásáról. Ekkor a helyi hadügyi megbízott kihirdette: „... a kommunizmus megszűnt. A Vörös Hadsereg leszerel. Mindenki térjen vissza hazájába...!”²¹

Augusztus közepére már nem csak a helyi direktóriumok, hanem a munkástanácsok is önmaguktól felbomlottak, szétszéledtek. Ha akadt is itt-ott egy-egy agilis helyi katonai vezető, aki igyekezett a rábizott egységeket fegyver alatt tartani, a románok budapesti bevonulásának tényére és az általánosan elterjedt hírokré, miszerint a *Tanácsköztársaság* megszűnt, Kun Béla a népbiztosokkal Bécsbe távozott – végső soron kapitulált. A katonák, fegyvereiket hátrahagyva, szétszéledtek laktanyáikból. Totálisabb összeomlást, mint a magyar Vörös Hadsereg 1919 augusztusi összeomlása, keveset ismer a modern kor hadtörténelme!

Hadd szóljunk még itt a *Vörös Hadsereg* katonai összeomlásának egyes okairól, úgy ahogy azt nyugati kutató a tények tükrében látja.

A *Vörös Hadsereg* tulajdonképpen a felvidéki hadjárat során kovácsolódott össze egységes katonai erővé. Ott *bonvédő háborút* folytatott. Az internacionalista beállítottság mellett így a nemzeti érzelmeknek is szerep jutott. A tanácskormány vezetői, elsősorban Kun, semmibe vették ezt a lelki tényezőt, amely a csapatok harci kedvére kedvezően hatott. Hiszen a *Vörös Hadsereg* zömével parasztokból állott. Az internacionalizmust a gyakorlatban nem értették. Földéhségüket sem elégítette ki a tanácskormány. Mi motiválhatta tehát harcukat, ha se *bonvédelem* se *földvédelem* ebben a küzdelemben nem játszott szerepet. A munkáscseredek kezdetben jól harcoltak. Fegyelmük is megfelelő volt. De egy kis idő múlva elegük volt a frontból. Úgy gondolták: 1919 májusában önkéntesen jöttek harcolni, most joguk van ahhoz is, hogy önkéntesen hagyják ott a frontot. Lázongtak. Egyes egységeknél az anarchia ütötte fel a fejét. A „szakszervezeti fegyelem” nem volt képes – legalábbis hosszabb távon – a katonai diszciplinát pótolni.

Ami a tisztikai zömét illeti – ők nemzeti érzelemtől vezéreltetve léptek a *Vörös Hadsereg* szolgálatába. A titkos a ki nem mondott, meg nem beszélt jelszó, ezeknél így szólt: „*Ha vörös zászlók alatt is indulunk a harcba – mire a Kárpátokba érünk, piros-fehér-zöld lesz a lobogónk!*”²² Helyesen állapította meg egy 1975 májusában az *Élet és Irodalom* című hetilapban posztumusz közzétett írásában *Lukács György*, a nagy marxista filozófus (aki mellelleg 1919-ben egy ideig a *Vörös Hadseregben* politikai biztos is volt), hogy „... 1919-ben óriási szerepet játszott a nemzeti elem: ez a *Vörös Hadsereg* lényegében magyar hadsereg volt: IDEGEN támadásokkal szemben védekezett!”

A Vörös Hadsereg egyben *népi* hadsereg is volt. A háterszág minden bűja és baja elért a katonáihoz és azokat lelkiükben súlyosan befolyásolta. Így például a családok otthoni éhezése, a különböző ellenforradalmi megmozdulások, Szamuely terrorintézkedései, amelyek – tudjuk – különösen a paraszti vidékeket sújtotta. Ehhez jöttek még: a háterszági közlekedési zűrzavar, a fehérek propagandája, a sok, a frontot is elérő tudatos rémhír, az antant ígérgetései, és nem utolsósorban a kormányzótanácsbeli vezetők politikai megosztottsága, elbizonytalankodásai. Mindezek a tényezők egymagukban és összességükben negatív vonatkozásban kihatottak a csapatokra.²³

Egy világos katonai cél, a nemzeti beállítottság akár taktikai okokból való megtűrése és – nem utolsósorban – a háterszág szilárdsága, szerintünk a legfontosabb katonapolitikai tényezők voltak, amelyeknek hiánya – mint az események megmutatták – a magyar Vörös Hadsereg működésére döntően kihatottak és előbbrehozták a – ma már tudjuk – kikerülhetetlen véget, a *Tanácsköztársaság* bukását.²⁴

A Vörös Hadsereg összeomlásával, felbomlásával kapcsolatban – hadd mondjuk ezt még el – az utókor ne az egyszerű katonát okolja. Ő, amíg a körülmények engedték, megtette kötelességét. Éppen ezért tartom különösen sajnálatosnak, hogy ennek a névtelen, ismeretlen vöröskatonának, aki 1919-ben nehéz körülmények között az idegen betolakodók, az imperialista nagyhatalmaktól az országra szabadított hadseregek ellen védtek Tanács-Magyarországot, hogy ennek a katonának – a budapesti tanácsköztársasági emlékmű vörösmatróz-figuráján *kívül* – ez ideig külön szobrot még nem emeltek a mai Magyarországon. Nem lenne itt az idő, ezt pótolni?

JEGYZETEK

1. **Agoston Péter** naplója, Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, MS 5060/D.
2. **Borsányi György**: Kun Béla. Politikai életrajz, Budapest 1979, 185. l. (Kossuth Könyvkiadó)
3. **Böhm Vilmos**: Két forradalom tüzeiben, Budapest 1946, 310–322. l. (Népszava Könyvkiadó)
4. **Hejés Tibor**: Stromfeld Aurél, Budapest 1978. (Zrínyi Katonai Kiadó)
5. **Juller Ferenc**: Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén. Cikksorozat a budapesti Magyarország napilap 1927. július 3–17. közötti megjelent számaiban. A „zászlóúgyrői” a június 15-i közlemény számol be.
6. Részleteiben lásd **Liptai Ervin**: A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919, Budapest 1960. (Zrínyi Katonai Kiadó)
7. **Fogarassy László**: A Magyarországi Tanácsköztársaság katonai összeomlása, *Történelmi Szemle*, Budapest 1981/1. 20. l.
8. Fogarassy l. m. 21. l.
9. Erről bővebben önmaga számol be idézett visszaemlékezéseiben. Lásd június 12. és június 13-i közleményeit.

10. Ha így lett volna, 1919 augusztusa után nem üldözte volna őt az ellenforradalmi rendszer! Juller 1919 második felében vizsgálati fogságban volt. Ügyében végül is becsületbíróóság döntött, amely felmentette. A Nemzeti Hadsereg (és később a Magyar Királyi Honvédség) nem vette át, ott nem szolgált. Ügvét végül is 1932-től kegyelmi úton rendezték, amikor is ezredesi nyugdíjat kapott. Juller 1944. április 25-én Budapesten tüdőrákban 66 éves korában hunyt el.
11. Idézi Borsányi, 190. l.
12. A tiszai fronton harcoló magyar vöröscsapatok ereje 74 zászlóalj (31 000 puska) és 88 üteg (311 löveg) volt. Lovassággal, a hadosztály-törzsszázadok kivételével nem rendelkeztek.
A román királyi hadsereg a Tiszántúlon ezzel szemben 119 zászlóaljból (84 000 puska), 60 lovasszáddal (12 000 kard) és 98 ütegből (392 löveg) állt.
A magyar adatok forrása Liptai i. m. 498. old. Továbbá A magyar Vörös Hadsereg 1919. Válogatott dokumentumok, Budapest 1959. (Zrínyi Katonai Kiadó)
A román adatok forrása: **Mardarescu**: Campania pentru desrobirea Ardealului si ocuparea Budapestei, 1918—1920. Bucuresti 1920.
13. Részleteiben lásd **Vágó Béla** 1881—1981. Vágó Béla születésének 100. évfordulóján — Baján 1981. augusztus 10-én — tartott emlékülés előadásai, Kecskemét 1983. (Bács Megyei Lapkiadó Vállalat), 46—47. l.
14. **Márdárescu**, i. m. 141—142. l.
15. **Fogarassy** i. m. 32. l.
16. Juller i. m. Magyarország, 1927. június 16.
17. **Münnich Ferenc** a „nagyközönség” részére írt visszaemlékezéseiben erről igen szűkszavúan és „flinoman” tudósi, amikor így ír: „Az északról történt visszavonulás aláasta a hadsereg fegyelmét. **Kun Bélával** kísérletet tettünk a fegyelem helyreállítására, de ez nem sikerült, és a további események a Tanácsköztársaság bukásához vezettek...” (Münnich Ferenc: Viharos út, Budapest 1966. 75. l. Szépirodalmi Könyvkiadó). Az általam való idézet Münnichnek az MSZMP Párttörténeti Intézetében elfekvő visszaemlékezéséből való, amelyet **Borsányi** idéz **Kun Béla** című könyvében (191. l.)
18. Részleteiben lásd **Fogarassy László**: A magyar Vörös Hadsereg utolsó csatája, Szolnok, 1919. augusztus 1. Közli: **Jászkunság**, Szolnok, 1961/3—4. sz.
19. Idézi Borsányi i. m. 195. l.
20. **Kozma Miklós**: Az összeomlás 1918—19.. Budapest é. n. 393. l.
21. **Kirchner Béla**: A Tanácsköztársaság kormányzótanácsa lemondásának hatása a frontvonal mentén. Századok, Budapest, 1968/3—4. sz. 437. l.
22. Münchenben, 1984 tavaszán két veterán honvédtiszt, akik „ellenforradalmi lélekkel” vettek részt az 1919-es Vörös Hadsereg felvidéki hadjáratában, közlései e sorok írójának.
23. Ezeknek a tényezőknek a fontosságát a későbbiekben a szovjet katonapolitika is magáévá tette. Hadd idézzük itt Sztálin 53. számú parancsát 1942. február 23-ból, amelyben nagyon világosan kifejti: „... a háború sorsát most már nem olyan mellékkörülmény fogja eldönteni, mint a váratlanság tényezője, hanem állandóan ható tényezők: a hátország szilárdsága, a hadsereg szelleme, a hadosztályok mennyisége és minősége, a hadsereg fegyverzete, parancsnoki állománya, szervezőképessége...” Figyeljük a sorrendet! Forrás: Sztálin a Szovjetunió nagy honvédő háborújáról. Moszkva 1946. 39. l. Idegennyelvű Irodalmi Kiadó.
24. Eppen **Fogarassy László** az, aki **A magyar Vörös Hadsereg utolsó csatája** című tanulmányában utalt arra, hogy az antantnak 1919. július végére már készen volt a koncentrikus támadási terve arra az esetre, ha a tanácskormány nem lépett volna vissza. Francia, cseh és szerb csapatok álltak erre a célra készenlétben. A beavatkozás kimenetele nem lett volna kétséges!

Kisajátítók

„Virág és ifjúság”

akik kisajátítanak
az egy és oszthatatlan
igazságot –
 a jövőbelátók,
 a felkent igazmondók,
 a minden hájjal megkent
 purifikátorok,
 a szájtépők,
 a májtépő
 nemzeti
 zokogók,
az „én mondtam előbb”
eminensek,
a stréberek,
és akik oldalra
billentik a ladikot:
 a vad menekülő, s
 s a hazakepelők,
a régi sérelmeket
számontartók és előszámlálók,
az élenjárók
s a mindig
jó pontot gyűjtögetők,
az igénybejelentők
és a rutinos feljelentők:
 mind-mind
 a rohadt hínárból
 angyalszájjal kiénekelők
kik lerántanák tőzégükbe
 igazságod:
az egy és oszthatatlan
magyarságot.

Csak tavasszal...

(A la Petőfi)

Csak tavasszal
ne vigyenek

kivégezni,
amikor a virág s rügyek,
mind tengernyi,

amikor a füvek (örült
rákos scjtek)
sokasodnak, s lihegő, fűt
lázuk terjed;

apró dárdák verik át a
fagyos földet
és a tél szürke világa
egyre zöldebb...

Jaj! csak akkor ne vigyenek
akasztásra,
ne kössék be e két szemet,
hogy ne lássa.

Szelíd vagyok, ölni sosem
lennék képes,
de pár szavam elég egy jó
zendüléshez,

és ha ezért valaha is
felkötnének,
ne tavasszal! – Összel, télen
haljak én meg!

Strugai eszmélés

Idegen, mégis ismerős
e táj, e víz zúgó, erős
hangja és friss zenéje.

Sosem jártam itt – de belül
idézi (nem a szem, a fül...)
– a lélek tiszta mélye.

A minaretek hófehér
csúcsa szinte az égig ér.
– Hol láttam ezt már hajdan?

Igen! Ez, ez volt az a táj,
mely feldereng s lüktetve fáj,
láncsörgés-teli zajban.
Mert hiszen erre vitt az út
Isztambul felé, oda fut,
és őseimet erre

hajtották török katonák;
fenn a mosztári hídon át,
majd itt, korbáccsal verve.

Csupa könny asszony s lányzemek
tükre örökitette meg
e hegyhát szürkességét,

ahogy gazdagok háremc,
vagy a halál felé menet
mázolták arcukon szét.

Itt mosták véres lábukat? . . .

.
Feldobja emlékük a hab.
S míg eszmélek dadogva,

mint egy nádszálát, elragad
a keserűség, indulat,
s egy népsors zúgó sodra.

Struga, a Drim folyó hídján,
1984. aug. 25.

SALOM RACABI

Behatolva a rózsa...

Behatolva a rózsa
 mély bíborába
 nem létező utcákon
 ősi könyvekben
 rózsámra rátalálva
 összekeverem a lelket
 és a visszhangot,
 mely elvágja
 a levegő útját
 üldöz
 mígnem énem
 'Egy vagyok' felkiáltással
 eltűnik egy fogatlan
 bíborszínű szájban.

Ez vagyok én

Ez vagyok én és ezek itt
 a szavaim.
 Ez vagyok én, ki nem érdemes
 arra, hogy a nevedet kimondja.

Nézd, hogy párolog a lélek
 és a zene hogyan írja
 önmagát.

Egy anya alakja a fia felett.
 Egy anya alakja sérült fia felett.

Ez vagyok én, mint egy
 légionárius, lábammal
 Isten földjét rugdosom.

Ez vagyok én, azokon az utakon,
 melyek rajtad túlról érkeznek
 hozzám.

De honnan lesz bátorság bennem,
 hogy tüzet gyűjtsak a hóban,
 honnan lesz bátorság bennem,
 hogy felmenjek a hegyre vezető
 grádicsokon, és eléd dobjam
 a szavakat. elismerjem a
 te dicsőségedet.

Magányomban

Magányomban téged hallak
és a holddal növő fák,
és a föld, melyhez az emberek
mint üvegedények csapódnak
és a szerelem,
mit magamba zártam
és a felszaggatott ablakok
emlékeztetnek csupán
a saját lélegzetemre.

Áll a tekinteten túl

Áll a tekinteten túl,
csak néz, egyre fürkészi
merre sodródik
az ar., melyet ő visel
és merre fordul a lehelete,
amit erőm megfeszítésével
én vonszolok.
Szemem belső szemekre,
kezem légiesebb kezekre
cserélve
azon tűnődöm, a haja,
mely mint a leomló hegyek
betemeti arcát
és elfojtja lélegzetét,
vajon milyen lehet.

Megváltás

Lévén, hogy nincs bennem megváltás,
a megváltás az, amikor te járkálsz
körülottem, és még attól sem félsz,
hogy egy levél lehull, s még egy levél
önmagadból, amikor egy számodra
ismeretlen nyelven elringatod magad
egy dallal, vagy amikor Éva-kosztümben
rohangálsz szobáról szobára,
és keresed ezt a szót.

A tekinteten túl

Az első szó, amit Izraelben megtanultam: Salom, annyit jelent: béke. A leggyakoribb köszöntés is ez; Salom, salom – mosolyognak az emberek egymásra. A most érkezett beszélgetőpartneremet úgy üdvözölhetem, hogy salom, salom, salom. Ugyanis ezt a csodálatosan szép keresztnévet viseli: „Béke”. A családi neve RACABI. Vajon ennek a szónak is van jelentése?

SR: Egy falunak a neve volt Jemenben, nemzedékekkel ezelőtt. Édesapám ősei hét nemzedékkal előbb vándoroltak az országba. Édesanyám marokkói származású, ő 1948-ban érkezett. Haifa mellett születtem 1951-ben. Itt nőttem fel, majd Jeruzsálemben tanultam rabbiképzőben 17 éves koromig. Ne kérdezze, miért hagytam abba, mert úgysem tudom megválaszolni röviden. Katoná lettem. Tanultam és dolgoztam. Voltam éjjeliőr és tanár. Foglalkoztam utcagyerekekkel. Most is tanítok. Az egyetemen zsidó történelmet, a gimnáziumban pedig irodalmat. Ami a szívemhez ezen kívül a legközelebb áll, az a költészet és a filozófia. Nemcsak verseket írok, de kritikákat is. Hét verseskötetemet jelent meg, s egy antológia, melyben három másik költővel együtt szerepelek.

Hogyan kezdődött; mikor született az első vers?

SR: Ünnepe volt. Nem sokkal azelőtt hagytam ott az iskolát. Egycélul ültem az asztal, egy nagy asztal mellett. Sípoló hangokat hallottam egyszerre. Toltat, papírt vettem elő és megírtam az első versemet, miért hagyta ott a galamb Noé bárkáját. Nem tudtam, mi a költészet, a profán költészet, s pláne, hogy mi a modern költészet. Ismertem, megtanultam a középkori imaszövegeket. Be mentem Haifán egy könyvesboltba, filozófiai témájú könyveket kerestem, s a

kezdembe akadt Baudelaire-nek *A romlás virágai*, valamint Slonszkinak az ismert modern héber klasszikusnak egy éppen akkor megjelent kötete. Ez 1968-ban történt. Megéreztem, mi az én irányvonalam. Írni kezdtem, s azóta folyamatosan írok. Bár ismerem az intést: *A sok könyvírásnak se vége, se hossza...*

Verseim tematikája az évek során nem változott. Magamról, magunkról írok. Kezdetben hangulatokat, emlékfoszlányokat elevenítettem meg. Írtam édesanyámról, édesapámról, s hogy én mint vallásos kisgyermek hogyan viszonyultam hozzájuk. A későbbi verseimben az elmélkedés lett egyre inkább úrrá. Már nem visszacmlékeztem, hanem az adott helyzetben írtam meg problémáimat.

Isten központi helyen áll költészetemben. Nem külsőséges formaságokban, nem szavakban. Tudatosan. Úgy, ahogy az arámi mondás fogalmazza: *Az Irgalmas a szívet kívánja; rahamána liba baé*. Mint tudja, Isten a szívekbe és a vesékbe lát. A szívbe, ahol a tudatos, s a vesékbe, ahol a tudatlan érzelmekek fészkelnek az ókori ember felfogása szerint. Az igazán jó pedig csak az lehet, amit tudatosan tesz az ember. Ez a megfogalmazás Kantnál is szerepel. Azt hiszem a legtudatosabban gyakorolható, s gyakorolandó a szeretet. *Gemilut baszadim* szó szerinti fordításban azt jelenti: *a szeretet viszonzása*. Az embernek elsősorban Isten szeretetét kell viszonznia. Cselekvőcn. Szeretetet kaptunk, s ezt tovább kell adni, hogy adakozva szeressük a másikat. Együtt élvezhessük az örömet, melyet tulajdonképpen az isteni szeretetből elindítva, mi hoztunk létre. A szeretet teremtető, szeretetet teremt. Minden ebből születik. Nem anyagiakra kell csupán gondolni, ha adásról, ajándékozásról van szó. Az öröm, a bánat, a csönd, a gond, a hallgatás, a meghallgatás, az ölelés, a simogatás, a gondolat, a nevetés, a könnyecsepp minden ajándék, s mint ilyen, továbbajándékozható. Az élmény például egy-egy, akár gondolati verset is elindító ajándék lehet a számomra. Nagyon spontánul születnek ugyanis a költeményeim. Javítgatni, kikorrigálni nem szoktam. Törlök, áthúzok, széttépek, ha nem találok, úgy, hogy az első fogalmazás véglegesnek is megfelel.

Ha jól értem, amit csinál, az leginkább a modern vallásos költészet fogalmába sorolható. Kiknek az érdeklődésére számítbat?

SR: Aki nem ismeri, az nem is gondolja, hogy tulajdonképpen csak egy egész keskeny kis intelligenciáréteget érdekel a modern vallásos vers Izraelben. A profán tábornak problémái vannak, a vallásos pedig egyáltalán nem olvas modern verset. Amikor az első versemet megmutattam, akkor előzetesen sokat gondolkoztam azon, vajon mit teszek, ha azt mondják rá: ez nagyon rossz! Azt hiszem, tovább írtam volna. A lehető legrosszabb kritikákra is csak újabb és újabb költemények születésével tudtam volna felelni.

Az igazi művészre valóban ez a jellemző, de hát azért mégis sokkal boldogabban dolgozik abban a tudatban, hogy igen elismert költő. Kritikusai gyakran 'dicsérik szimbólumait is. Néhányról a fontosabbak közül beszéljen, kérem.

SR: Talán első helyen a *makom*, a hely szerepeljen. S játsszak egy kicsit a szóval, az első a legfontosabb hely, az nem csupán hely, hanem Istent is jelent. Az ima az Istennel való találkozás helye. Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak tulajdonítják a napi imádságok „alapítását”. Ábrahám korán hajnalban fölkel, azon a rettenetes reggelen, hogy teljesítse az Ur parancsát, a *Vajaskem Ávrahám babóker* azt is jelenti, hogy hajnali imát mond. Vajon enélkül tudott volna-e Izsák kérdésére, olyan nyugodt, biztos, hívő választ adni: „Isten majd gondoskodik bárányról az égő áldozathoz, fiam.” Lehet-e em-

bernek ennél nagyobb bizalma az őt próbára tevő Istenben? Ezt a helyet azért nevezik mind a mai napig „a heggyen, ahol az Úr gondoskodik”-nak. A hely pedig a későbbi jeruzsálemi szentély helye.

Felcseperedett fiának Ábrahám Háránból, szülőföldjéről, rokonai közül hoztat feleséget. A történet minden mozzanata az Úr gondoskodó szeretetét tükrözi. Az öreg szolga alig mondja el imáját, melyben kéri az Urat, hogyan jelölje meg a lányt, akit feleségül kell választania Izsáknak, máris teljesednek a feltételei, amiről megtudhatja, hogy Isten megint jóságosnak mutatkozott Ábrahám iránt. A leánykérés pompásan sikerült, s Rivka azonnal hajlandó is elmenni leendő férjéhez. Izsák mielőtt Rebekkával (Rivkával) találkozott *laszuah baszade*, sétált a mezőn, de inkább így fordítják a laszuah első jelentése szerint, hogy imát rebegett.

Az esti ima Jákob nevéhez kötődik. Az a hely, ahol Jákob rátalált Istenre, valószínű, azonos Izsák megkötözésének a helyével. *A vajifga bamakom* = rátalált a helyre, magában foglalja, hogy ez nem egy, de a hely volt. Este történt, nem sokkal később lefeküdt és elaludt, de előbb találkozott Istennel. Kedves kis mesét enged meg a *Talmud* szövegével való, ha mondhatom így, játék.

Elmondaná?

SR: Természetesen. Másik kedves szimbólumomhoz, a köhöz (*even*) is csatlakozik. Jákob a feje alá nem egy követ vesz, hanem a helység köveiből tesz. Álmában egy égis érő létrát látott, melyen Isten angyalai le- és feljártak, az Úr pedig fölötte állt, s így szólt hozzá: „Az Úr vagyok, atyádnak, Ábrámának Istene és Izsák Istene. [A földet, amelyen pihensz, neked és utódaidnak adom. Nemzetséged olyan lesz, mint a föld homokja, ki kell terjeszkedned nyugatra és keletre, északra és délre, általad és utódaid által nyer áldást a föld minden népe. Nézd, én veled vagyok. Mindenütt ottalmarok, ahová mégy és visszavezetlek erre a földre. Nem hagylak el, amíg véghez nem viszem, amit megígértem neked.” Az álmából felébredt Jákob így szólt: „Milyen félelmetes ez a hely, valóban itt van az Isten háza és itt van az ég kapuja.” Másnap reggel vette a követ, amelyen a feje nyugodott, s emlékköül állította. Igen ám, de a helység kövei vetélkedtek, hogy melyik legyen az a kő, melyen az igazember feje nyugodott, s ekkor csoda történt, s egyetlen kővé egyesült valamennyi. Számatalan ilyen kedves kis mese egészíti ki a talmudi történeteket. Ez például igen jól egyezik a bibliai szóhasználattal is.

Egyébként az imádságra is vonatkozik, hogy Isten a szíveket (s nem a szavakat) vizsgálja. Kedves kis legendát hadd meséljék el egy elhagyott kis sziget egyetlen zsidó lakójáról, aki egy nap hajótörött zarándokokkal találkozott. Könnyes boldogsággal mondta, de jó, hogy végre együtt vagyok tíz férfival, s elimádkozhatom a kaddist veletek. *Jóbé smé ráko mövorach* – legyen az ő gyöngye neve áldott – kezdte. A többiek felvilágosították: a pontos szó *rábó*, hatalmas, mindenható. Szégyenkezve ígérte meg, hogy a jövőben nem téveszti össze egymással a két betűt. Másnap, mikor a kijavított hajó már a tengeren úszott, kétségbeesve kiáltozott utána, sőt a vízen járva futott a nyomában: Jaj, jaj, tanítsatok meg a helyes szövegre, mert megint elfelejtettem.

„Légyen átkozott az Isten!” – zengi Vörösmarty Mihály *A SZENT EMBER című versében az öreg remete, aki szintén a vízen járva fut a hajó után, mikor:*

„Elfelejté jobb imáját
Bölcs Gerő e nagy csodára
Így szól a nép hallatára:

Embernek hangzik a szó,
Isten szív után ítél,
Aki hisz, szeret, remél,
Az jobbához feljutandó.
Csalfa szívre, cifra szóra,
A szerencsés hazudóra
A világ hallgat bolondul:
A magas menny meg nem indul.
Téged isten
Jól megértett.
Életedben
Angyallá tett:
Mondd tovább is bátran szent imádat,
Es ne rettegj semmi földi vádat.”

De mi legyen a következő szimbólum? Beszélne talán a rózsáról?

SR: A *sosana* lehet rózsza, de lehet lilium is, nem egyöntetűen eldöntött a talmudi szóhasználatban, hogy mikor melyik virágot jelenti. Igen fontos növény, mert a *Kabálában* például a világ szívét, középpontját is rózsza jelöli. Nem mindegy ám a színe sem. Amíg a vörös a bűn, a harc, a szerelem szimbóluma, addig a fehér a tisztaságé, az ártatlanságé.

Gondolom fehérben mégis inkább a liliumra kell gondolni. Egy elvarázsolt kertben ugyanis egy holdas éjszakán összeeszték a virágok, melyikük a legszebb. A kertész ámulva hallgatta a vetélkedőjüket. A százszorszép nevére hivatkozott. A rózsza nem éppen legszerényebb hangon dicsérte gyönyörű színét, szirmai bársnyos tapintását, bódító illatát, mely örömet okoz a szemnek, s fölvidítja még a szívet is. Letorkolta őt a tulipán, levelei alatt szúrós tövisű nőnek, s aki fájdalmat tud okozni, az nem érdemel elsőséget a szépségversenyen.

A kertész nem győzte jobbra-balra kapkodni fülét, s egyszer csak megakadt a szeme a liliumon. A távolban állt, virágkoronáját ringatta a szél, s ő szerényen meghajtotta magát. Csöndben állt, de illata áthatolt a vitatkozókhoz. S ekkor a kertész megszólalt: – Hát te, nem küzdesz az elsőségért, te tökéletes szépség tükré? Te, aki szebb vagy a frissen hullott hónál, színed az ártatlanság ruhája, tisztább az illatod, mint a langyos hajnali szellő, s mily szerény és igénytelen vagy. Legyen tiéd az elsőség, az ártatlanságodé, szelíd szerénységodé, tisztaságodé. Te mennyei ajándék vagy valóban, égből lecsöpönt tejből kiserkedt, fölnekedett.

A tisztaság a Seregek Urának legnagyobb és legszebb ajándéka, ahogy Izajás csodálatos tömörséggel fogalmazza: „Ha olyanok volnának is bűneitek, mint a skarlát, fehérek lesznek, mint a hó; és ha olyan vörösek is, mint a bíbor, olyanok lesznek, mint a gyapjú.”

SR: Verseim azonban csak jelölik azokat a szimbólumokat, amelyeket kérésre kifejtettem. Ahogy a bevezetőben mondtam, vallásos verseim is profánok lehetnek, s a legprofánabbnak tűnő témát is úgy dolgozom fel néha, mintha szent dologról írnék. Persze mert úgy érzem, nekem az valóban szent. Gondolok itt a szerelemre, családra, gyermekekre például. Azt hiszem, elérhetetlen csúcs az *Énekek Éneke*, sőt mondhatnám, nagy kihívás a költőnek.

DOBOS MARIANNE

Palackposta

Vadnyugati olvasónapló

Az 1956 utáni három évtizedben – nyugodtan mondhatjuk – alig változott a nyugati magyar szellemi élet intézményrendszere. A nyolcvanas évek második felében azonban megmozdult a föld Nyugaton: a világháborús nemzedékek kihalása után az 1956-os derékhad dezintegrálódása került napirendre. *A mai ötvenévesek jelentős része immár magyarországi folyóiratokban, honi kiadóknál jelenteti meg írásait.*

Napjainkban a politikai emigráció fokozatosan kulturális emigrációvá alakul át. Ennek megfelelően ma már egyre kevesebb politikus, és egyre több író és írójelölt telepszik meg Nyugaton. Megfogyatkoznak a politikai és elszaporodnak a kulturális fórumok. A régi ötösfogat: a müncheni *Új Látóhatár*, a római *Katolikus Szemle*, a párizsi *Irodalmi Újság* és *Magyar Műhely*, valamint a cichagói *Szivárvány* után évről évre új lapok jelennek meg, mint a fiatalok szerkesztette *Motolla*, vagy a *Nemzedékek*, a nyugati mintára szervezkedő új jobboldal folyóirata.

Az eredmény: a nyugati magyar irodalom útvesztőiben eligazodni egyre nehezebb. Márpedig a tájékozódás nemcsak jog: kötelesség. Ehhez kívánnak segítséget nyújtani az alábbi jegyzetek.

I.

Egy merőben új próbálkozásról szeretnék szólni először: az ötödik számnál tartó *Irodalmi Levelekről*. Ezt a független szépirodalmi fórumot Kölnben és Budapesten szerkeszti *Farkas Péter* és *Petri György* – egy nyugati és egy hazai író. „Az Irodalmi Levelek szabálytalan időközönként jelenik meg” – jelenti a borítólapon található rezümé – „s minden egyes szám egyetlen szerző önálló, független magánszáma, szerzői estje... A sorzatnak nincs pontokba foglalt programja... nem képvisel egy bizonyos ideológiát, világnézetet”.

A recenzor legszívesebben azzal kezdené, hogy meghúzná ezt a suta szöveget: az *egy* a „szám”, az *egy bizonyos* az „ideológia” előtt – enyhén szólva fölösleges. Ám a folytatás mérsékletre int: eddig az *A* liában élő *Szász Béla* kisregényét, és a genfi *Szócs Géza* regénytöredékét közölte, a közeljövőben pedig két hazai író, *Konrád György* és *Petri György* prózáját kívánja közölni az *Irodalmi Levelek*. Más szóval, a kiadó becsvágya elhomályosítja a bemutatkozás esetlenségét.

A mostani, ötödik szám a kölni szerkesztő, *Farkas Péter* „szerzői estje”, nyolcvanoldalmi, 1976 és 1984 között Budapesten és Kölnben íródott prózai szöveg.

*Farkas Péter*ről megtudjuk, hogy harminchárom éves, pedagógiai főiskolára járt Csepelen, majd részt vett a demokratikus ellenzék szervezkedéseiben. 1982 óta Kölnben él, és mint társszerkesztő jegyzi a folyóiratot.

A jelen számban *Századvégeim* címen közreadott írásairól ítéletet mondani – úgy érzem – korai. Egy mégoly vérbeli prózaíró is legfeljebb tehetséges kezdő harmincévesen. Farkas Péter is a helyét keresi: az önkifejezés lehetőségei, a műfajok és a világnézetek, a társadalmi rendszerek között. Önmagával próbál szembenézni, elszántan és elbizonytalanodva, egyszóval őszintén, már amennyire az őszinteség irodalmi lehet.

Az alapállás romantikus, lírai, az író maga is szegényli: menet közben lépten-nyomon kineveti saját pózait. Öregnek érzi magát, mint általában a harmincévesek, sokat tapasztalt világutazónak, aki benézett már néhány nő lába közé Csepel és Köln periferiái között. Retteg, hogy belefásul, hogy elkapja őt is a gépszij, a mai szóhasználatnál fogyasztói társadalomnak nevezett kispolgári taposómalom.

Az írások burjánzóak: hol „arctalan paranoia bíborszárnyaiból szótt lepkék árnya törj meg a fényt”, hol „egy iszapos éjjel magára ránt az ébredés”. Idegen betétszavak, vendégszövegek tarkítják: ezekkel – elcinte úgy képzelem – jellemezhet, vagy hangulatot teremthet az ember. Évek kellene hozzá, mire rájön: zavarók, fölöslegesek.

„Próbálj megérteni!” – könyörögnek egymásnak az elbeszélések egyetemek és gyárak között kallódó félintellektuális hősei. Ezt próbáljuk mi is, noha – mi tagadás! – a kelet-európai „lelkizés” nyugati fülnek meg lehetőségen idegen.

Ahol szinkronban vagyunk: az *Anzixok Tetániából* tíz feszes, a valóságok belterjes világából kitekintő szövege. Ezekben a szerző megmutatja oroszlánkörmeit. Utánuk a *Századvégem* töprengései kevésbé hatják meg az olvasót. Írni? Nem írni? Szatócsboltot nyitni? A kérdést mindenkinek önmagával kell elintéznie. Farkas Péter hiába vár arra, hogy a fejére olvassuk – mint mondja – „törpeségét”. Érzékeny, tehetséges fiatalember ő. Várjuk ki, mi lesz belőle a maga választotta ugaron, életformák, műfajok, világok között.

A *Levelek* a szerkesztők szándéka szerint amolyan „irodalmi kompjárat” lenne Kelet és Nyugat között. Egy ilyen kiadvány azonban a nyugati magyar irodalom határmezsgyéin – vagyis a senki földjén – még néhány száz olvasóra sem tarthat igényt. A kompot nem várják – még csak a létezéséről sem tudnak – sem a keleti, sem a nyugati partokon. Utasai mindkét világból kiestek. A föl-földobott kő, a kitántorgók, majd a „zuhanás” nemzedéke után íme az új idők életformája: a *pendlizés*.

Egy emigráns folyóirat – tisztelet a kivételnek – általában megszűnik, amikor a szerkesztők leadták benne írásaikat. Tény azonban, hogy az *Irodalmi Levelek* színvonalra törekszik, és hiányt tölt be, amennyiben a szerzők anyagi hozzájárulása nélkül is nyilvánosságra hozza írásaikat. Kívánjuk, hogy minél később teljessédjön be rajta a légtérben fuldokló nyugati magyar kiadványok végzete.

2.

Angol nyelvű irodalomtörténetében *Czigány Lóránt* megállapítja, hogy a nyugati magyar irodalom 56-os nemzedéke nem produkált jelentős prózaírókat. Nem dolgozta fel a menekülés, a hontalanság, majd a nyugati országokba való beilleszkedés élményanyagát, hiányzanak terméséből a nagyobb lélegzetű alkotások, a szociográfia, a dráma, a regény.

Tény, hogy az 1956-ban húszévesen Nyugatra kerültek alapélménye: egy dezintegrálódott világ, és benne, zuhanás közben felvillanó arcok, emberek – nem regénytéma. Felmutatására alkalmasabb az elbeszélés, a novella, még a formabontó, az esszéisztikus vagy a líra határain bókászó szövegirodalom is. De nemzedékük közös élményét – ha nem is a regény műfajában – a götcborgi *Halász György*, a párizsi *Márton László* vagy *Karátson Endre* kisprózai alkotásai egyaránt maradéktalanul és magas művészi szinten képviselik.

Szépprózánknak ehhez a vonulatához tartozik a Londonban élő *Sárközi Mátvás*, aki most *Torkig Bizánccal* címen adta ki – mondjuk így – novelláskötetét. Megkérdőjelezve, hiszen a kötet húsz írásából alig fél tucatra lehetne ráhúzni *Maupassant* kényszerzubbonyát. A többi: krocki hangulatkép, tárcanovella, „füstkarika-eregető szerkentyű” – a kötetzáró vallomás szellemes meghatározása szerint.

A címlapon nem szerepel műfaj. A hiányt nincs kin számon kérni: nem szerepel a kötetben a kiadó címe sem. Sokkal zavaróbb, hogy az olvasó nem tudja, mit tart a kezében: régi szövegek újabb kiadását, vagy új írásokat? Schol egy évszám! Se rezümé, se bibliográfia, se fülszöveg. Még önmagáról is csak a sorok közt vall Sárközi. „*A felmenőim között volt néhány író, és én veszettül igyekeztem azon, hogy csak író ne legyen belőlem! Egy betilapnál voltam riporter, aztán a hirdetőgrafika következett. S végül itt Angliában, ahol nincsenek magyar olvasók, mégis elkezdtem magyarul írni... Az a nagyszerű, ha valaki megél abból, amit fontos és egyedül lebhetséges tevékenységének tart*” – mondják a *Talányos szerkentyűk* kesernyés befejező sorai.

A figyelmes olvasó hamar rájön, hogy valahol már látta czekeket a történeteket. Válogatott elbeszéléseit rendezte volna sajtó alá a szerző? És nem lehetett volna ezt megmondani?

Megmondani – az ám! De kinck? A nyugati magyar író megszokta, hogy az olvasó nem létezik. Önmagának ír, aki ír, és önmagával fölösleges lenne tudatnia, hogy hol és mikor született. Ám legyen! Csak nem szabadna csodálkozni utána, ha az óhaza irodalomtörténészei nem tudnak eligazodni irodalmunk labirintusában, és munkáikban tévedésre halmozzák a tévedéseket.

Mozaikkockákból áll tehát össze ebben a kötetben az 1956-ban, húszévesen Nyugatra kerültek élete. Egységét az önéletrajzi elemek biztosítják: Sárközi egyetlen élet fonálára fűzi fel az emlékszilánkokat, zuhanás közben is működik (vagy csak ott működne igazán?) a kronológia.

A *Torkig Bizánccal* első írásai a negyvenes évekbe eresztik gyökereiket. Békebeliek, mint a *Nyüglődő* idillje, háborúsak, mint az *Óriás csizmák tipornak*, a felszabadulás légkörét idézi *A futó*, vagy 1956-ot: *Torkig Bizánccal*, *Menekülők*. A kötet második része a hontalanság és a beilleszkedés élményanyagát dolgozza fel, a hatvanas és a hetvenes éveket.

Mennyi eredeti meglátás, mennyi fontos mondanivaló! Egy zsidó aszszony még a csillagos házban sem hiszi el, hogy kint a Dunába lövik az embereket. Egy orosz katona menekülőknek nézi a távfutókat. Sárközi György és *József Attila* nem pusztultak el: Sárköziék meglátogatják a költőt, aki ül az ágya szegélyén és sóhajtozik.

A *Torkig Bizánccal* a *Nagyidai cigányok* huszadik századi változata. „*Sartre-Wittgenstein!*” – kiabálják ütemesen az egyetemisták október 23-án, és a tizenkét pont többek között azt követeli, hogy hozzák haza

Karády Katalin hamvait. A *Hamvadó cigarettavégeket*, természetesen, hiszen Karády New Yorkban él, kalapüzlete van. Az elbeszélő hiába várja Nagy Imrét, fehér lovon, a Rákóczi útnál csak a Sztálin-szobor fejét döngölik, az éjjel-nappal Közérben pedig Nagy Sándor Sztálin-díjas író konzervdobozból kenőmájast eszik.

Az első nyugati évek festői nyomorát is kevesen írták le olyan érzékeltesen, mint Sárközi. A *Menekülők* egyike ugyan visszafordul a határon, de a másik törtet tovább, szerencsénkre, hiszen a kötet hátralevő része – az ő kalandjai. Az első évben Pound még csak half a Pound a londoni diáknak, és a teleobjektív csak olykor-olykor van tele, inkább ürül, semmint telik.

Az *Olasz vendéglő* Burinyija, egy Ung megyei főispán unokája, ezer és ezer kilométerre a szülőföldtől személtapáttal a kezében zsirt vakar egy külvárosi étkezde padlójáról. Egy öreg angol megpróbálja megosztani vele az emlékeit, ezek az emlékek azonban idegenek, érdektelenek. A *Kis szerep* beugró színésze a körmét rágja, és közben belesül kétsoros szerepébe. A *Hádesz öblén* menekültjei egy kávéházban „osztognak a légüres téren”, és röhögve idézgetik sivár öngazolásukat: az ötvenes évek sematikus verseit.

A kötet utolsó írásaiban előrevetődik a jövő (a beilleszkedés utáni jövő) baljós árnyéka is. A *Lilában* rezignált magánya, amelyben egy öregasszony Schumann-dalokat énekel Alicante fölött, mint mondja, „a nőgrádvérőcei dombokon”. Az idős író tündérmeséket ír, Cukor Adorján egy észak-olaszországi tó partján nyárspolgári idillben éli „a maga nyugodt kis életét”, az *Útban Kijev felé* hőse pedig felfedezi, hogy mindenütt idegen.

Sárközi fanyar fintorral veszi szemügyre a világot. Csipesszel emeli lupéja alá a szánalmasnál szánalmasabb emberi sorsokat. Mintha torkig lenne nemcsak Bizánccal: a világgal! A látszat csal azonban: írónk prózája színes, érzékletes. Akár egy olasz vendéglőben, úgy kavarnak az illatok, az ízek ezeken az oldalakon. Mint minden bonviván, Sárközi kedveli a groteszk helyzeteket. Nem idegenkedik a couleur locale-től: hőseinek majdnem minden esetben komikus, csetlő-botló neve van.

Az élet szeretete azonban nem teszi fecsegővé. Írásain tanítani lehetne a diszkrét, gyors finálék művészetét, a frappáns befejezéseket. Az *Óriás csizmák tipornak* kisfiúja így látja a felszabadulást: „Nagy hó esett. Varjak röpködtek a tar fasor fölött. Délután négykor tünt fel az első orosz katona. Piros buzalokat fektetett a hóra, öreg volt, szomorú és sovány. Ócska darócköpenye a csizmájáig ért. Dzsídájával talán ő döfte le Petőfit”.

Értekes válogatást tartunk hát a kezünkben. Kár, hogy ez a könyvet is kikezdték az emigráns könyvkiadás rákfenéi: a tömérdek nyomdai hiba, a gondos lektorálás hiánya, a szerkesztés és a válogatás kisebb-nagyobb melléfogásai. Távol természetes közegétől, önmagára utalva, nehezen tudja elkerülni ezeket a buktatókat az ember. Egy könyv konfekciója azonban profi munka: nem nélkülözheti a szakembereket.

Az 1956-os nemzedék prózáiról elhallgattak, mint Márton László, nyelvet váltottak, mint Halász György, vagy új kifejezési formákat találtak maguknak, mint Nagy Pál, és a párizsi műhelyesek. A légüres tere nem könnyű benépesíteni. Sárközi Mátvás kisprózája azonban, szerencsénkre, megszületett. Pontos látélet és színvonalas irodalom.

Hazai kritikákban zárójelben meg szokta jelölni a kiadót a recenzor. Ettől a gyakorlattól nyugodtan eltekinthetünk Nyugaton. Akárhogyan is nevezze a gyereket, az író önmaga terjesztője és kiadója, saját zsebéből fizeti a nyomdát és a postai költségeket. Sárközi Mátyás szellemesen *Febér Hollónak* nevezi „kiadóját”, az amerikai *Nagy Károly* új könyvén pedig *Corvin* a képzeletbeli mecénás fedőneve.

Kemény kötésű vagy illusztrált könyv érthető módon fehér holló Nyugaton. Néhány elszánt dilettáns kivül senki sem fizeti ki a műbőr kötetést vagy a meritett arany betűket. A nyugati magyar irodalom kiadványai többnyire egyszerű, funkcionális füzetek. Ha félezer példányuk eljut a címzettekhez, ha megkapják őket a hazai és a nyugati könyvtárak, folyóiratok, pályatársak és szakemberek, akkor végeredményben nem volt hiábavaló az áldozat.

Ami Nagy Károly új könyvét, a *Szigetmagyarság és szolidaritást* illeti, semmi esetre. A Rutgers-egyetemen tanító író valamennyi megnyilatkozása – tett. „A tett forgácsai” – mondtuk róla 1984-ben. A meggyőződés, a cselekvés hathatós segédeszközei.

Az előszóban *Csoóri Sándor* a nyugati magyarság feladatairól beszél, arról, hogy az emigráció küldetés: a magyarság új körülmények között, új eszközökkel való szolgálata.

A könyv maga tíz írást tartalmaz, közöttük két angol nyelvű újságcikk fénymásolatát, és Nagy Károly válaszait egy ifjúsági lap kérdéseire. Valamennyinek közös ihletője a magyarság (az óhaza, az utódállamok és a nagyvilág magyarsága) sorsáért érzett felelősség, a népünket féltő aggodalom.

A sornyító *Emlékezni és őrizni* lírai vallomása az amerikai *Itt-Ott* tanulmányi napjain került felolvasásra 1986 nyarán, a címadó *Szigetmagyarság és szolidaritás* 1987-ben. Svájcban, egy kongresszus vitaindító előadásaként. Más írások magyarországi anyanyelvi konferenciákon hangzottak el, vagyis Nagy Károly azok közé a bátor emberek közé tartozik, akik felhagytak a pusztába kiáltók hálátlan szerepével, és ott emelik fel szavukat, ahol annak visszhangja, hatása, sőt néha eredménye van.

Egy szó mint száz, ez az amerikai magyar tanár patrióta a javából, a szó nemes értelmében hazafi. Nem kerget kimérákat, gyakorlati ember, ám rendíthetetlen benne a hit, a bizalom. Pedagógus, és – mint azt Csoóri is megállapítja – igazi nevelő nem lehet kishitű.

Könnyű lenne most utólag a szemére vetni, hogy könyve olyan változásokért pereskedik, amelyek részben már megvalósultak, mióta nálunk is felgyorsult a történelem. Eredményeinkben minden valószínűség szerint Nagy Károly kitartó munkálkodásának is része van.

A recenzor abban is reménykedik, hogy a demokratikus reformokat sürgető író nem befogadó hazája mintájára képzelet el Magyarországon a demokráciát. Nagy Károly hite ugyanis néha már-már gyerekes naivitásba csap át. *Bibó István* nyugati megismertetéséről szólva például abban reménykedik, hogy a világ nagy népei, vagy legalábbis legjobbjai, „reményteli örömmel jönnek majd rá arra, hogy Bibó az ő szövetségeseik”. Úgy érzem, helyesebb lenne azon tünődni, hogy a nagy népek szellemi életében miért idegenek és ellenszenvesek a mi harmadikutas el-képzeléseink.

Ezek a megjegyzések azonban akadékoskodásnak tűnhetnek Nagy Károly kitűnő meglátásai és hasznos javaslatai között. Tőle származik a meghatározás: a nyugati és a magyarországi magyarok czentúl küzdőtársak, egyenjogú együttműködők kell legyenek valamennyi hazai és külföldi fórumon. Többek között neki köszönhető, ha a merev elzárkózás hívei háttérbe szorultak otthon és az emigrációban egyaránt.

Nagy Károly elismeri, hogy széthullóban van az országon kívül élő ötmilliónyi magyarság. Védekezésül a szellemi haza, a kulturális nemzet fogalmait alapállását állítja példaként a szigetek magyarsága elé. Bizik benne, hogy határokon, óccánokon át, ellenséges vagy közömbös államhatalmak feje fölött kezdet fog nyújtani egymásnak egy új nemzedék. Így – mondja – kevesebben is jobban, hatásosabban működhetünk.

Érdemes felfigyelnünk a *Szigetmagyarság* néhány apró, de fontos, gyakorlati javaslatára is. Ilyen például egy havonta megjelenő folyóirat terve, amely az országon kívül született magyar írásokból közölne rendszeresen digestszerű válogatást, úgy, mint a maga területén teszi honi tallózónk, a *Látóhatár*. Szinte hihetetlen, hogy a közös munkálkodásnak ezt a létfontosságú eszközt a magyar szellemi életnek sem otthon, sem külföldön nem sikerült még létrehoznia.

Előszavában Csoóri Sándor joggal említi meg, hogy a Nagy Károly gondolataihoz való hozzászólások jelentős része inkább a szerzőnek szánt baráti ölelés, ünnepélyes gesztus, semmint gondolatokat mozgató kritika. Az ismertetésen kívül ez az utóbbi is a jelen recenzió célkitűzése közé tartozik.

Vidéken írni?!

Fintorokat látok, ajkbiggyesztést, megvetést sugárzó összekacsintásokat, gúnymosolyt az arcokon.

Kicsoda, ki lehet az, aki ilyesmire vállalkozik?

Manapság, amikor a központosított irodalmi berekben oly nagy a túlekedés...!

Csúnyán megfogalmazva: amikor a tűznél is fázhatnak!

Őrült netán? Talán megszállott? Esetleg dilettáns?

Valószínű, hogy mindhárom egyszerre...

Igen, egy kicsit örült, egy kicsit megszállott, egy kicsit dilettáns vagyok – már ami a helyezkedést illeti.

És – ezeken kívül – elsősorban a naiv.

Naivan hiszem, hogy jobbító szándékkal írt novelláimmal megváltom a világot.

Hogy épp én fogom megváltani.

Vidékről!

Miért is ne?!

Persze, ehhez az kell, hogy közöljék őket...

Fióknovellákkal még senki sem váltotta meg a világot.

Szülővárosomban, ahol élek, nem létezik irodalmi légkör.

Nincs irodalmi kör, lap, folyóirat, kiadó.

Műveimet utaztatom.

Reménykedve lesem a postást.

Hátha...

Egy „háthára” tettem volna fel az életem?

Nincs hátha!

Nincs kétség!

Csak bizonyosság lehet: amit csinállok – jó!

Szükség van rá!

Kell!

Kell?

Vagy legalább is kelleni fog.

Egyszer.

Valaha.

Később.

Később?

Én nem később akarom megváltani a világot, hanem most!

A világnak is most rögtön, azonnal van szüksége rá!

Hát nem értik?!

Nem mindig értik!

Mit akar?

Hány éves?

Ráér még!

Hiszen olyan fiatal!
Mit mondjak?
Nem óhajtok tovább fiatal írónak lenni!
Ha rámnéznek, láthatják, legalább ezen óhajom teljesülően van!
Vidéki paprikajancsi!
Mit ugrál?
Mit ugrálsz ott vidéken? – kérdik tanácsadóim.
Költözz a fővárosba!
Ki hallott még ilyet? Mucsáról irodalmat csinálni?
Losoncra irodalmat csinálni?
Nincs esélyed!
Nincs? Pedig volt rá példa!
Magad mondtad, hogy a városban, ahol élsz, nem ismernek.
Hol beatzenésznek hol hölgyfodrásznak néznek. Írónak azonban sohasem.
Nem baj, ha nem ismernek.
Az a fő, hogy én behatóan ismerem őket.
Tudok róluk mindent.
Mint éltek, s mint kellett volna élniük.
Levonhatom a tanulságot.
Ahány ember, annyi vázlat.
Hogyan hagyhatnám itt kétlábon járó novelláimat?
Úgy érzem, csak itt van esélyem.
Lári-fári!
A vidéki-íróság átmeneti állapot.
Odafenn – az irodalmi centrumban – kell befutni.
Azután – amikor már neved van – visszavonulhatsz vidékre.
Akkor már senkit sem zavar, senkit sem bánt, ha elásod magad. Pardon, bezárkózol elefántcsonttoronyodba.
Előbb meg kell születni, temetkezni csak azután lehet.
De hiszen én már megszülettem, én már vagyok!
Azt te csak képzeled!
Mások másképp látják!
Bizonyítottam!
Neked minden egyes alkalommal újból kell bizonyítanod!
Ezt jól véd a fejedben!
Vidéki vagy!
És magad sem akarsz ezen az állapoton változtatni!
És magam sem akarok ezen az állapoton változtatni!
Úgy ke! neked!
Szántszándékkal véglegesíted az átmeneti állapotot!
Szántszándékkal véglegesítem az átmeneti állapotot!
Menthetetlen vagy!
Hála istennek, hogy menthetetlen vagyok!
Akinek nincs sikere, nincs hite!
Ezt így még nem hallottam!
Hát most hallod!
Siker?! Hírnév?
Késik...
De nem maradhat el!
Az nem lehet!
Egyszer...

Egyszer? Nem azt mondtad, hogy te most akarsz megjavítani a világot?

De...

Vidékről?

Vidékről!

Azt ugyan lesheted, hogy befogadjon az irodalom.

Lesem is! Tulajdonképpen csak azt lesem... De bírom cérnával!

Mert a gondolatnál nem az számít, hol fogalmazták meg, vonaton, repülőgépen, fővárosi szerkesztőség szobájában, vagy vidéken, hanem az, hogy érvényes-e az üzenet, amit közvetít.

Hiszem, hogy érvényes!

S nem csak egyes vidékek számára az!

Az üzenetet vivő gondolat szárnyalni szeretne, nem ismer határokat.

Az üzenetnek célba kell érnie, célba kell találnia.

Éppen ezért – centralizált irodalom – édes mostohám! – ölelj magadhoz!

Ne siránkozz!

Mű beszél, vidéki író ugat!

Így igaz! De akkor a kultúrpolitikáról és a nemzetiségi létről még nem beszéltem!

A losonci szerző 1988. október 28-án olvasta fel írását, az Üzenet a ... mának című Palócföld-est keretében, Salgótarjánban.

Köteles Pál: Magyar világ Amerikában III.

KÜTYAVILÁG

Vannak olyan amerikai kutyatenyésztők, akik nehéz pénzeket keresnek azáltal, hogy beszerzik a világ legjobb kutyai vadékait, s törzskönyvezve adják tovább. Ez a kutyadivat sokak számára igen jól kamatozik. Ám akad olyan ebnevelde is, amelynek a tulajdonosa inkább mókás kedvtelésből tartja fenn a három-négy anyás farmot: semmint igazi nyereségvágyból. Egy ilyen magyar pulitenyésztetet én is meglátogattam.

A kutyaozóda tulajdonosa korábban a pedagóguspályán szerzett érdekeket, s csak miután nyugdíjazták s vidékre vonult vissza, akkor adta fejét a puliszaporításra. Előbb még ráfizetett a dologra, mert nem volt törzskönyvezett állománya, de, hogy hazulról hozott kant és szukat: neki látott a „komoly munkának”.

Csak egy bökkenő volt. Az első hazai puli nem akart érteni angolul, s emiatt a kölykök – s tovább az utódok – is a „magyar környezetben” nőttek fel. A kutyákat ugyanis csak „serdülőkorban” adta tovább a gazda, amikor már mindent tudtak, amit egy jó magyar pulinak tudnia kell. Akkor viszont elég rendhagyó módon. A növendékkutyákkal egy magyar nyelvű „parancsszótárt” is adott. „Eridj, fekdj, leülni”, ...összesen tizenöt vezényszóval. Amit a kutyák pontosan megfogadtak, épp csak az angol anyanyelvű új tulajdonosoknak esett nehezükre magyarul parancsolgatni.

– Márpedig ezek süketek az angol szóra... – magyarázta a vevőnek. – Ezek ősmagyar pulik!

– Akkor hát nincs más választás, a puli kedvéért meg kell tanulni magyarul: „Na, gyere Cimborá!”

(Hétfő, szeptember 17.) Mi a magyarázata a Magyar Baráti Közösségmozgalom páratlan gyors térnyerésének, s ezzel összefüggésben az Itt-Ott konferenciák sikerének? Nem ok nélkül vélhető úgy, hogy mindenekelőtt a csömör, amelyet az önmagát szemlélő amerikai magyarság érezhetett. Hiszen való igaz, hogy 1920-tól ide csupa egymással szemben álló csoportok érkeztek. Jöttek JÁSZIÉk, ki tudná megmondani, hányféle véleménnyel, bittel, megoldási kísérlettel. Aztán érkeztek a háború szele elől menekülők, még korábban ECKHART TIBOR és köre: majd a háborúból futók, a német megszállás elől emigrálók, a szovjet hadseregtől menekülők... Következtek RÁKOSI szálamitaktikájának vándorbotosai, az egypártrendszertől rettegők és végül '56. drámájának áldozatai. Valaki korszakolta a politikai okokból menekülők hullámait, s úgy találta, hogy 1919–20-tól hét hullámban torlódtak Nyugat felé az itthoniak. Mindenki mindenkinek ellensége volt s lett. Ettől kaptak csömört az ötvenhatosok legjobbjai, s lét-

rehozták az MBK-t és az Itt-Ott-találkozókat. „Nem vagyunk politikai szervezet. Felekezeteiktől is függetlenedtünk, de valláserkölcsei alapon állunk. A magyar népi hagyományok ápolását fővállaltuk anélkül, hogy a magas kultúráról megfélemedtünk volna. Magyarok akarunk maradni, s jó amerikai polgárok akarunk lenni. A magyar értékeket nemcsak a magunk számára kívánjuk megtartani, de lehetőség szerint a nem magyaroknak is juttatunk belőle...” Ennyi a titok. Röviden talán azt is mondhatnánk, hogy út a céltalanság állapotából és az örökös tagadásból az értelmes élet lehetőségéig.

[. . .]

(Csütörtök, szeptember 20. I.) Tudatosan kellene fejlesztenünk magunkban az igényt, hogy néha kívülről, az idegen szemével is képesek legyünk önmagunkat szemlélni. Ha nem teszünk szert erre a képességre, rossz beidégződések lehetnek úrrá rajtunk. Ha erényeinket és hibáinkat elmulasztjuk a realitások összefüggéseiben vizsgálni, akkor önszemléletünk mércéje végzetesen elromolhat. A gond – s az igény – azzal kapcsolatban fogalmazódik újra, hogy orvos mutatja azt a nemzetközi statisztikát, amely aszerint rangsorolja az országokat, hogy mennyi az egy főre jutó ital/fogyasztás, illetve milyen mérvű a dohányzás. A nemzetek negatív rangosorolásában élen lobogtatjuk az önpusztítás fekete zászlaját. Itálban „világharmadikok”, dohányzásban pedig ötödikek vagyunk. Ilyen mérvű biológiai-lelki önmombolás már elég ahhoz, hogy a közösség, a nép is táppénzen érezze magát, hogy például az idegrendszeri károsodást ne csak kivételként kelljen számon tartani.

Furcsa, hogy Magyarországon, ahol a hírközlés állami kézben van, tízedannyi hírverés sincs az italozás, a dohányzás – e két legsúlyosabb népbetegség – visszaszorításáért, mint az Egyesült Államokban, vagy Kanadában. Kint már a serdülőlány is tudja, hogy majdani magzatának egészsége az ő életmódjától is függ. Az állam semmilyen áldozatot nem sokall azért, hogy a jövő nemzedék egészséges legyen. Szóval nézzük a statisztikákat, és bizony úgy van, hogy nem ártana magunkat másokkal gyakrabban összevetni. Ilyen dolgokban is!

[. . .]

(Péntek, szeptember 21.) Hazai ember számára alig-alig följogható a küzdelem, amelyet a kinti anyák némelyike – a nagyobbik része? csak egyik-másik? – folytat azért, hogy gyermekét megtartsa magyarnak. Fiatal mamák tíz-húsz-harminc kilométerről viszik el óvodáskorú kicsinyeiket a gyermeknevelésben tapasztaltabb barátnőikhez, hogy együtt tanulják a mondókákat, magyar népdalokat. Ezek egy részét. Néha maguk is beállnak játszani. Egész kis színpadai jelenetet kerekítenek némelyik mondókából. („Ez elment vadászni – mutat a legmagasabb mamára az „óvó néni” – ez meglötte –; ez hazavitte –; ez megsütötte – hogy aztán egy kis fruskára mutasson, a legrosszabb étvágyúra: – ez az icipici mind megette...).

Gyermekdalt, magyar népdalt tanulnak, néha kétségbeesett erőfeszítéssel, mert a könyv elrongyolódik, a hanglemez eltörik, a magnószalag már szakadozik. De azért énekelnek s játszanak makacson, picinyke reménnyel is eltelve, hogy az együtténeklés nem múlik el nyomtalanul a gyermeki lélekből. „Büjj, büjj zöld ág, zöld levelecske / Nyitva va az aranykapu, csak büjjetek rajta...”

Van aki jól büjji át az aranykapun, van aki csak tétován, de bizonynal

sokan átjutnak rajta, hogy aztán később örömeiket leljék a magyar népdalokban, a magyar szóban és zenében: Petőfiben, Kodályban, a lélekápolásban, amely nemcsak a hazaiak kiváltsága. Nekünk legfőképp a kötelességteljesítésben van kiváltságunk, hogy magunk hasznára, s az ő örömeikre minél többet tegyünk azért, hogy megmaradhassanak annak, aminek születtek...

A FAL..

A falon feliratok, aforizmák, versikék, rajzok. Egyszer valaki széles jókedvében néhány pohár bor elfogyasztása után felírta a „borpince” falára az első mondatot. Akkor még egy picinyke neheztelés lett a maszatolás bére. Azóta minden magyar személyiség aki elvetődik a Csendes-óceán partjára és sikerül „belasszózni”, falon hagyja a névjegyet.

– Az ember csak ránéz a falra – érzékenyül el a pincebár tulajdonosa –, s együtt érzi magát a többiekkel. Pest, Pozsony, Kolozsvár, Újvidék, London. . .

Kaliforniai fehér borral kínál.

– Néha eszembe jut, mi lenne, ha azokat, akik erre a falra írtak, egyszer csak egybetrombitálná a magyarok angyala, hogy egy napon hallhasuk valamennyiüket. Ők még a legnehezebben kimondhatót is tudják.

– Épp csak nem értenék egymást. Ez a felirat például kínai. . .

– Az is magyarul van, csakhogy kínai írással, egy Tajvanon tanító magyar szerzetes emléksorai.

– Magyar Tajvanon? – csodálkozik valaki.

– Amikor itt járt, jobban szomjazott a magyar szóra, mint a boromra. Néha idejön beszélgetni, máskor Pekingbe, ahol pestiek tanítanak ugyan csak magyar történelmet, irodalmat. S azt mondja, ha Pekingben kezdet fognak a magyarok, akkor jelképesen a Földet ölelik át: a legnyugatibb vártán a tájpeji professzor, a legkeletibben a Pekingben tanító pesti tanár. Na, még egy pohárával, aztán írj te is valamit. . .

(Hétfő, szeptember 24.). *A szórványlét a paradoxonok panoptikuma is. Hadd említek közülük egyet. A szélsőbalos újságíró miután megunta a hazai „mellőzöttséget”, elhatározta, hogy kint próbál szerencsét. Persze nem szélsőjobboldaliként. Ő az, aki egy-két társával egyetemben mindig elefántot csinál a bolhából. „Helyzetmagyarázatra” minden lapszámban sort kerít. Ezeket az írásokat csak kevesen olvassák jó lélekkel, sokan tiltakoznak is ellenük. Nyolcvannégy nyarán például egy demokratikus szellemű lapban – s ez a paradoxia – olyan fiatal tollforgató lépett sorompóba, aki nem sokkal azelőtt maradt kinn. A fiatalember itthon szinte engesztelhetetlen bírálója volt a rendszernek. Nem akarom hosszúra nyújtani a téstát: ettől a friss emigránstól kapott leckét a szélsőbal és a szélsőjobb között tántorgó: újságírói etikából, kulturált újságírásból... És hadd tegyem hozzá, mert tisztességtelen lenne elhallgatni: a fiatal költő lényegében védelmére kelt a megtagadott társadalmi rendszernek.*

Egy politikai rendszer nem attól áll vagy bukik, hogy mit írnak róla, ám ezúttal úgy esett, hogy az etikai elmélkedés – meglehetően, akaratlan – a tényeknek szolgáltatott igazságot. Ezzel pedig halomra dőlt egy csomó álság, hazugság, képzelgés. Szóval valaki elment, mert nem tudott meg-

békélni a hazai viszonyokkal, s kint bizonyos vitákban nem tebet más, mint elfogulatlanul védi a mai magyarországi rendszerből mindazt, ami emberséges, és elmarasztalja azt, ami korhatag.

[...]

(Csütörtök, szeptember 27.) Az erdők ellen szerte a világon engesztelhetetlenül támad a civilizációs ártalom: az autók kipufogó gáza, gyárak füstlerakódása. Az ólom s nem tudom még miféle ártalom lassan legyőzi a természetet. Kanada ilyen szempontból kivételezett helyzetben van. Nem pusztán azért, mert a kontinensnyi országnak nem egy Magyarország nagyságú erdőrengetege a szó legszorosabb értelmében érintetlen. „A természeti adottságok azonban aligha lettek volna elegendőek a jelenlegi állapot megtartásához – magyarázza az egyetemi szakember. – Itt, nálunk maguk teremtették meg azt a tudományt, amelyet erdőgazdálkodás névvel szokás jelölni. A soproniak – teszi hozzá kis idő múltán, s kissé kivár, mert nem biztos benne, hogy tudom, mire utal... Elámulok ettől a közléstől. Mert azt tudtam, hogy számtalan magyar szakember dolgozik a kanadai erdőkben s főleg erdőkért, de hogy a nyugatra vándorolt soproni egyetem szakembereinek – s egyokri diákjainak – munkálkodását ilyen magasra taksálja a tudomány, arra nem számítottam. S ime mégis.

Otthon nyilván bosszú évekig alig lehetett pótolni a nagy tudományos érvágást. Am a hazai veszteség itt nyereségre fordult. Olcsó bölcselkedés volna azt mondani, hogy ezek szerint nincsenek abszolút veszteségek. Inkább azt kellene vizsgálni: vajon veszteségeinkkel mennyit gazdagodott a világ? És ráadásul, hogy e világgyarapodásból mennyit fogadtunk vissza a magunk hasznára? Hogy eleget-e?

[...]

KÉRDEZZ! FELELEK!

Az előadás iránt szakadatlanul nagy az érdeklődés. Nemcsak a középkorúak vannak jelen, itt szorongnak a teremben az idősebbek is. Néhány fiatal család teljes létszámmal tisztelt meg: a gyermeket is hozták, akik a tőlük telhető fegyelemmel szenvedik végig az elmélkedést sorsproblémákról, sőt még a második forduló vitáját is. Talán a várható házi sütemények reményében. Hiszen a trakta szinte mindenütt velejárja az effajta összejöveteleknek.

Az előadás végeztével kinek-kinek van egy jó szava a lurkókhoz, kislányokhoz.

– Aztán te mi leszel, ha megnősz? – teszi föl a csöppet se eredeti, de eléggé ősi kérdést az egyik felnőtt a kék szemű, göndör hajú, angyali szépségű lánykának.

– Mama leszek – válaszolja a gyerek általános derültség közepette, s hogy inyére van a válasz az egybesereglett felnőtteknek, abból is megítélhető, hogy egy-két kitüntető pusztit is kap a gyermek.

– És lesznek gyermekeid is? – mosolyog a bajusza alatt az idős orvos.

– Persze – vágja rá határozottan a kislány –, két fiú, két lány, összesen négyen.

Ez még inkább tetszik a falatozóknak.

– És megtanítod őket magyarul is?

- Nem - vágja rá határozottan a gyermek.
- De hát miért? - kérdezi szégyenkezve a mama.
- Mert az én gyermekeim magyarnak születnek - válaszolja a világ legtermészetesebb hangján, s bekap egy pozsonyi kiflit.

(Hétfő, október 1.) *Magyar ember számára. Amerika nyugati partja már Óperencián túli világ. Európától akkora a távolság, hogy a magmfajtájú azt gondolná: oda még véletlenül se vetődik el egyetlen hazánkfia se. Hogy nem így van, arra jó példát szolgáltat éppen Portland, s Oregon állam, ahol szép számmal állapodtak meg magyarok, s a mezőgazdaságban, az iparban s oktatásban egyaránt dolgoznak. Azt talán már fölösleges is leírni, hogy sehol nem hoznak székelyt se az országra, se a nemzetre. Ellenkezőleg. Hírük mindenütt jó, s ezzel öregbítik a mieinket is. A távolságok pedig már nem számítanak, hiszen néhány órai út után már bárki a keleti parton lehet - épp csak pénz kell hozzá, ami itt sem a bokorban terem. Hogy mennyire így van, arra jó példa a jeles egyetemi tanár esete, aki nyáron nem azért autózta be az országot nyugattól keletig s vissza, mert túlságosan kedveli a természetet s a vezetést, hanem mert egész családja számára már nem tudná előteremteni a repülőút költségeit. Így aztán Volkswagen mikrobuszszal töfög egyik parttól a másikig.*

Egyébként pedig, ha már autókról esik szó, hadd említsem meg: Portlandban a gyérebber hangzó magyar szó ellenére is otthonosabban érezheti magát az ember, mint sokfelé az államokban. Hogy miért? Pusztán amiatt, mert a nagyváros utcáin Ikoruszok robognak keresztbe-kasba. S ha az ember föl száll rájuk, mindjárt otthon érezheti magát. Azazhogy majdnem otthon. mert hogy kinn egyetlen Ikaruszon sem láttam késsel szétszabdalt ülésbuzatokat.

[...]

(Szerda, október 3.) *Michigan állam immár majdnem évszázada egyik legfontosabb letelepedési helye a magyaroknak. A hivatalos statisztikák szerint lakosainak nem kevesebb mint 7,1 százaléka magyarnak vallja magát, ez pedig azt jelenti, hogy mintegy 127 ezer michigani ragaszkodik magyarságához, még ha egy részük a magyart már nem, vagy csak rosszul beszéli. Túlnyomó részük Detroitban lakik. Ha nem lenne megmásíthatatlan az útitervem, szívesen maradnék a városban néhány napot, hogy a mai és néhai magyarok nyomába eredjem. De erre sajnos nincs mód. Meg kell elégednem azzal, hogy a vendéglátó bölgy végigkocsikázik velem a magyar negyeden, s mutatja, melyik a magyar üzlet, a magyar pék, s hozzáteszi: neki az esik jól, ha valamilyen otthonról származó portékára fölbivhatja az „igazi” amerikaiak figyelmét. S erre az ingyen követségre szívesen pazarol időt s energiát, mert a jó áru - s ezt most ballom először - nemcsak az otthoniak jó hírét öregbíti. „A magunk tisztességét is növeljük, ha azt mondhatjuk s főleg bizonyíthatjuk, hogy a magyar lekvárnál nincs külön, hogy a Hertz szalámi fogalom, hogy a csabai a világ legjobb kolbásza, hogy az otthoni levestésztához nincs fogható... Csupa apróság ez, de nekünk fontos. Azt is érezzük az ingyenreklámozás közben, hogy egyik vagyunk az otthoniakkal, s amíg ez így van, addig nem idegenedünk el végleg se a hazától, se egymástól.”*

[...]

(Kedd, október 9.) *Cleveland a legsűrűbb magyar központ, még ha New York meg is előzi lélekszámban. igaz, csak kevéssel, hiszen az 1980-as*

statisztikák szerint is Ohio mindjárt New York állam után következik, a második helyen. Nyolcvanban még mindig 243 232 idevaló polgár vallotta magát magyarnak, illetve a magyar etnikumhoz tartozónak. Nagy részük Clevelandban él vagy közvetlen környékén. S ha valahol, hát az amerikai Debrecenben valóban mindenütt magyar emlékekbe lehet botlani. A nagykönyvtárban Petőfi szobra előtt gyakran megállnak a magyarok és nem magyarok, hogy főhajtással adózzanak a költő nagysága előtt, máskor éppenséggel, hogy kicseréljék a nemzetiszín szalaggal díszített babérkoszorút. Tóth András Wade Parkban lévő Kossuth-szobra is sok látogatót vonz. Még többeket aggaszt, hogy a szobor restaurálására csak nehezen gyűlik a pénz. Amikor 1902-ben, szeptember 28-án Kossuth clevelandi látogatásának ötvenedik évfordulóján fölállították a szobrot, az avatásra 60 ezer ember tisztelgett Kossuth emléke előtt, közöttük 16 ezer magyar. Annak számontartása, hogy 44 ezer „idegen” is szükségesnek tartotta az emlékezést, épp annyira fontos, mint hogy ott szorongtak azok a magyarok, akik a gyűjtővre annak idején az írták: „Gyűjtsük össze tehát fillérjeinket s emeljünk szobrot Kossuthnak, ércből imádságoskönyvet, hogy honszerelmet, hitet, reményt olvashassanak belőle kicsinyek és nagyok. Adjunk példát, mi a magyar hazától ideszakadt, de itt is hű gyermekei az édesanyának – az egész magyar nemzetnek.”

[...]

JÖVŐ

Egy nemzet, amelyik csak a mával törődik s a múlttal és a jövővel mit sem gondol – elveszett. A jövőért, amely múltra s jelenre egyaránt épül, épp úgy szükséges munkálkodni, mint a mindennapi megélhetésen. A „világ” holnapi vezetőivel is már most kapcsolatot kell teremteni. Ők azok, akik „ma az egyetemek Political Science, History és Business fakultásain tanulnak vagy tanítanak – írja az egyik kiadvány. – Hány idegen nyelvű magyar forrásmunka áll rendelkezésükre?... Állítsuk össze ennek a kevésnek is a listáját. Nézzük át őket, vajon hasznosak-e számunkra nemzetpolitikai szempontból; tárgyilagosak-e adataik, magyarázataik? Ha emóciókra és romantikus vágyálmokra építette művét a szerző, több kárt okoz, mint hasznot. A fiatal tudós, ellenőrizhető adatokat, logikus megoldásokat s praktikus kompromisszumokat keres. Minden más megközelítés csak lekicsinylő megvetéssel találkozik... Keresd a baráti kapcsolatok lehetőségét. Ha egy hallgató vagy tanár barátságos irántad, a magyarsággal lesz barátságos.”

„Amiben ma hiány van: az a helyzet s a feladatok felismerése, a megoldás megfogalmazása és végrehajtása.”

A feladat: „Minisztériumok, paramenti, közegyetemi központi és szak-, továbbá szerkesztőségi könyvtárak ellátása idegen nyelvű, magyar érdekeknek megfelelő szak- és felvilágosító könyvekkel...”

[...]

MÉRLEG

„Barátunk kevés van – olvasható egy cserkészkiadványban –, ellenségünk annál több. A magyarság elleni tényferdítések könyvtárakat töltenek meg. Gyűjtsük össze a magyarságra káros könyveknek, folyóiratok-

nak jegyzékét. Az eredményt a központba juttassuk el... Munkaterületünk minden könyvtár, de különösen az egyetemi és városi. Természetesen a pozitív hangú könyveket is felkutatjuk, s azok jegyzékét is publikáljuk. Ezeket vedd és terjeszd, ajándékozd más nyelvű barátainknak, s főként könyvtáraknak...

A sajtófigyelés is fontos. A rendszeres magyarellenes sajtóval az alant vázolt módon bánjunk: 1. Kérj helyreigazítást az általaad közölt adatok s forrásmunkák alapján; 2. Szervezz levélírási akciót; 3. Szervezz levélírási akciót a lap hirdetőihez. A magyarsággal barátságos érzületű cikkírókat figyeljük legszorosabban: 1. Írjunk egyéni s közösségi köszönőleveleket; 2. Hívjuk meg őket reprezentációs eseményeinkre díszvendégnek s foglalkozzunk velük; 3. Magyartárgyú, angol nyelvű könyveket ajándékozzunk nekik. Dísz tárgyak, lemezek, népművészeti tárgyak örömet okoznak mindenkinek; 4. Igyekezzünk társadalmi síkon is barátságba kerülni író, újságíró, rádió- és tv-riporter, programszerkesztő barátainkkal; 5. Emlékezzünk meg barátainkról rendezvényeinken és sajtónkban, hogy minél szélesebb körben ismerjék meg őket."

Nem tudom, személy szerint ki írhatta ezeket a sorokat. Azt még kevésbé, hogy a gyakorlatban miként érvényesülnek az elvek, de a program szívet melegítő.

[...]

A TITOK

Az amerikai magyaroknak legendásan jó a híruk. Szorgalmuk, kitartásuk, megbízhatóságuk már a század elején is közmondásos volt, s azóta ez a vélekedés nem csökkent, hanem növekedett. Sokan sokféleképpen értékelik az okokat, amelyek a kedvező megítélést eredményezték. Talán azzal kezdődött a kedvező tapasztalás, hogy a kitántorgók nem engedhették meg maguknak, hogy válogassanak a munkalehetőségekben, s bármit elvégeztek. Minden föl vállalt munkát „kivagyiságból” is a legjobban csinálták. A „vagyok olyan legény, mint te” – magatartás jellemzője volt szinte minden kétkézi munkásnak. A magyarok jó hírének oka azonban szociológiailag még mindig megfogalmazhatatlan.

Egy ízben föltették az ezzel kapcsolatos kérdést *Kármán Tódornak* is, a „hangsebességen felüli repülés atyjának”. Az ő híre-neve legalább akkora kinn, mint a *Teller Edéc*, *Wigner Jenőé*, vagy *Szilárd Leóé*. Hiszen a pasadenai California Institute of Technology igazgatójaként, vezetőjeként, oroszlánrésze volt az amerikai repülőgépipar fejlesztésében, túl ezen a rakéták hajtóanyagának kikísérletezésében. Nem hiába kapta meg a legmagasabb amerikai tudományos kitüntetést, a First National Medal of Science-t.

Amikor Kármánt újra meg újra faggatták a magyarok sikerének titkairól, egy ízben azt válaszolta:

– Mi olyanok vagyunk, hogy ha valaki előttünk lép be a forgóajtóba, mi előtte lépünk ki. Ilyesféle a titkunk.

[...]

(Csütörtök, október 18.) *A szórványban élők nagy tömegei – kevés kivétellel – örülnek Magyarország sikereinek, azt a nemzet eredményének is tekintik. Az itthoni gazdasági-társadalmi reformok kibontakozását már-már szívszorongva figyelik. Kivülről azonban néha pontosabban*

látják, mint az itthon vizsgálódó ember, hogy egy-egy próbálkozást miért kíséri kudarcc. Első helyre kerül az okok közül a nemtörődömség, amely büntetlenül vegetálhat. Hadd említsek ezzel kapcsolatban egy érzékletes példát. New York-i tarózkodásom alatt véletlenül futottam össze olyan magyar szakemberrel, aki már jó ideje keresi a kapcsolatokat a hazai illetékesekkel. Mindhiába. Az illető szerszámgépeket s berendezéseket gyárt nagy világcégeknek. Amit gyárt – mások állítják – mindig újdonság is.

Nos, idebaza sokszor elhangzik, hogy az emberi magatartás (odaadás, lelkiismeretesség mellett), a technológia színvonalán dől el, hogy fel tudunk-e zárkózni az élvonalhoz vagy se?! Ez a gyáros – föltételezem, nem minden érdek nélkül, de tapasztaltam azt is, hogy – a szülőföld iránti kötelességérzetből is fölkínálta az együttműködést. Egyszer-kétszer. S nem történt semmi. Miért? Számunkra nem fontos? De hát akkor miért nem mondjuk meg, hogy kérem, ez minket ezért meg ezért nem érdekel. Ne-tán van jobb ajánlat? Bárha így volna. De csak hallgatunk.

Ki érti ezt?

[...]

(Csütörtök, október 25.) A Kongresszusi Könyvtár impozáns méretű. Majdnem áttekinthetetlen. Am én legfőképp azon illetődöm meg, hogy a különböző polcokon („és ömlesztett állapotban”) mintegy százezer kötet magyar nyelvű kiadvány található. Ennek a százezer kötetnek azonban mindössze egyötödét voltak képesek „elektronikusan” feldolgozni a könyvtárban bevezetett szabályok szerint. Ennyibez juthat hozzá könnyűszerrel a kutató, az olvasó. A négyötöd gyakorlatilag holt anyag, mert sem elegendő munkatárs nincs a számbavételükre, sem hely, ahol méltóan várhatnák az érdeklődést. S mert ezt a bizonyos nyolcezer kötetet nemigen lehet forgatni, így előbb-utóbb be fog bizonyosodni, hogy nincs irántuk érdeklődés; így „selejtezés” lesz a sorsuk. Mint minden könyvé, amely nem képvisel különös éretéket, olyat, mint ama húszer magyar kötet, amely a feldolgozott állományhoz tartozik. Persze a kikölcsönözhető köte-tek-ből se kereshető ki a magyarság arcéle: történelme, művészete, a nép-művészet, a tudományosság fejlődése... S még inkább hiányoznak az angolul írt hungarológiai művek. Sok a foghíj, s ahogy múlnak az évek, egyre több. Részben mert egyes művek elavulnak, mások viszont „meg se írat-tak”. S ez akár népiünk ellen elkövetett bűnnek is felfogható. Már tud-ni-illik a hiány. Mert a nemzetnek nemcsak jelenére kellene gondolnia, hanem holnapjára is. Jövőjére, birére. A nemzetek közötti szellemi ver-senyre is.

MAGYAR MŰHOLD

A szórványmagyarság legjobbjai örökös aggodalommal figyelik a nemzetiségi magyarság sorsának alakulását. Igyekszenek pontosat tudni! A propagandaízű hírverésre semmit nem adnak, mert úgy vélik, hogy az töb-bet árt az ügynek, mint amennyit használ.

– A baj az, hogy folyton védkezésben vagyunk, s képtelenségnek bizo-nyultunk a kezdeményezésre. Talán egyszer-kétszer, ha sikerült...

– Talán egyszer, majd – mondja a többszörös milliomos.

– Mi lesz egyszer – majd? – tágulnak rá a szemek.

– Az emberi természetet kellene korigálni az ember teremtette tuda-mánnyal.

– Ez egy kicsit magas.

- Nemrég olvastam, hogy a jugoszlávok tévéátjátászó állomást építettek, hogy a szlovéniai magyarok jól foghassák a magyar tévé műsorát.
 - Ez sok mindent feledtet – bólogat a bácskai magyar.
 - Én egy magyar műholdról álmodom, amely a pesti tévé műsorát sugározná mindenekelőtt.
 - Ez fölháborító – ugrik fel a néhai apát úr –, méghogy a pestiét.
- A milliomos meg se hallja a tiltakozást.
- Talán még megérem... – mosolyog s a magasba néz.
- [...]

MORÁL

A játékszabályok demokratikusok és megmásíthatatlanok. Vagy egészen távol tartja magát az ember minden kint megtapasztalt jelenségtől – ami valójában képtelenség – vagy rászánja magát a tapasztalatok értelmezésére, minősítésére, ám ez esetben vállalnia kell, hogy a kintiek hazai dolgainkat is megítéljék. Íme egy magnószalagról „kölcsonzott” megjegyzéssorozat:

- Érthetetlen számunkra, hogy miközben Amerikában s másutt már rég rádöbrent a társadalom, hogy a morális értékek eltékozlása nemzetpusztuláshoz vezet, miért nem történik otthon semmi az erkölcsi krízis megfékezésére? Tapasztaljuk, hogy tévében, rádióban a szabadosság apostolai viszik a prímet, s igazában nincsenek is ellenfeleik. Sutba vették a család szentségét. Ki érti ezt?

- Az alkoholizmus és a dohányzás sírba dönti a nemzetet. Egy állam, amelynek szinte korlátlan lehetőségei vannak a jövedelemelosztásban, miért sajnálja a pénzt intenzív propagandára, az álliberálizmus megfékezésére: tévében-rádióban, sajtóban? Miféle badarság például az, hogy a személyes szabadság korlátozását jelentené, ha tizenéves kölyköknek megtiltanák a cigarettázást? Miért nem gondolnak néha a nemzet holnapjára is.

- Nem csodálkoznék rajta, ha a morális értékek semmibevevése, az alkoholizmus és a dohányzás miatt jutna a magyarság a beteg nemzetek sorsára. Vagy máris az?

[...]

(Péntek, november 2.) *Nem bajánál fogva előranciaigált téma szétszórtágunk mai állapota, s a jövő, amely a szorosabb egybetartozást kell kínálja. Minden valamirevaló beszélgetésnek óhatatlanul ez az egyik témája. S ezzel kapcsolatban a párhuzam kapitalizmus és szocializmus között. Nem kell különösebb éleselméjűség abhoz, hogy megállapítsuk: a klasszikus kapitalizmus, mondjuk annak amerikai formája igen magas életszínvonalat biztosít a jól dolgozóknak és törekvőknek. Ám az is igaz, hogy az emberi és gazdasági rizikófaktor is jóval magasabb, mint idebaza. Egyik napról a másikra lecsúszhat az ember a nullapontra, vagy annál is mélyebbre... Na és a szocializmus? Különösen a fiatalok körében van vonzása, „mégha mai formájában inkább csak a lehetőségeket koncentrálja is.” A józan analízis erről a pontról kanyarodik a modellről folyó vitákra, de túl ezen a reformokra, reformkísérletekre és reformelképzelésekre. S ha ma az amerikai magyar fiatalok, a magyar etnikumhoz tartozók jó emlékekkel is térnek baza, akkor ez annak is tulajdonítható, hogy megérik: itthon nem*

csupán arról van szó, hogy a technokrácia valamit kitervelt. „Elképzelhető-e egypártrendszerű társadalomban, hogy a politika ellenére alapvető reformok megvalósíthatók legyenek. Ez teljes képtelenség...” Nincs más esélyünk, mint folyton megújítani magunkat és lehetőségeinket: Gazdaságilag egyre följebb emelkedni, s a társadalmi demokráciát az egyéni szabadságjogok felé tágítani. Talán ez az igazi történelmi esélyünk.”

[...]

(Péntek, november 9.) Mindenütt elismeréssel illetik Magyarországot „nyitott” politikájáért. Csakbát ennek a nyitottságnak sokfajta mellékhatása is van. A gazdaságot nem lehet elkülöníteni a társadalmi mozgástól, kultúrától, hogy csak két példát említsünk. Az utóbbival szoros összefüggésben tapasztalhattuk, hogy a magyar rockegyüttesek túlmajmolták a nyugati zenekarokat, s hogy a magyar együtteseket viszont magatartásban, mozgásban, öltözködésben és bajviseletben rajongóik mimelik. Ebben a majomságban – eleget panaszolják a kinti magyarok – túlteszünk az amerikaikon. Sőt, miközben ott már szégyen loncsosan járni, mosdatlanul átdöngeni, zsíros kóccal unatkozni a világban, idebaza még mindig ez a sikk. Tebát gyorsan befogadtuk azt, ami idegen tőlünk, de csak lassan vetközzük le a hagyományainktól idegen magatartásokat. Am nem is az a legnagyobb baj, hogy támogatjuk az „új művészeti irányzatok” elterjedését. Súlyosabb gond ennél, hogy miközben kint megtalálták a módját annak, hogy az idő tengelyét belyrerakják, idebaza rosszul értelmezett liberalizmusból s alságos demokratizmusból várjuk, hogy retrográd divatok maguktól múljanak el. Holott a folyamat, tapasztalható, vissza is fordítható... Mondjuk neveléssel, propagandával, hiszen a nemzet fertőzött szellemi higiéniájáról van szó. Vagyis a jövő zálogáról is.

[...]

(Szombat, november 10.) A nagy tudós kis nyaralójában minden az ott-honra emlékeztet. A komód felett egy Kossuth-kép, odébb az aradi tizenhárom portrékoszorúja. Címer minden változatban, a Szent István-itól a negyvennyolcason át... És emléktárgyak. Mintba egybegyűrődött volna – alig néhány négyzetméternyi falon az egész magyar történelem. „Emlékezni nemcsak kénytelenség, de kötelesség is. A múlt figyelmeztetés, hogy mit, mikor, hogyan vétettünk el...” „A kompromisszumra való alkalmatlanságunk a nagy magyar átkok egyike. Gondoljunk csak a második világháborúra. Miért csak az angolokkal–amerikaiakkal akartak tárgyalni, amikor már evidencia volt, hogy a befolyási zónák átrendeződtek. Benes persze tudta, hogy a dolgok már nem Londonban dőlnek el, s elrepült épp Londonból Moszkvába. A mieink meg moccanatlanságunkkal, aggályoskodásunkkal a sír szélére taszigálták az országot... Politikát magyarjaink még a huszadik században is úgy csináltak, mintba nem lett volna egy Bethlen Gáborunk, Fráter Györgyünk. Deákunk, de tegyem hozzá rögtön, Görgeynek, aki azt mondta, mintbogy elhulljon a nemzet maradék szine-virága az ezerszázalékosan reménytelen harcban, akkor inkább fegyverletételt. Hátat fordított saját hiúságának, vállalta a jó előre tudott megvetést. Réálpolitikus volt s nem kalandor. Nem eszmék rabja volt, hanem a valóságos helyzetet elemezte. – Folytatná még, debát indulni kell visszafelé. Bücsüként azt mondja: – Legközelebb folytatjuk.” Legközelebb? Tudjuk, hogy nem lesz legközelebb.

[...]

(Vasárnap, november 11.) Végre elérkezett az utolsó előadás napja. Bármennyire fogva tart is a téma – az államalkotó, a nemzetiségi és szövénymagarság sorskérdése – mégis belefáradtam. Legfőképp abba, hogy miközben az „első menetben” nekem vannak kritikai észrevételeim, e viszonyt érintő otthoni hivatalnoki gyakorlattal kapcsolatban, a vitában már nekem kell védenem a hazai mundért. Magyaránom például ésszerű intézkedéseket, amelyeket azért illetnek heves bírálattal, mert igazában nem ismerik az itthoni állapotokat. Ami érthető... Egyszóval kissé belefáradtam a kettős szerepbe, amelyre mindenki rákényszerül, aki effajta útra vállalkozik. Kint megkapja az ember a kommunista minősítést, idehaza viszont... de ezt hagyjuk egyelőre, hiszen még el se indult a gép.

Amikor kimondom az utolsó mondatot, mintha szikla gördült volna le a mellemről, ballibatóan nagyot lélegzem, s újabb megkönnyebbülést jelent, hogy egy óra múlva úgy könnyelhetem el a ma esti találkozót, mint a legjobban sikerült előadásom egyikét. Mintha itt New Brunswickban mindenkinek is ismerik az otthoni viszonyokat: az otthoni örömeiket és bánatokat egyaránt? Talán ez nem is kérdés, inkább válasz a kimondatlan kérdésre.

(Péntek, november 16.) A gép tízezer méter magasban úszik hazafelé – az egyetlen hazába. Jó két évszázada, hogy otthonról elindultak az első magyarok az ismeretlen Amerikába: megkeseredve, reménykedve – ki, hogyan. Bányásztak szenet, vasércet; olvasztottak acélt, kovácsoltak alkatrészeket, s hízták a villáskulcsot. Mikor mi adódott. Gazdagították Amerikát, miközben önmagukat is egyre följebb emelték. Ha ma Amerika az, ami, akkor az ő vasakaratauk is benne van az eredményben. Előbb még magyar városnegyedekből indultak munkába, aztán egy idő után szétrepedezett saját közösségük. A mai amerikai magyarok némelyikének még mindig gondja, hogy nem lehetne-e a szétszórtságot megszüntetni? Az erőfeszítés hiábavaló szélmalombarcnak tűnik. A magyar kisközösségek ugyanis elsődlegesen amiatt bomlottak föl, mert a fiatalok őseiknél mindig többre törtek. Minden generációban. A társadalmi fölemelkedés eredményezte a szétköltözést, az „úri negyedek” meghódítását. S ez nem veszteség, hanem nyereség. Korábban csak dolgozó magyart, a mindent elvégző kékgalléros bunky-t becsülték, újabban megtanulták tisztelni a gondolkodó, alkotó, teremtő, tervező magyart is. Ma mintegy tízezerre tehető azoknak a vezető magyar értelmiségieknek a száma, akik az amerikai szellemi életben, a gazdaságban, a tudományos világban nemcsak számszerűen vannak jelen. Nem spekuláció credménye, hanem evidencia, hogy amennyit az elvándorlásokkal veszített a mindenkori magyar állam, annyival sokasodott a magyar nemzet, amely önmagát szétosztva mindannyiunkért munkálkodhat. Szétosztottuk magunkat a világnak, s akik kint élnek, a kettős kötődés telket-szivet próbáló állapotában mindannyiunkért lobogó gyertyalángok. „Élünk” – züm-mögi a gép, s vissz magyaroktól magyarokhoz.

Caupán felületű adatként olvashatóknak Kötetes Pál amerikai útibeszámolójából. Az érdeklődőket ezúton is értesítjük, hogy szerzőnk könyve várhatóan 1990-ben a Megvető Könyvkiadó gondozásában jelenik meg. (A szerk.)

NAPLÓ HELYETT VI.

A cipész és az író

Beszélgetünk vagy még inkább háborgunk baráti körben azon, hogy íme az adószabályozás után ismét, a születőben levő új társadalombiztosítási rendeletben is az írók, művészek ugyanabba a besorolásba kerültek, mint a kisiparosok, kiskereskedők.

– Na és? – szólal meg váratlanul egy addig filozófusi arccal hallgató vendég, jelentős beosztású kulturális szakember. – Nem értem ezt az arisztokratizmust. Szerintem egy jó cipész épp olyan értékes ember, mint egy jó író. Mi sértőt találtok abban, hogy egy rubrikába kerültetek? Ti, a demokrácia bajnokai, mért nem tudjátok elviselni, ha adó vagy társadalombiztosítás szempontjából azonos a besorolásotok?

– De, kedves komám, mégis hogy gondolod? – kezd el hápogni a házigazda. – Hiszen nem a besorolás, nem a társaság ellen van kifogásunk! De hogy lehet összehasonlítani az író és a cipész munkáját? Miben látod a közös vonásokat?

– Ha egy cipész jó cipőt csinál az semmivel sem alábbvaló teljesítmény, mintha egy író jó könyvet ír. Beszélgettem svéd írókkal, megkérdeztem tőlük, hogy hogyan adóznak, és ők teljesen természetesnek találták, hogy nincs a számukra külön adórubrika, pont úgy adóznak, ahogy a többi állampolgár.

– Hja, a svédek – szólal meg a csinos, világot járt műfordítónő. – Nemrég egy konferencián találkoztam egy svéd kolléganővel. Szinte mosolyogva beszélt arról, hogy szépirodalmat fordít, így hát alacsony példányszámban jelennek meg a munkái, kevés honoráriumot kap. Csodálkoztam, hogy ilyen egykedvű, mikor mi többiek mind azon kesergünk, hogy a könnyű, gyors krimifordításokért többet fizetnek mint a stílust próbáló, igényes klasszikusokért vagy kortárs szépirodalmi művekért. „Hja, ő könnyen nevet” – jegyezte meg a barátnője, egy a jómódú férje által „eltartott”, ismert finn műfordítónő –, „neki életfogytiglanija van.”

Mielőtt még elképzeltem a hosszú hajú svéd asszonyt, amint börtönben ül – koszt, kvártély ingyenes – és fordít, kiderült, hogy életfogytiglani ösztöndíjról van szó. „Nem életfogytig, csak hatvanöt éves koromig adják” – javít ki a svéd kolléganő. „Aztán meg nyugdíjat kapsz, nem igaz?” „Hát megfizetem, kapok majd, az biztos.” „És nagy az az ösztöndíj?” – kíváncsiskodom irigyen. „Nem kis pénz” – mosolyog a finn műfordítónő. „Meg lehet élni belőle” – mondja szemérmesen Ulrike. „És miért kaptad?” „Azért, mert jól dolgozom” – úgy néz, mint akinek zsebében a bölcsek köve. „És észrevették?” – szalad

ki a számon. „Hát persze. Máskülönb ki fordítana szépirodalmat az unatkozó, gazdag háziasszonyokon kívül?” – vág vissza a barátnőjének. „Nem mindenkinek milliomos a férje.” – Na, hát ennyit a svédekről. Ha én most azt kérdezném, hogy miért nincsenek nálunk, Magyarországon is ilyen ösztöndíjak, pedig az írói tiszteletdíjból itt sem élünk meg, minden hivatalos ember órákon át tudná magyarázni nekem a svéd és a magyar gazdaság közötti emeleletes különbségeket. De azt, hogy ugyancsak a különbségek a svéd és a magyar író helyzetében is összevethetetlen különbségeket okoznak, azt nem akarják elfogadni.

– Nézd, kedves komám – próbálta barátságosabb mederbe terelni az éles hangúvá lett vitát a házigazda –, ezek nehéz, nagyon nehéz kérdések. De én azt hiszem, hogy ezeken túlmenően is van – komoly arccal hangsúlyozta ezt a szót –, lényeges különbség van egy cipész és egy író munkája között. Próbáld csak őket egyszer egymással felcserélni!

Általános derűtség közepette még hallható volt a filozófus arcú férfi jókedvű tiltakozása: „Ez szofizmus, ez közönséges szofizmus!” – azzal más, békésebb területre kanyarodott a beszélgetés.

Hazafelé menet nem hagyott nyugodni a gondolat: hát valóban valami rossz szakmai gőg, intellektuális elfogultság beszél belőlünk, amikor váltig hangsúlyozzuk, hogy nálunk az írók, a művészek életkörülményeit szabályozó rendeletek figyelembe kellene, hogy vegyék a művészi munka specifikumait és hogy ezek a sajátosságok léteznek?

Folyvást kapjuk a szemrehányást, hogy kedvezményeket kérünk. *De hiszen az életfeltételek, munkafeltételek biztosítása nem kedvezmény.* Ahhoz, hogy egyáltalán létezzék a kortárs magyar művészet, irodalom, ahhoz, hogy a színvonal legalább a korábbi évtizedek, évszázadok szintjét elérhesse, meg kell teremteni a megfelelő körülményeket.

Hiszen mindenki számára ismerős, hogy ha mondjuk, egy madárfaj létfeltételei veszélyeztetettek, akkor összefog a társadalom és megteremti a fennmaradásukhoz szükséges körülményeket. Nem mondja azt senki, hogy a tűzok ugyanolyan szárnyas, mint a tyúk vagy a cinke, úgy kell tehát szabályozni az életét, mint amannak. Tudják, hogy a tűzok kipusztul, ha a sajátos élet- és fennmaradásmódjához nem találja meg a sajátos lehetőségeket. De evvel még nem állítom azt, hogy a tűzok különb madár, mint a tyúk vagy akár a cinege. Csak más.

Nem tudom megítélni, de elképzelhetőnek tartom, hogy a szóban forgó új társadalombiztosítási járulék mértéke épp úgy, mint egy éve az adószabályozás volt, a cipészek számára is elfogadhatatlan. De az ellen akkor biztos tiltakoznak is a cipészek. És ők sem mondják azt, hogy ez a besorolás jó a számukra, csupán azért, mert az írókkal, művészekkel egy kalap alá kerültek.

Íróra és cipészre egyaránt szüksége van a világnak. Melyikre jobban – nehéz volna megmondani.

Tény az is, hogy szükségből az írók nagyobb részét be lehetne tanítani és rá lehetne kényszeríteni legalább ideig-óráig a cipésmunka elvégzésére. Valószínű a közepes színvonalat elérhetnék ebben a szakmában, habár ezt jobb lenne ki nem próbálni. Ugyanezt a kísérletet a másik szakmával – valószínű – sokkal rosszabb hatásfokkal végezhetnénk el a cipészek esetében. Habár biztos, hogy egynéhányunk közepes szinten – vagy tán még jobban is – beválna. De azért ezt a kísérletet sem érdemes elvégezni.

Becsüljük és hagyjunk élni mindenkit a maga helyén.

MEZEY KATALIN

Az egyéniség öntörvényűsége

(Jegyzet Endrődi Szabó Ernő költészetéről)

– Mintha újabb váltások-változások előtt állna művészetünk, és benne napjaink irodalma. Megnőtt az igény a hiteles és öntörvényű személyiségek iránt, az olyanok iránt, akik éppen *nem alkalmazkodásukkal* tüntetnek, akik a narcisztikus és artisztikus befelé fordulást egy nyitottabb, kitárulóbb magatartásra váltják fel. Vége az „új-szenzibilitásnak”? Legalábbis szünetel. Visszatérnek a hatvanas évek? Mindenesetre valamiféle „új progresszió” megjelenését érzékelhetjük, amely lehet „fésületlen”, „darábos”, felróható minden hasonló törekvésnek a megmunkáltság, az artiztikum hiánya, de határozott arculú, és elementáris: ösztönösen eredeti, és mint ilyen, megnyugtatóan élettel telített.

Mert „túlzottan is jólfésültek” voltunk. Ezt a mondatot, a „jólfésültségnek” ezt a radikális elutasítását *Endrődi* olvasása közben jegyeztem fel. Fogalmazhatnék így: okosak és „okosak”, kulturáltak és „kulturáltak” lettünk az utóbbi néhány évben, „okos szépfiúk”, akik kissé enerváltak és „nyafogósan”, élvetegen és mindenképpen nagyon dekadensen alanyokról és állítmányokról, jelzőkről és jelzettekről vitatkozzatunk, „kifinomodott” izlésünkkel idegenkedünk mindattól, ami élet- és izzadságszagú, és elvont, „nüasznyi” szépségekben gyönyörködünk. Játékos rímek, totális befelé fordulás, „leheletnyi” metaforák, magánmítoszok és tudatos távolságtartás minden „közönségestől”, apró viccelődés, „összekacsintó humorizálgatás” jellemzi napjaink irodalmát, költészetét, ezek voltak meghatározóak az elmúlt években. Természetes, hogy a posztmodern érzékenység izgalmas művek megszületésében játszott elsődleges szerepet, de az is természetes, hogy néhány hónapja megnőtt az igény a radikális stílusváltásra. És mindezek az alakulások „hullámmások” nem okoznának gondot művészetünkben, ha nem járnának együtt a kirekesztés-kirekesztődés negatív következményével, ha az éppen „uralkodótól” eltérő törekvések is mindig képesek lennének az önfelmutatásra, ha kulturális gépezetünk egészségesen, jól működne.

Sajnos, kulturális gépezetünk néhol már alig-alig működik, igen messze van az éptől, az egészségestől.

Szerencsére vannak sokoldalú tehetségeink, akik önmaguk feladása nélkül alkalmazkodnak a változó, a számukra talán éppen kevésbé ideális körülményekhez. Vannak azonban olyan tehetségek, akik nem alkalmazkodnak, hanem szüntelenül azt csinálják, amihez értenek, vagy érteni vélnek.

Endrődi Szabó Ernő az utóbbiak közé tartozik.

Lírájának mindazon jegyei, amelyek kezdettől összetéveszthetetlené teszi költészetét, napjainkban is megvannak, látszólag időtlenül, látszólag változások nélkül. Bátran kimondhatjuk: bár felületében megérintette munkáinak bizonyos részét a – fogalmazzunk kissé vulgárisan – „posztmodern stílusdiktatúra”, és ezért megformáltságuk mikéntjében módosulásokat ta-

paszthalhatunk, alapvetően mozdulatlan, változatlan ez a költészet, és ezt talán bírálatként sem mondanánk másként. Mert hiba, ha valakinek a költészete túlságosan egysíkú, „egyjellegű”, de most, a nyolcvanas évek eklekticizmusában elsőrendű *erény is*: Endrődi különösebb változások nélkül, csakis önmaga „belső órájához” igazodva írja verseit, idegen tőle minden alkalmazkodás. *Nem alkalmazkodásának* velejárója viszonylagos magárahagyottsága, egyedülléte, munkáinak visszhangtalansága. Ám ami keserű tapasztalás egyfelől, magában való *érték* másfelől: ha *Lelet* (1986) című kötetét és újabb munkáit fellapozzuk, meglepődünk és megdöbbenünk: így is lehet verset írni? Ilyen keresetlen őszinteséggel, ilyen magától értetődő szókimondással? Endrődi munkáit elővéve rögtön nyilvánvalóvá lesz annak egyedisége, napjaink uralkodó irányaihoz képesti *mássága*.

Lírája a végtelenségig személyes, szüntelenül önmagát felmutató. Zaklatott, „szeretet-éhes” líra ez, és most az utóbbi jelzőre tenném a hangsúlyt. Endrődi szeretet-éhsége már-már a *József Attiláéval* rokon, néhol kifejezetten érzelmes, kétségbeesett hangon szólal. A magárahagyottságtól való félelem sugárik szinte minden munkájából, és valamiféle – ebből következő – „teljes odaadás” igénye: ez az, ami közelivé, szimpatikussá teszi költészetét. Legjobb műveiben mindezen erényeit objektivizálja, és az emberi kapcsolatokat hitelesen, érvényesen mutatja be. A kötetből az *Er érkezése* című alkotása ilyen, amely formailag a vizuális költészet és a népköltészet nagyszerű szintézise: miközben képi formában gondolkodik, szövegében népdalszerű motívumokat alkalmaz, nyelvezetében tájnyelvi, népies fordulatoktól bővelkedik. A „történet” regényként komponált: egy magányos házban, hideg téli napon egy szerelmes asszony „Er”-re vár, arra a szerelmi egyesülésre, amit csakis „Er” nyújthat neki. És itt több dolog is hangsúlyos: legelsőnek a kendőzetlen erotika („vágytól duzzadt meredezik nedvesedik keblem csigolyámról fénylő izzadság-gyöngy cseppen bőrdőmben túsó jöjjön már szeressen! ívbe hajolna meg szerelmétől hátam csak tépné harapná már hófehér gömbvállam!”), másodsor pedig a nagyepika: hasonlóan Esterházy *Fubarosokjához*, itt is regénykompozícióról beszélhetünk; harmadszor pedig – ebben szintén rokona az Esterházy-műnek – megoldásaiban alapvetően vállalja a népi hagyományokat.

Az *Er érkezése* csupán az egyik jellemző, és mindenképpen fontos mű a *Lelet* című kötetből. Erotikája éppen olyan elementáris, mint újabb, *Missa erotica (Lámpauccabuszonnégy, Pesterzsébet-külső)* című ciklusának, amelynek néhány darabja már a kötetben is megtalálható. Mi is a legalapvetőbb tulajdonságuk ezeknek a verseknek? Az őszinteség. Mert Endrődi már-már anakronisztikusan, konzervatívan, idejétmúltan őszinte „alanyi” költő. A nyolcvanas évek második felében alig-alig találhatni valakit, akinek munkáit rokoníthatnánk Endrődiével: mint arról már szóltunk, az „avantgárd utáni újrérzékenység” szemléletét nem befolyásolta látványosan, éppen emiatt lírája napjainkra különössé, újra figyelmet ébresztővé lett.

Mert ez a típusú keresetlenség, őszinteség a hiányával véteti észre magát most, a nyolcvanas évek végén. Endrődi költészete valójában a hatvanas-hetvenes évek lírájával rokon, egy alapvetően kifelé forduló, a végtelenségig kitarulkozó, személyes, és személyességében hiteles költészet ez, amelynek rokon vonásait az amerikai beatirodalomban, *Allen Ginsberg*, *Gregory Corso*, *Jack Kerouac* munkáiban fedezhetjük fel, és másokéban, hadd említsük meg akár *Villiam Burroughs*, *Richard Barker* vagy *Law-*

rence Ferlinghetti nevét. Nem csupán formájában kapcsolódik Endrődi lírája a fentebbiekéhez, sőt, elsősorban nem abban, hanem szemléletében. A formai jellemző: Endrődi szintén előszeretettel használja mondandójához az expresszív szabad verset, de – és ez egyértelműen kassáki örökség – a tipográfiai-vizuális lírában is otthonosan mozog, sőt, a kettő ötvözetéből komplex szövegirodalmat is képes teremteni. A *beat* hatása szemléletében érvényesül: mint ahogy az ötvenes évek végének, hatvanas évek elejének mozgásaiból-változásaiból nő ki maga a 68-as generáció, aminek 1948-as születésével Endrődi is tagja, és kinő mindaz, ami ezzel azonosítható, a beatzene, a rock, az új életforma, a *Hair*, az *Eper és vér*, Ginsberg *Üvöltése*, John Lennon és a *Beatles*, Mick Jagger és a *Rolling Stones*, mert ezek, legyenek Észak-Amerikában, Nyugat-Európában, Lengyelországban, Jugoszláviában és Magyarországon, mind-mind ugyanazok, legfeljebb idő-eltolódásokról, apró sajátosságokról beszélhetünk. A kiáltás-típusú avantgárd mind ez idáig utolsó fellobbanása társadalomalakítóvá, szemléletformálónak vált az idők folyamán, bár a szépirodalomban – Magyarországon – nehezen tudta önmagát felmutatni, adminisztrációs akadályok és konzervatív idegenkedés okán is.

Ennek az avantgárdnak és ideológiájának egyik legfontosabb pozitívuma volt a kívülállás, a peremenlétezés elfogadtatása. Egyértelműen ez a kívülállás fogalmazódik meg Endrődi lírájában *Lelet* című kötetében, újabb ciklusában. A beatirodalom legjobbjaihoz hasonlóan elutasítja a hivatalos „felépítmény” társadalmi értékrendjét, tudatosan-ösztönösen vállalja önnön devianciáját, peremenlétezését, megtagadja és „eltagadja” önmagától a társadalmi beilleszkedés etikai normatíváit, életformáját. Endrődi költészete elutasítja a kommerszialisálódás lehetőségét, érezhetően megalkuvásnak értékelné minden formai vagy tartalmi engedelményt, „tiltások” miatt ki nem mondott gondolatot. Endrődi feltétel nélkül vállalja ösztönösségét, sőt, azt tudatosan-ösztönösen *akarja* is. Idegen tőle minden hamis póz, *művesség* és *mivesség* – mitagadás! –, minden „csináltság”: legjobb munkáira éppen ezek hiánya, a spontán mondatszerkesztés, a nem-kontrollált őszinteség a jellemző.

A *Lelet*ben csupa olyan formájú és formátumú munkával találkozunk, amely megfelel ennek a „nem kommersznek”, a kívülállás megfogalmazásának. Többségükben hosszú sorokból álló szabad versek ezek, vagy olyan szöveggölcsmények, amelyek igénylik a fantáziadús tipografizálást, a gyakori képi elemeket. A *Légzőgyakorlat* című szöveggölcsményi munka például egyaránt hasznosítja a konkrét költészet és a tipográfiai költészet eredményeit: már-már montázsként értelmezhető, olyan *szöveg*, amely feltételezhetően nem „egy ihletből”, hanem többszöri „nekirugaszkodás” eredményeként született. Endrődi ezekben a művekben egészen messzire megy, polifón alkotást hoz létre, amely linearitása ellenére nyitott, továbbírható „töredék”.

Az újabb ciklusban, a *Missa eroticában* változásnak tudható be a korábbi munkákhoz képest az adott életkörülmények határozottabb vállalása. Az „erzsébethomok” minden „nem bennfentességnek” szinonímiája lett, és ezen a kívülálláson túl életforma-elfogadást is jelent. Kerouac *Úton*-jának az életformája ez, ahol az emberi kapcsolatok teljessége és pőresége az elsődleges: mindez Endrődi „erotikamániájának” („bocsáss meg gyönyörű a melled most meg kell hogy döntsélek”) tökéletesen megfelel.

Endrődi „változatlanága” az öntörvényű személyiség ereje és mozdíthatatlansága. Olyan egyéniség ő, akinek tehetségéből egynemű költészet születik. Mindezzel líráját csupán jellemezni kívántam, bár az már most kétségtelennek tűnik, hogy egyneműsége ellenére is színesíti fiatalabb évjáratú irodalmunkat. Ugyanakkor vele kapcsolatban annak a veszélye is fennáll, hogy újból és újból fel kell fedoznünk önmagunknak, hogy meghallgassuk azt az egyetlen hűrt, amelyen mindenképpen *adekvát módon* képes szólni.

ENDRŐDI SZABÓ ERNŐ

MISSA EROTICA

(részletek)

[*elpergő kvarctangó*]

előbb azt hittem vonagló vörös pióca
ahogyan ágyékomra kúszott azután a bőrömet
súroló bimbók a combok és a tompor ringó
hullámzó féltekéi elárultak a csendben halk
homokzene halk homoknesz elpergő kvarctangó
szürke mély sivatagöblű ősz és az őszben
póknyálka rothadt skarabeuszvér és szét-
omló homokvonalak mikor az októbertől
egyre nyűttebb ágyban arra gondoltam íme
valamit találtam és míg aludtál és álmodtad
álom köröttünk közel és távol minden de
minden átengedte magát egy nagy és
kiábrándítóan unalmas esőnek

[új és új szeretőd]

én – régi kedvesed szerelmesed küldök most egy sivatagizú levelet emlékeztetőül hogy hány éve is már? együtt figyeltük az erekció vadhajtásait a visszanyelt nyögést a remegést az izzadó tenyeret ó milyen csodálatos volt az a számunk emlékszel egyiptomi hajad magomtól illatozott és ajkad és meztelen tested testem szennyezett vizcit tisztította bocsáss meg gyönyörű a melled mondtam ha olykor a kelleténél hamarabb élveztem és egy nap amikor nem volt már járat de éjfél tájt a kikötőben mégis a parthoz állt valami menctrenden kívüli hajó mint lomha nagy ködállat és te a kelleténél hevesebb mozdulattal nyúltál a zsebembe hol a dübörgő alkony-expressz vörösen meredve megállt és én könnyű teveször köpenyed alatt és hasad piheborostái alatt amikor csörömpölve kitolták a hosszú hajólépcsőt – azóta – félálomban fekszem – néha üzensz még válaszolsz egy-egy régi mosollyal látlak amint kanálislázban bűzös erzsébsárban ittrekedten a kénnél is kénszagúbb ágyban vörös napsütésben október malomként őrlő iszapviharában moccanatlan fekszem mert te manhattanbe mentél hogy megkeresd otthagytott örömed és most kétméteres néger bámul a függönyöd mögött olykor ha stílusosan az ágyban vagy lenn a padlószőnyegen vagy a fürdőszobában mikor a széttárt combjaid közül kibukó sperma ködös-nyúlós víziállatként testedtől ellebeg válaszolj egy-egy régi mosollyal új és új szeretőd vállalai felett

[nem ígértél semmit]

nem ígértél semmit és nem is jött hajó
aznap éjjel erzsébethomokban féligmerült ágyam
előtt a hullámverésben nem horgonyzott semmi csak
a cirpegő bodzafa rejtette a mandulakanárikat ének
forró bableves szaga matrózok részeg szava fároszrom
tekintete nem bélelte az éjszakát nagymamára gondoltam
aki tekercecsebe göngyölt régi térképekben szunnyad hát
igen nekünk is volt valaha európánk de mióta a tengeráramok
alattomban visszafelé folynak és országhatárok örök
hullámzása örli szét a néma városokat s a hallgatag
tornyokat és sekélymerülésű csermelyfregattok tömik
be a források száját és minden készülék a jegesmedvék
rettenthetetlen vonulását jelzi a paradús trópusok felé
mióta az elhülyült század kibogozhatatlan matrózcsomókat
köt kontinensek torkára és sosemvolt hajónaplók örült
sorait zagyválja a kapitányi hídon mióta nekünk-is-volt-
európánk-nagymama összegöngyölt régi térképhalomban
gubbaszt a tatfedélzeten úgy ám a tenger közepén
pofátlanul visongó csillagok vaksi éjszakagúllák alatt
régimatrózkabátom alatt kuporogva erzsébethomokban
októbersárban homoktenger közepén megfeneklett magányos
ágyban kántálok, „HIÁNYZOL TE ROVARARCÚ KURVA”

a tisztánlátók

átka súgom az ágy alatt pocsogó iszapnak melyben érvényes
mondatok után kutatva annyiszor de annyiszor böngésztem
éjszakánként az előfehélő csontokat silabizáltam rovátkáikat
például ezt: *ígérted* ma éjjel *hajón jön el hozzám a szerelem*
aznap sem jött hajó és én tudtam ezt és azt is hogy hajótlan
igen hajótlan minden éjszaka és azt is hogy minden hajótlan
éjjel egyre mélyebbre ereszti gyökerét koponyámba a végzet
egyetlen mondata

[és természetesen nem írhatok]

rád gondolok az éjszakai reptér felett
míg a tetőterasz ismét elcsöndesül és
forognak-pislákolnak lenn rubinszínű zöld
és recés szatírszemek rád gondolok a krómízű
éjszakában kávészaghomályban gondolok rád és
verset írnék hosszú verset írnék neked elképzelt
szobámban táviratszöveggel kezdődne REPTEEREN
VAARLAK I LOVE YOU ERNEST de a vers itt már
útszéli koton százlábú pocskolja össze lappadt
tömlőjére vakond kotor földet és hát hogyan
hogyan is írhatnék neked egy útszéli spermacspadát
– csak szavakat széttört mondatokat gereblyéztek
egy képzeletbeli terasz valóságos ürében egy város
puszta ürében egy mézsfehér országban egyetlen
hiánnyá foszló térképen a félresiklott metrón
a buszon az alagutakban a tereken tóparti
sétányokon szétlőtt vonatokon jeltelen sírokon
jeltelen sírok között avar bársonyában elküldhető
szavakat keresek neked és – látod – *mint mikor
valaki hirtelen föltúr egy levágott fejet* —————
————— látod —————
————— fölszáll ez a
gép is míg a kifutón forognak-pislákolnak lassan
a nagy rubinszínű zöld és érdes szatírszemek és a
tetőterasz ismét elcsöndesül ————— a szemcsés
homályban már csak csípőd lejtése és lengő karod
amint hosszúszájú egyiptomi hajad fésülgeted
és erre a reptéri férfire gondolsz háromezzer
mér föld távolságból puha leányszobádban és fölteszel
egy lemezt és a lassú blues tonnái
földübörögnek álmatlan éjszakámban

Tanulmányok Erdély történetéről

A határainkon innen és túl nagy érdeklődést kiváltott *Erdély története* kötetéről (főszerk.: *Köpeczi Béla*) a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi és Klasszika Filológiai Intézete 1987 októberében *szakmai* vitát rendezett. E konferencia anyagát a nemrégiben alakult *Csonkai Kiadó* – első vállalkozásaként – megjelentette. A *Tanulmányok Erdély történetéről* című munka tehát egyrészt a háromkötetes monográfia kiegészítő kötetének tekinthető, másrészt azonban önálló olvasmányként is megállja a helyét, bár – jellegénél fogva – elsősorban a szakemberek érdeklődésére tarthat számot.

Mind a debreceni vita, mind a vizsgált kötet kapcsán ismételten hangsúlyoznunk kell a *tudományos* jelzöt, hiszen a konferencia előzményének tekinthető *Erdély története* monográfia elsősorban Romániában, de néhány nyugati országban is inkább politikai, mint szakmai visszhangot váltott ki. Szerencsére a magyar történészek tárgyszerűen, kizárólag történelmi érvekkel válaszoltak a határokon kívülről érkezett kihívásra.

Ennek ellenére sincs könnyű dolga a *Tanulmányok...* című kötet recenziójának, hiszen olyan művel kapcsolatban kell megírnia észrevételeit, amely maga is kritikai előadásokat tartalmaz, ráadásul többnyire viszonylag rövid terjedelemben.

Még több nehézséggel kellett szembenéznie a kötet szerkesztőjének. A kötetbe gyűjtött tanulmányokat ugyanis a rendkívüli sokszínűség jellemzi. E sokféleség a különféle tudományágakra vonatkozik. A háromkötetes monográfiához ezúttal nemcsak a történészek szóltak hozzá, hanem véleményét mondott róla a néprajztudós (*Gunda Béla*), a hadtörténész (*Perjés Géza*), az irodalomtudós (*Bitskey István*), a teológia professzora (*Barcza József*) és a művészettörténész (*Kádár Zoltán*). Tartalmukat tekintve is változatos képet mutatnak a kötetben összegyűjtött referátumok és hozzászólások. Az előadások egy része a megjelent monográfia eredményeit értékeli, illetve hiányosságait tárja fel. Más részük további kutatási témákat vet fel, sőt – néhány esetben az egyes hozzászólók saját álláspontjukkal, kutatási eredményeikkel is megismertetnek, amelyeket egy újabb *Erdély története* kiadásnál érdemes figyelembe venni. A kötetben egy olyan tanulmány is szerepel, amely nem közvetlenül a monográfia, sokkal inkább a vele kapcsolatos román álláspont kritikai értékeléséhez nyújt támpontot (*Varga János*: Levente és értelmezője nyomában).

Már az *Erdély története* kötetek szerkesztői sem törekedtek arra, hogy a különböző szerzők álláspontját közös nevezőre hozzák. Az érvök, a fel-fogások és a szemléletmódok sokfélesége tovább gazdagodik a vizsgált kötetben. Minden egyes referátum újabb bizonyítékokat szolgáltat arra vonatkozóan, hogy a „magyar történettudománynak” Erdély kérdésében

sincs valamiféle egységes, a politikának alárendelt hivatalos álláspontja, hiszen – mint a *Tanulmányok...* című munkából is kiderül – az egyes kutatók illetve tudományos közösségek között alapvető kérdésekben is folynak szakmai viták.

Az egyes történelmi korszakokat tárgyaló fejezetek előtt kapott helyet a *Szemléleti alapelvek* című általános rész. Ebben a kötet szerkesztője Rácz István, Pach Zsigmond Pál és Irinyi Károly az Erdély története monográfia jelentőségét és megjelenésének szükségszerűségét vizsgálja. Választ adnak többek között azokra a román vádaskodásokra is, melyek szerint a magyarországi történészeknek nincs joguk a más országokban élő magyarság történeti vizsgálatára: „Alapelvként állapítjuk meg, hogy a tudománynak, s ebben a történetírásnak, nem lehetnek területi és etnikai határai. Az a világon mindenütt természetes, hogy a politikai, szociális jellegű s egyéb migrációs erők hatására az anyaországból kiszakadt népelemek sorsának alakulását új lakóhelyükön az anyaország szaktudásai is tovább követik. Nem a politikai beavatkozás szándékával, hanem a történelmi összegzés igényével.” Ehhez a gondolathoz kapcsolódik Pach Zsigmond Pál is, amikor így fogalmaz: „Számunkra tehát nem jogalap vagy jogforrás a történelem és a történetírás, hanem – ha van egyáltalán relevanciája a jelen szempontjából, s mi történészek szeretnénk binni: van – akkor – számunkra a történelem: hagyomány és tapasztalat [...] Nem valamilyen jogtól fosztanánk tehát meg magunkat, ha nem tanulmányoznánk Erdély históriáját – de igenis megfosztanánk magunkat történelmi tapasztalataink tárházának bőségétől, megfosztanánk magunkat – magyarságtudatunk integráns részétől.”

Ez az állítás egyáltalán nem vonja kétségbe azt a tényt, hogy Erdély története nemcsak a magyar, hanem a román történelemnek is szerves része. sőt egyes korszakokban – és nem kizárólag 1918 után – a román fejlődéshez kapcsolódik szorosabban.

A kötet következő fejezete Erdély XVI. század előtti történetének néhány problémáját tárgyalja, mindenekelőtt azonban újabb kutatási feladatokat fogalmaz meg. Balla Lajos a római Dácia lakosság- és társadalomtörténetének mielőbbi megírását szorgalmazza. Gunda Béla az erdélyi magyar és román népi kultúra rövid néprajzi összehasonlítására vállalkozott, és a kérdéskör feldolgozását ajánlja egy esetleges átdolgozott kiadás szerzőinek figyelmébe. Fodor István kritikai megjegyzései közül a történetföldrajzi bevezető, amelyet az Erdély-fogalom többféle értelmezhetősége is indokol, valamint az időrendi táblázat szükségességét remélhetőleg a kötet szerkesztői is tekintetbe veszik. Az a javaslata, hogy a monográfia a román nép etnogenézisét külön fejezetben tárgyalja – a kérdéskör egyébként a magyar és román történészek közötti viták kiindulópontját jelenti –, a recenzens tudomása szerint a közeljövőben önálló kötet formájában megvalósul.

Orosz István referátumából az a gondolatmenet érdemel különleges figyelmet, hogy az Erdélyben a XII. század körül megjelenő románokat nem lehet egyszerűen vándorpásztoroknak tekinteni. „Ha a román etnogenézis kapcsán a vlach pásztor életmódra hivatkozunk – úgy tűnik – nemzeti érzékenységet érintünk. De a magyar tudományosság is felszisszen, ha a bonfoglaló magyarok »nomád bordaként« szerepelnek.” E kérdéskör to-

vábbi kutatása, az árnyaltabb elemzés egyébként arra a problémára is választ adhat, hogy miért éppen Erdély gyakorolt szívó hatást a környező területek román lakosságára.

Kristó Gyula tanulmánya ismételtelen olyan témát vet fel, amely a magyar és a román történészek közötti viták egyik sarkalatos kérdése és amely a magyar historiográfiában is további tisztázásra vár: ez a vajdaság sajátos státusa a középkori Magyarországon belül. Ennek meghatározása azért is döntő fontosságú, mivel e politikai alakulat léte az erdélyi különállás egyik kardinális pontja. Ugyanennek a kérdéskörnek egy másik oldalát – a középkori Erdélynek Magyarországhoz fűződő viszonyát – elemzi *Kubinyi András* tanulmánya.

A következő nagyobb fejezet a XVI–XVII. századi Erdély történelmével kapcsolatos álláspontokat tárgyalja. (Egyébként nem minden esetben világos, hogy milyen szempontok alapján határozzák meg az egyes fejezetek korszakhatárait.)

Benda Kálmán elemző hozzászólása elsősorban a monográfia második kötetének szerkesztésével kapcsolatos kételyeket fogalmazza meg. Rámutat arra, hogy a különböző szerzők által írt részek – bár önmagukban újszerűek és színvonalasak – nem alkotnak szerves egységet. Problémafelvetésük különböző, vizsgálati szempontjaik eltérőek, ezért az egyes történelmi folyamatoknak nem a fejlődését, csupán egyes kiragadott részleteit ismerhetjük meg. Benda Kálmán véleménye szerint az időszak gazdasági és társadalmi fejlődésének, valamint Erdély kormányzati rendszerének részletes bemutatása újabb színekkel gazdagítaná a középkori Erdélyről kialakított képünket.

A török politika értékelésével kapcsolatos két szembenálló felfogás létezésére hívja fel a figyelmet *Perjés Géza* tanulmánya. A referátum első részében a hadtörténész-kutató azt vizsgálja, hogy e két álláspont közül melyik segíti jobban Erdély XVI. és XVII. századi történelmének megértését. Hozzászólásának második részében a magyar történetírásban egyelőre még ritkaságszámba menő megközelítést alkalmaz, amikor a viselkedéstudományok felhasználásával igyekszik elemezni a fejedelemségek korát.

Bitskey István, az erdélyi reneszánsz és barokk korszak művelődéstörténetének, szellemi életének néhány vonását villantja az olvasók elé, míg *Barcza József* az erdélyi diákok egyetemjárásáról és az erdélyi vallási türelemről készített rövid összefoglalást.

A *Tanulmányok...* című kötet következő nagyobb fejezete Erdély történetéből a XVII. század elejétől 1918-ig terjedő korszakot tekinti át. E részből kiemelkedik *Wellmann Imre* tanulmánya, amely áthágja ugyan a fejezetcímben kijelölt korszakhatárt, mindenesetre kitűnő elemzést közöl az 1660–1830. közötti Erdély demográfiai viszonyairól és agrárfejlődéséről. E tanulmány témájához kapcsolódik *Takács Péter* referátuma, aki a XIX. századi Erdély társadalomtörténetét vázolja fel, és egyúttal a kérdéshez kapcsolódó újabb kutatási témákra hívja fel a figyelmet.

Istj. Barta János referátuma arra a kérdésre keresi a választ, hogy az 1770–1771-es évek valóban korszakhatárnak tekinthetők-e Erdély történelmében – a monográfia ugyanis erre az időszakra új korszak kezdetét teszi. *Szabad György* rendkívül fontos elemzést közöl a Magyarország és Erdély államjogi viszonyának rendezésével kapcsolatos XIX. századi nézetekről.

Az *Erdély története 1918 után* című következő fejezetben szereplő tanulmányok terjedelmüket és jellegüket tekintve is különböznek a megelőző korszakokkal foglalkozó referátumoktól. E szerzői ugyanis nem elsősorban a monográfia *Kitekintés* című fejezetéhez szólnak hozzá, hanem annak nyilvánvaló hiányosságait igyekeznek pótolni, önálló kutatási eredmények részletesebb kifejtése révén. Sajnos azonban még e tanulmányok elolvasása után sem kapunk átfogó képet az új államhatárok közé került Erdély 1918 utáni történelméről. E sommás ítélet persze felveti a jelenkor-történelem-kutatás – általában tapasztalható, de Románia esetében különösen érvényesülő – nehézségeit, ráadásul bizonyos igazságtalanság veszélyét is magában rejt. E hetvenéves időszakon belül ugyanis egyes eseményekről már árnyaltabb képpel rendelkezünk. Idetartoznak például az 1918–1919-es évek történései, amelyekről a monográfiában megjelent kitűnő *Szász Zoltán*-tanulmány után *Raffay Ernő* könyvében (Erdély 1918–1919-ben) is átfogó elemzést kapunk. A mostani tanulmánykötetben *Febér András* szolgálat újabb adalékokat e döntő fontosságú évek jobb megértéséhez.

A második bécsi döntés is azok közé az események közé tartozik, amelyekről ma már több elemzést is olvashatunk. E kötetben *Korom Mihály* tanulmánya mutatja be e – a magyar és román történészek között, de a magyar historiográfián belül is – vitatott kérdést, nevezetesen a második bécsi döntés megszületésének körülményeit. *Korom Mihály* elfogadja azt a román álláspontot, miszerint Románia önkéntesen és hivatalosan sohasem javasolta és sohasem kérte a döntőbíráskodást. Ennek az állításnak ellentmond az 1940. július 26-i megbeszélések jegyzőkönyve, amely így szól: „A román külügyminiszter a továbbiakban érdeklődött, vajon fontolóra vehető-e döntőbíráskodása kérése abban az esetben, ha a tárgyalások Magyarországgal és Bulgáriával holtpontra jutnak. Ezt az elképzelést azonban német részről visszautasították – az 1938. évi bécsi döntés nem kielégítő tapasztalatai alapján, különösen Magyarországra tekintettel. (Documents on German Foreign Policy. Serie D. X. 234. sz. irat 315–316. l. Idézi: *Juhász Gyula*: A második bécsi döntés. = *Külpolitika*. 1987. 5. sz. 155. l.) Ugyancerről a tárgyalásról a *Hitler harvannyolc tárgyalása 1939–1944* (bev., válogatta és a jegyzeteket készítette: *Ránki György*). I. kötet, 132–133. l.: „A román külügyminiszternek bizonyos kételyei voltak egy Magyarországgal és Bulgáriával netán létrejövő egyezés megvalósítását illetően. ... Megkérdezte, nem nyújthatna-e Németország valamiféle segítséget az egyezés lebonyolításához.”

Románia berlini követe útján egyébként még egyszer kérte Hitler döntőbírói közbelépését, erről *Woermann* külügyi államtitkár-helyettes feljegyzésében így ír: „*En elutasítottam, hogy részletekhez bocsátkozzam Magyarországgal kívánságairól, és még egyszer utaltam jólismert álláspontunkra a döntőbíráskodás kérdésében. A követ kitarított nézete mellett, hogy a kérdést nem lehet megoldani német beavatkozás nélkül. A döntőbíráskodás alternatívája olyan »tanács« lehetne, amelyet Romániának adtak, Bulgáriára vonatkozólag.*” (DGFP Serie D. X. 376. sz. irat. Idézi: *Juhász Gy.*: i. m. 157. l.)

Korom Mihály tanulmányának folytatását jelenti *Fülöp Mihály* referátuma, ezért érthetetlen, hogy a szerkesztésnél ezt miért nem vették figyelembe, és miért nem egymás után szerepel ez a két hozzászólás a kötetben. A két tanulmány ugyanis lényegében egyetlen kérdést vizsgál: az Erdély

hovatarozásával kapcsolatos diplomáciai erőfeszítéseket, nagyhatalmi álláspontokat a második bécsi döntéstől a román fegyverszünet aláírásáig, illetve a fegyverszünetről a külügyminiszterek tanácsa 1946. májusi párizsi értekezletéig, amelyen a három nagyhatalom képviselői elfogadták az 1938. január 1-i magyar-román határ visszaállításáról szóló rendelkezést. Fülöp Mihály tanulmánya egyébként rendkívül szemléletesen mutatja be a döntés megszületésének hátterét.

Balogh Sándor tanulmánya minden eddiginél árnyaltabb képet fest az 1945–46-os időszak romániai nemzetiségi politikájáról. E korszak jelentőségét a közvélemény – elsősorban a mai események tükrében – hajlamos túlértékelni, ezért örülhetünk ennek az elemzésnek, amely tárgyszerűen mutat rá a *Petru Groza* miniszterelnök nyilatkozatai és a nemzetiségi politika gyakorlata közötti ellentmondásokra. Csak sajnálhatjuk, hogy a két világháború közötti vagy az 1946 utáni időszakra vonatkozóan nem olvashatunk hasonló elemzéseket. *L. Nagy Zsuzsán* a magyarországi és az erdélyi szabadkőművesség két világháború közötti kapcsolatairól írott, illetve *Szőke Domokos*nak a *Magyar Szemle* című folyóirat Erdéllyel foglalkozó állásfoglalásait vizsgáló tanulmánya – minden érdeme ellenére – sem pótolja a két világháború közötti Erdély történelmét átfogóan bemutató referátumot.

Látszólag nem az *Erdély története* kötethez szól hozzá *Varga János* már említett tanulmánya, hiszen *Lancranjan* hirhedt esszéjének néhány torzítását veti forráskritikai elemzés alá. E referátum jelentőségét azonban nem a konkrét mű kritikája adja – bár ez önmagában is lenyűgöző alaposágú –, inkább abból a szempontból tanulságos, hogy felhívja a figyelmet annak a történeti romániai visszhangja számos újabb bizonyítékkal szolgált.

A *Tanulmányok*... utolsó lapjain a szabad vitában elhangzott felszólalásokat, a monográfia néhány szerzőjének válaszát, végül Köpeczi Béla összegző számvetését olvashatjuk.

Különös érdeme e kötetnek a mintegy ötvenoldalnyi angol nyelvű összefoglaló, amely a kérdés iránt érdeklődő – nem kevés számú – külföldi szakember számára is hozzáférhetővé teszi a magyar történészek Erdéllyel kapcsolatos álláspontját.

A történettudomány nem statikus diszciplína, nincsenek tehát lezárható kutatások és ennek megfelelően véglegesen megoldott történeti problémák. Ezért a recenzens is csatlakozik Raffay Ernő azon javaslatához, miszerint 2-3 évenként – akár külföldi szakemberek bevonásával is – rendezzenek tudományos konferenciát Erdély történetéről. Ebben az esetben már nem is kell olyan sokat várni a következő, Erdélyről szóló tanulmánykötetre. (Csokonai Kiadó, Debrecen)

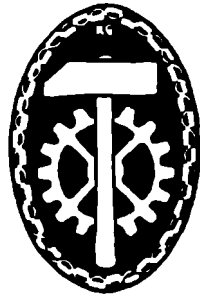
R. SÜLE ANDREA

Proletarier der Welt, vereinigt Euch!

N. Bucharin

Das Programm der Kommunisten

(Bolschewiki)

Verlag des Volkskommissariats für Unterrichtswesen
Budapest, 1919

Preis 2 Kronen

Ára: 25,- Ft

palócföld
TÁRSADALOMPOLITIKAI IRODALMI MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 1987/II. XXII